

LÉPÉS-VÁLTÁS

Fiatalkorú bűnelkövetők reintegrációjának programja

2013.

LÉPÉS-VÁLTÁS

Fiatalkorú bűnelkövetők reintegrációjának programja

TAMOP 5.6.1.A.-11/3-2011-0004.

2013.

Nevelőotthonok Nemzetközi Szövetsége (FICE) Magyarországi Egyesülete

EMMI Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthon

EMMI Budapesti Javítóintézete

A kötet szerkesztői:

Hazai Vera – FICE elnöke

Dr. Hatvani Erzsébet – projekt szakmai vezető

Virág Tünde – projekt menedzser

TARTALOMJEGYZÉK

1. Hazai Vera:	Beköszöntő
2. Dr. Váradi Erika:	Gondolatok a fiatalkori erőszak körül - rácsokon innen és túl
3. Dr. Fliegeauf Gergely:	Pszichológiai megfontolások a fiatalkorúak zárt intézményi elhelyezésével kapcsolatban
4. Dr. Hegedűs Judit:	Az iskola olyan, mint egy halottasház... Javítóintézeti fiatalok iskolai élményei
5. Dr. Hatvani Erzsébet:	A „LÉPÉS-VÁLTÁS” pályázati program szakmai előzményei, a program célkitűzései és megvalósulása
6. Lovas Zsuzsanna:	Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés
7. Gyergyói Ildikó:	Állás-Pont Munkaorientációs és Képességfejlesztő Program
8. Bona Dyssou és Fáklya Ágnes:	Művészetterápia a Rákospalotai Javítóintézet előzetes fogvatartásban lévő növendékeivel
9. Grosch Nándor és Hegyi Nóra:	Filmkészítő szakkör gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyerekeknek
10. Miklósi Balázs:	Élménypedagógiai foglalkozások javítóintézetben
11. Agócs Attila Dánielné:	Bábjátás a Budapesti Javítóintézetben
12. Aczél Anna:	Esetmegbeszélő csoport zárt intézetben

Hazai Vera

Beköszöntő

1948-ban az UNESCO támogatásával alapították a FICE-t, a családon kívüli nevelés – különösen a nevelőotthoni nevelés – minden progresszív törekvését felkaroló és népszerűsítő nemzetközi szakmai szervezetét.

A 22 ország nemzeti szervezeteit összefogó szövetség alapokmánya szerint, a gyermekek jogaiért száll síkra nemzeti, faji vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül. Érdeklődése homlokterében azok a gyermekek állnak, akik fizikai, pszichikai és szociális fejlődésüket veszélyeztető körülményeik miatt nem nevelkedhetnek vér szerinti családjukban.

FICE Magyarországi Egyesülete több mint 20 éve alakult. Az Egyesületünknek megalakulásától kezdődően célja, hogy:

- elősegítsük a gyermekvédelmi szakemberek együttműködését, tapasztalatcseréjét, továbbképzését,
- segítséget nyújtunk azoknak a gyerekeknek a fejlődéséhez, neveléséhez, képzéséhez és a munka világába való beilleszkedéshez, akiknek nincs családjuk, vagy akik szociális, egészségügyi vagy nevelési okok miatt nem eredeti családjukban, hanem a gyermek- és ifjúságvédelmi intézményrendszer keretei között nevelkednek. Tevékenységünket az intézményben nevelkedő gyermekek és fiatalok képességfejlesztése, tehetséggondozása, valamint a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyenlőségének elősegítése érdekében végezzük. Hitvallásunk:

MINDEN GYEREK SZÁMÍT

Egyesületünk tevékenységéhez szervesen kapcsolódott a TÁMOP 5.6.1 pályázati kiírása „Az elítéltek visszavezetése a társadalomba képzési és foglalkoztatási, valamint egyéb re-integrációs programokon keresztül.” Már több tapasztalattal is rendelkezünk különböző pályázatok eredményes lebonyolításában, ez készítetett bennünket arra, hogy pályázatot nyújtunk be a **Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthon** és a **Budapesti Javítóintézettel** közösen „**LÉPÉS-VÁLTÁS**” címmel

A pályázati **program célja**, annak elősegítése, hogy a javítóintézetben előzetes letartóztatásban lévő, illetve javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalokruak minél hatékonyabb támogatást kapjanak ahhoz, hogy a kiszabott büntetés vagy intézkedés letöltése után ne kövessenek el ismételten bűncselekményt, növekedjen a foglalkoztathatóságuk, így nagyobb eséllyel tudjanak belépni a munkaerő-piacra, hogy a társadalom normakövető, felelős tagjává tudjanak válni.

A programba a két budapesti javítóintézetből összesen 72 fiataalt vontunk be, de a program aktív részesei voltak az intézményben dolgozó szakemberek is. A tervezésnél figyelembe vettük azt a tapasztalatot is, hogy a „külső” szakemberek által vezetett programok

akkor lesznek sikeresek, és épülnek be az intézmények mindennapi gyakorlatába, ha az intézményvezetői támogatáson kívül belső támogatás is kíséri. Az újszerű pedagógiai megközelítésnek akkor lesz tartós hatása, ha a kollégák közül páran el-és felismerik az alkalmazott módszer hatékonyságát.

A projektünkkel azt a célt kívántuk elérni, hogy:

- A programban résztvevő javítóintézeti fiatalok beilleszkedési, és foglalkoztatási esélyei növekedjenek
- A javítóintézetek szakmai eszköztárában az egyéniesítést támogató módszerek, így az egyéni esetkezelés és csoportmódszerek együttes alkalmazása magas színvonalon megjelenjen.
- A programban résztvevő javítóintézeti munkatársak eszköztára bővüljön, képzettségi szintjük emelkedjen
- A programban résztvevő szervezetek együttműködései javuljanak, szervezettebbé váljanak, az alkalmazott módszerek hasznosságát be tudják mutatni más érintett szervezeteknek.
- A kipróbált módszerek beépüljenek a többi, programban nem részt vevő javítóintézetek szakmai kultúrájába, és a fiatalok bűnelkövetők foglalkoztatási esélyeiben érintett más szervezetek is alkalmazzák

Indításkor az intézményben élő minden fiatallal megismertettük a programot, de csak azokat választottuk ki, akiknél minimális szintű motiváltságot érzékelünk, hiszen a programba kerülés feltétele a fejlesztés teljes időszaka alatti együttműködés, illetve az azt követő 6 hónapos után követés vállalása volt.

A program során a fiatalok egyéni és csoportos foglalkozásokon vettek részt, és így lehetőségük volt olyan tapasztalatokra, ismeretekre szert tenni, amelyeket eredményesen tudnak használni büntetésük letöltését követően, ill. konfliktus- és problémahelyzetekben.

A **Képességfejlesztő és Munkaorientációs képzéssel** célunk az volt, hogy hozzásegítsük a fiatalokat, képességeik, lehetőségeik jobb megismeréséhez, képesek legyenek munkavállalási esélyeik reális megítélésére, megismerjenek különböző álláskereső technikákat, megtanulják, hogy hol és milyen módszerekkel lehet munkahelyet találni. Reményeink szerint a képzés során növekedtek munkaerő-piaci esélyeik.

A **mediációs konfliktuskezelő programot** az egyre elharapódzó konfliktusok, agresszív megnyilvánulások kezelésére és megelőzésére szántuk. Naponta tapasztaljuk, hogy számtalan konfliktushelyzet alakulhat ki a fiatalok körében. Az ezekre adott nem adekvát reakciók, durva agresszív megnyilvánulások nehezítik egy adott közösségbe való beilleszkedésüket. A mediációs technika elsajátításával a programban résztvevő fiatalok képesek lesznek a környezetükben kialakuló konfliktusok hatékonyabb megoldására. Képesek lesznek elkerülni a konfliktusok rossz megoldásait, az agresszív cselekményeket, az érzelmi kitérőseket.

A fiatalok fejlesztését célozta a többi program is, ahol újszerű pedagógiai módszerek alkalmazásával próbáltunk fiatalok személyiségfejlődéséhez hozzájárulni. A művészetterápiás csoport, a filmkészítés, a bábszakkör, az élménypedagógiai foglalkozások, mind azt a célt szolgálták, hogy a fiatalok a megélt traumáikat lehetőség szerint feldolgozzák.

A szakmai kollégák "bevonódását" a projektbe úgy gondoltuk biztosítani, hogy számukra (mentorok, pszichológusok, fejlesztőpedagógusok) is szervezünk feladatuk végzését segítő képzéseket:

Team-építő és stratégiakészítő tréning célja, hogy az intézmények dolgozói és a TÁMOP szakemberei közösen megfogalmazzák az intézmények **jövőképét**, a hosszú távon elrendő **célokat**, és a célok eléréséhez szükséges utat, vagyis a **stratégiát**. Ezen stratégia mentén aztán könnyebben tervezhetőek az intézetek napi tevékenységei. A tréningeknek nem titkolt célja volt az is, hogy a két intézményben dolgozó kollégák megismerjék egymást, és kialakuljon egy párbeszéd és együttműködés közöttük.

A kollégák szakmai ismereteinek bővítését szolgálta, a **Krisisintervenció és agressziókezelés tréning, a mediációs technika** elsajátítását szolgáló képzés.

Az **estmegbeszélő csoportok** működtetésével a kollégák szakmai támogatását kívántuk biztosítani, hogy felismerjék, hogy az önismeret, önreflexió elengedhetetlen feltétel az eredményes munkavégzésnek. a j

Törekedtünk arra is, hogy a programba minél több intézetben dolgozó szakembert vonjunk be. A **mentorok** az intézményben dolgozó segítő szakemberek köréből kerültek ki, akik a fiatalokat a program elején kidolgozott egyéni fejlesztési tervben meghatározott tevékenységek nyomán követésével, támogatják. Személyes felelősségük volt a hozzájuk tartozó fiatalok segítése, egyéni problémáik megoldásában támaszt nyújtani, a fejlesztési tervben meghatározott célok elérésében segíteni őket.

Úgy véljük, hogy programunkkal, a kitűzött céljainkat elértük, és a fiatalok a mindennapi életükben használható tudást szereztek. Reményeink szerint a projekt során alkalmazott módszerek nagy része a javítóintézeti nevelés mindennapi gyakorlatába beépül. Közvetlen eredménye a projektnek az is, hogy a két intézmény kollégái megismerkedtek egymással, szervezett keretek között megbeszélhették problémáikat, és a szakmai kapcsolatok továbbra is fennmaradnak.

Jelen kötetünkben néhány elméleti, a fiatalkorúak kezelési lehetőségét megalapozó tanulmányt jelentetünk meg, ezt követően bemutatjuk, hogy mely intézmények dolgoztak együtt a projekt során, milyen szakmai munkára alapozták a programot, majd a megvalósult projekt elemekről számolnak be a szerzők. Szeretnénk, ha a kötet a magunk és a külső szemlélő számára is dokumentálná az elvégzett munkát, betekintést adhatna a javítóintézetek életébe.

Reméljük, hogy kiadványunk, valamint a FICE honlapján megtalálható szakmai anyagok hozzájárulnak ahhoz, hogy projekt során felhalmozott tudás közkinccsé váljon.

Dr. Váradi Erika

Gondolatok a fiatalkori erőszak körül – rácsokon innen és túl *

„Számomra az erőszak a szavakkal kezdődik, mint a sértegetés és az elnyomás, és aztán átfordul fizikai erőszakba, mint a verés.”

(Male, 20 éves, Ausztria)

Megdöbbenve, elgondolkodva vagy értetlenül állunk olyan erőszak-események előtt, amelyben fiatalok vesznek részt. Megdöbentető lehet a cselekmények brutalitása, elgondolkodtató az áldozattal szembeni érzéketlenség és nehezen érthető az erőszakkal szembeni tolerancia, annak általános elfogadása. Ez utóbbi körében a fiatalok egymással szembeni viselkedését is át- és áthatja az agresszió. Ez már a kisgyerekek egymás közötti vitáiban, a világgal szembeni reakcióiban is jelen van. Egyes vélemények szerint nem az a különleges, hogy az emberek – és így a fiatalok is – agresszívek, hanem az, hogy csak ennyire...

Az erőszak fogalma

Az agresszió és az erőszak nem azonos fogalmak; sőt, az erőszak tartalma alatt mást értünk, ha büntetőjogi, és mást, ha kriminológiai értelemben közelítjük meg.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint az agresszió¹ nem más, mint erőszakosság, az erőszak² pedig valamely cél elérésére irányuló kényszerítés.

Az AGRRESSZIÓ szociológiai értelemben használt fogalom. Olyan interperszonális jelenség, amely külső vagy belső eredetű konfliktusok megoldási eszközeként szolgál. Így az agresszió lehet verbális vagy fizikai jellegű is.

Ezzel szemben az erőszak köznapi értelemben olyan fizikai támadást jelent, mely sérüléssel vagy károkozással jár.

Az ERŐSZAK büntetőjogi fogalmát a Büntető törvénykönyv (1978. évi IV. törvény) nem határozza meg. A jogelmélet által kialakított megközelítés szerint fizikai ráhatás, mely személy vagy dolog ellen irányulhat.

A kriminológia – mely a bűnözés vizsgálatával foglalkozik - a személytől eredő és közvetlenül személyre irányuló fizikai és pszichés ráhatást is e fogalmi³körbe sorolja. Így a két definíció nem fedi egymást.

A jelenleg még hatályos Büntető törvénykönyvünkben nem található önálló fejezet az erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények számára; azok szétszórva, különböző fejezetek, címek alatt határozatlanok meg (pl.: személy elleni, közrend elleni, vagyon elleni, nemi erkölcs elleni bűncselekmények). A kriminológia azonban e közös fogalmi ismérv alapján csokorba gyűjtötte mindazokat a szándékos bűncselekményeket, ahol az elkövető erőszakos magatartása a sértett személye ellen irányul, az alkalmazott erőszak a sértett számára kényszerhelyzetet teremt, akaratát megtöri vagy hajlítja, és amelyek esetén a kifejtett erőszak a kétmozzanatú tettesi magatartás eszközcselekménye (például erőszakos közösülés) vagy a bűncselekmény törvényi tényállásának immanens része (például emberölés).

Ezen a megközelítésen a 2012. évi C törvény, azaz az új Büntetőkézikódex sem változtat, noha a különös rész szerkezetét jelentősen átalakítja, olyan új fejezeteket alkotva, mint „A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények” (XXXV. fej.) köre.

Amikor a gyermek-és fiatalkori erőszakra, illetve erőszakos bűnözésre beszélünk, akkor e kriminológiai megközelítés által felölelt cselekményi körre gondolunk.

Ennek megfelelően az ERŐSZAKOS BŰNÖZÉS körébe soroljuk például a szándékos emberölést, az erős felindulásban elkövetett emberölést, a testi sértést, a garázdaságot, a hivatalos személy elleni erőszakot, az erőszakos közösülést és a szemérem elleni erőszakot, a rablást, kifosztást, zsarolást.

Fontos azonban annak vizsgálata is, hogy a tudományos megközelítésen túl mit értenek e fogalom alatt mindazok, akiknek magatartását vizsgáljuk.

Erőszakfogalom másképp

Fontos azonban annak vizsgálata is, hogy a tudományos megközelítésen túl mit értenek e fogalom alatt mindazok, akiknek magatartását vizsgáljuk.

Egy nemrég lezajlott nemzetközi kutatás olyan fogvatartott 22 év alatti fiatalokat kérdezett meg, akiket bűncselekmény elkövetése miatt letartóztattak, megvádoltak vagy elítéltek.⁴

A fiatalok az erőszak fogalmát, mint a hatalommal való visszaélést határozták meg. Ugyanakkor korántsem voltak egységesek a tekintetben, hogy a verbális erőszak része-e a fogalomnak, vagy azonos súlyú-e a fizikai erőszakkal. Míg például a román megkérdezettek kevéssé súlyosnak érezték, míg a hollandok a jogtalanság minden formáját ide sorolták.

A megkérdezettek többsége azonban a verbális erőszak mellett megnevezte az érzelmi, lelki erőszakot vagy a zaklatást is.

Sajátos fogalomtárat is összeállítottak magyarázatul. Eszerint az erőszakhoz a következők tartoznak: harc, a másik fejének ütése, le/megszúrás, erőszakos közösülés, rugdosás, emberölés, testi sértés, gondatlanságból elkövetett emberölés, szexuális abúzus, verekedés, késeles, agresszió, megfélemlítés, felpofozás, megcsapás, a cigaretta testen való elnyomása, csúfolódás, fegyverrel fenyegetés, (meg)verés.

A kutatás alapján az erőszak fogalma a vizsgált fiataloknál olyan elemekkel is kibővült, melyet egyébként hasonló élményt át nem éltek nem sorolnak ide.

Így például az angol fiatalok szerint a szóbeli erőszak, különösen a rasszizmus kiemelt szerepet kap. Fontos tény, hogy erről elsősorban épp a hatósággal, hangsúlyosan a rendőrséggel való találkozásuk kapcsán tesznek említést. Mások az eljárások egyes jellemzőit, így például azok elhúzódását is e körbe sorolják.

A hatóságokkal, illetve a személyzettel való találkozások gyakran tartalmaznak erőszakcselekményeket, melyek a fenyegetéstől a megfélemlítő testbeszédén át egészen a szexuális abúzusig terjedhetnek.

Mindenesetre megdöbbentő, hogy a megkérdezettek egy része a „falakon belüli” erőszakot normális jelenségként éli meg. Itt jelentős szerepet tulajdonítanak annak a környezetnek, ahol a fiatal felnőtt. Egyesek úgy vélik, hogy egy erőszakos környezetben történő nevelkedés szükségszerűen erőszakossá teszi az embert, így az ilyen viselkedés az átlagos az egyentől, míg mások szerint ez nem lehet mentség.

Részben hasonló eredményt mutattak a hazai vizsgálatok is. Így Hegedűs Judit 2006-os javítóintézetben lévő fiatalokkal folytatott beszélgetései során⁵ az erőszak fogalmát elsősorban (és először szinte általánosan) mint fizikai erőszakot határozták meg, külön is nevesítve a verést, pofozást, gyilkosságot és a kínzást, de szabad asszociációval itt említették a vért és az akciófilmeket is.

Ha ennek alapján szeretnénk egy fogalomtárat összeállítani, akkor a következőket sorolhatnánk ide: megütés, megverés, (jogtalanul?!), megerőszakolás, kényszermunka, zsarolás, kényszerítés (prostitúcióra, élettársi viszonyra, drogozásra, lopásra), rablás.

Volt, aki az erőszak azon elemét emelte ki, hogy a másik akarata ellenére cselekszik, s csupán egy fiatal volt a megkérdezettek között, aki a lelki erőszakot, elnyomottságot, megalázottságot is ide sorolhatónak tartotta.

Érdemes megemlíteni, hogy a cselekmények között felsorolt megverés kapcsán többen fontosnak tartották kiemelni, hogy az abban az eset a jogtalanul történik.

Erőszak a mindennapokban - a falakon belül

Az erőszak jelenléte a „falakon belül” a már hivatkozott nemzetközi kutatás⁶ szerint általános, és minden formája előfordul: így a fiatalok egymás közötti, a személyzet és a fiatalok közötti cselekmények ide tartoznak, függetlenül azok irányától.

Bár összességében a fiatalok egymás közötti erőszak-élménye mindennapos jelenségnek nevezhető, ennek előfordulása a fogvatartás különböző szakaszaiban nem azonos intenzitású.

Különösen gyakran van jelen a szabadságelvonás kezdetén, amikor a fiatal bekerül az adott intézménybe, s megkísérel valamilyen státuszt elérni a bent lévők között. Érdekes, hogy számosan akkor éltek meg erőszakos támadásokat, amikor egyik intézetből a másikba, vagy épp a bíróságra szállították őket.

Az erőszak okaként a fiatalok elsősorban a fogvatartásból eredő helyzetet, így különösen a feszültséget, a haragot vagy az unalmat jelölték meg. Arról is beszámoltak, hogy mindezek a falak mögött nagyon gyorsan képes olyan méretűvé fokozódni, amikor a fiatal már nem tudja – vagy akarja – kontrollálni reakcióit.

Ugyanakkor a fogvatartás sajátosságaiból adódóan bizonyos elemek jelentősége fokozott. Így nem felelhető el a kinti világ. A fiatalok közötti erőszak részben ugyanis épp a külső kapcsolataikkal, az ottani bandákkal összefüggésben történik. De a benti csoportok közötti konfliktusok is meghatározóak. Az országok egy részében, így Ausztriában, Hollandiában vagy Angliában pedig a szexuális abúzus került külön is nevesítésre.

Az erőszak nem csak áldozatként, de szemtanúként is gyakori élmény. Ezek alól azok a fiatalok mentesültek, akik például csak rövid időt töltöttek letartóztatásban a rendőrségen.

Az első hónapok a legnehezebbek. A fiatalok – ahogy nyilatkoztak – gyakran tesztelik a beérkezőket, például a papucsával ütik, és arra kíváncsiak, hogy mi erre a bántalmazott reakciója.

Érdekes, hogy az osztrák válaszadók épp arról számoltak be, hogy a börtönbüntetésüket tölthető épp nem az első hetekben a legagresszívabbak, hanem három-négy hónap fogvatartás után. Indokként az ismétlődő mindennapi rutin feszültségkeltő hatását nevezték meg.

A fogvatartottak többsége egyébként eltérően élte meg a falakon kívüli és belüli erőszakot. Voltak, akik a benti létet – és az ott megélt erőszak-élményeket – biztonságosabbnak ítélték meg, mint kinti életüket. A megkérdezettek többsége azonban arról nyilatkoztak, hogy a benti helyzet sokkal rosszabb, mert nincs lehetőségük az összecsapások elkerülésére.

Kevés kivételtől eltekintve – függetlenül az otthoni, utcai vagy tágabb környezetben megélt erőszak-cselekményektől – úgy vélték, hogy a szabadságelvonás során sokkal gyakoribb ezek előfordulása, mint a falakon kívül. Ugyanakkor ott védtelenebbnek, támogatás nélkülinek érzik magukat. Nincs kihez fordulni, nincs kitől segítséget kérni – a személyzet bevonása „vamzerkedés”-nek minősül -, s a következmények minden formában súlyosabbak, mint kint. Ha erőszakos magatartáson kapják – legyen az egy támadás következménye -, szigorú a büntetés (pl.: fegyelmi lap, stb.). A státuszvesztés, vagy a hierarchia alsó szintjén való kirekesztett lét pedig szintén elviselhetetlen dolgokat eredményez. Így az egyéb körülményektől és hatásoktól függetlenül, önmagában ez a helyzet is komoly feszültséget generál a fiatalban.

Fontos megállapítás, hogy az erőszak előfordulása jelentősen függ az intézménytől. Általánosságban elmondható, hogy a megkérdezettek nagyobb arányban számolta be kényszer illetve erőszak elszენvedéséről a rendőrségi kocsiban, cellában vagy a rendőrség épületében, mint más, a fogvatartás végrehajtását biztosító intézményben.

A hazai kutatók közül Fliegaufer Gergely több írásában is beszámol a börtönerőszak sajátos formáiról, okairól, a börtönlét sajátosságairól.

A javítónevelő intézetek sajátos világába pedig Hegedűs Judit vizsgálataival⁷ sikerül belépni. Ahogy az általa lefolytatott beszélgetésekből is kiderül, a fiatalokban még ebben a közegben is komoly feszültséget hoz elő a bezártság, a szabad akarattól való megfosztás, a számukra fontos emberek hiánya. Ezek hatását csak fokozza, hogy a fiatalok többsége egyébként is alacsony alkalmazkodási képességgel rendelkezik, kinti jogsértő magatartásaik többsége is épp ebből, illetve konfliktuskezelési technikáik hiányából vagy nem megfelelő voltából fakadt.

A teljes szabadság elvesztése, a keretek közötti, napirendben élés sok fiatal számára szokatlan, nem beszélve az olyan tevékenységekről, mint a munkavégzés.

Az erőszak – a korábban ismertettek szerint – a kortársak vagy a nevelők felé irányulhat, de előfordul önagresszió is. Ez utóbbi inkább azokra jellemző, akik már a kinti életükben is hajlamosabbak voltak ilyen cselekményekre. („Szoktam falcolni, amikor nagyon ideges vagyok. Érezni akarom, hogy fáj, mert akkor legalább érzem, hogy élek.”⁸)

A fiatalok közötti erőszak verbális és fizikai egyaránt. Az ok általában valamilyen nézeteltérés, többségüket nem tartják komolynak. Tény ugyanakkor, hogy jól ismertek azok a formulák – így az édesanya szidalmazása, vagy a csicskának nevezés -, mely a legnagyobb sértést jelentik, s melyre ezzel arányos válasz jön – többnyire a fizikai támadás. Így ezt csak akkor használják, ha a cél eleve a verekedés kiprovokálása, úgy, hogy először a másik üssön. Megtorlatlanul pedig ilyen sértés nem hagyható.

Fontos kiemelni, hogy a beavatás mindenféle zárt intézményben előfordulható olyan esemény, mely fizikai erőszak alkalmazásával jár együtt. Ez adja lehetőséget már belépéskor a másik előzetes, fogvatartott, de akár javító felmérésére, tesztelésére, illetve a saját pozíció megerősítésére, és annak megítélésére, hogy mennyire lehet az új gyerek a csoport tagja, méltó-e erre.

A fizikai bántalmazás konkrét formái eltérőek, és a végrehajtás során arra törekednek, hogy mindez ne hagyjon nyomot az érintetten. A következményektől való félelem miatt személyi bizonyítékkal (pl.: tanúvallomás) nem kell igazán számolni.

A személyzettel, azaz a nevelőkkel szembeni agresszív viselkedés verbális formát jelent. Főként a feszültségektől terhesebb időszakokban, például ünnepek környékén vagy otthoni hírek függvényében fordul elő gyakrabban.

Erőszak a mindennapokban - a falakon túl

Az erőszak jelen van a családban az iskolában, a kortárskörnyezetben és szélesebb társadalomban (pl.: televízió-műsorok, filmek) és a virtuális valóságban.

Ennek megfelelően az erőszakkal a fiatalok világában három fő formában találkozhatunk:

- mint a szórakozás eszköze, része
- mint konfliktuskezelési mód
- mint a társadalmi előreljutás formája

Az erőszakos magatartások nem csak a fiatakorúakat jellemzik⁹. Már kisiskolás korban is az iskolai konfliktusok kezelésének eszközévé válnak.

Pedig az erőszak elfogadása – még ha az dolog ellen irányul is – könnyebben toleránssá teszi a fiataalt más erőszakformák vonatkozásában is. Az erőszak, mint konfliktus-feloldási eszköz sokszor az otthonról hozott minta alapján alakul ki. Az agresszív viselkedést megvalósító diákok közt magasabb volt a családi devianciák – a családon belüli erőszak és az alkoholizmus – aránya.

Ugyanakkor az erőszaknak az a szintje, mely már eléri a bűncselekményi szintet, vagy láthatóvá válik a hatóságok előtt, kevésbé tükrözi vissza a valóságot¹⁰.

Sőt, a gyermek- és fiatakorú (bűn)elkövetők száma a hazai kriminálstatisztikai adatok szerint a 2000's évek elejéhez viszonyítva összességében csökkent. A folyamatok mö-

gött részben az áll, hogy csaknem 10 év alatt a gyermekkorú lakónépesség a magyar társadalmon belüli aránycsökkenése 12%, a fiatalkorú lakónépességé 13,9% volt!¹¹

Egyértelműen megállapítható, hogy a gyermekkorúak száma az elmúlt időszakban olyan radikálisan csökkent hazánkban, mely lassacskán magával hozza a 30 évnél fiatalabb korosztály fogyását is.

Továbbra is igaz, hogy a legtöbb gyermekkorú tipikusan vagyon elleni bűncselekményt valósít meg (60-80%), ezen belül is elsősorban lopást, betöréses lopást. A rablások aránya 2011-ben 3,76% volt, s részesedésük csökkent, míg a garázdaságoké 16,57%-ra emelkedett. Az erőszakos bűncselekmények közül még a szándékos testi sértés érdemel kiemelés.

A bűncselekmény elkövetésének módjánál továbbra is a csoportos jelleg a leggyakoribb, noha nőtt a magányosan tevékenykedő gyerekek száma.

A nemek között a lányok aránya eddig folyamatosan emelkedett, ez az első év, hogy ezt nem mutatják a számok. 2011-ben az elkövetők 17,76%-a volt leány.

Az életkori megoszlás kérdése különösen fontos, ha figyelembe vesszük a fiatalabb generációk növekvő aktivitását. Bár - fejlettségükből adódóan is - a 13 évesek a legaktívabbnak, érdemes a 10 év alatti korosztályt is figyelemmel kísérni.

Továbbra sem változott a helyzet a családi környezetet illetően. A legtöbb gyermekkorú elkövető - háromnegyed részük - kétszülős családból érkezik. Ehhez képest elenyésző az egyszülős (12,38%) illetve nevelőotthonból kikerülő gyerekek aránya.

Nem változott a helyzet az ország „bűnkibocsátó” régióit tekintve sem. A legtöbb törvény ellen vétő gyermek Borsod-Abaúj-Zemplén (14,08%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (11,35%) és Hajdú-Bihar (8,07%) megyében élt.

A cselekményi oldal adatait elemezve kiderül, hogy azon bűncselekmények száma, melyekben gyermekkorúak vettek részt, szintén csökkent. (2011. év: 5775). A fiatalkorú bűnelkövetők száma 2011-ben 11 034 fő. Figyelemmel népszámszámuk intenzív csökkenésére, 2005 óta most volt a legmagasabb a bűnözési aktivitás: 2476,59 fiatalkorú bűnelkövető jutott 100.000 fiatalkorú lakosra. A vagyon elleni bűncselekmények dominanciája továbbra is megmaradt, bár részesedésük az elkövetett bűncselekmények közt egyre csekélyebb, 2011-re már csak 53,85%. A bűncselekmények többsége lopás, a rablások aránya 4,22%-ra csökkent. Nőtt ugyanakkor a személy elleni erőszakos cselekményeket elkövetők részesedése, főként a testi sértéseké. Ennél is markánsabban emelkedett a garázdaságot megvalósítók száma, de több fiatal kaptak el kábítószerrel visszaélés miatt is, mint az előző évben.

A – többnyire – kortárcsoport szerepe meghatározó, még ha a csoportos elkövetések aránya el is marad a gyermekkorúaknál tapasztaltakéhoz képest (34,1%).

A fiatalkorú lányok kb. 14,09–18,07%-ban vannak jelen az elkövetői oldalon.

A bűnelkövetők életkorát tekintve a 30,56%-os részesedési arányukkal a 17 évesek „vezetnek” a fiatalkorúak közt.

A családi környezetre – a gyermekkorú elkövetőkhöz hasonlóan – legjellemzőbb, hogy mindkét szülő együtt neveli a fiatalkorút (66,01%), s itt is az egyedülálló (16,92%) és a nevelőotthonból érkezők (10,43%) követik őket.

Érdeemes nyomatékkal vizsgálni, miről tudósítanak a bűnelkövetésben közrejátszó oksági tényezők. Úgy látszik, gyakoribb az alkohol hatása alatti (7,01%) elkövetés, mint a kábítószert (3,79%) vagy más kábító hatású anyag fogyasztása eredményeként történő normasértés.

A sértettek és az elkövetők viszonyát az előzetes kapcsolat hiánya jellemzi. A sértettek 38,26%-a ismeretlen volt az elkövető számára. Ugyanakkor a bűncselekmények 8,76%-a iskolatárs ellen irányult, 0,69%-uk pedig a szülő, nagyszülő sérelmére került elkövetésre.

A legtöbben közülük - a fővárost leszámítva (10,35%) - Borsod-Abaúj-Zemplén (9,84%) és Szabolcs-Szatmár-Bereg (8,94%) megyében laknak.

A fiatalok bűnelkövetők előélet szerinti megoszlása nem mutat különösebb változást. Döntő többségük - 83,1-91,7% - büntetlen előéletű.

Bár a statisztikai adatokból is kiolvashatóan a gyermek- és fiatalkori bűnözésnek vannak egyértelműen negatív irányú változásai (pl.: a bűnözési aktivitás emelkedése), kiugróan (bűn)elkövetői létszámról vagy markánsan romló bűnözési adatokról nem közvetít a kriminálstatisztika. Ma hazánkban - arányaiban hasonlóan a korábbi időszakhoz - az összes ismertté vált bűnelkövető 12%-a fiatalkorú. A kiskorúak bűnözését pedig - bár egyre csökkenő súllyal, de - még mindig a vagyon elleni bűncselekmények dominanciája jellemzi.

A fiatalok bűnözésének egy része azonban - például az erőszak elfogadottságából, súlyának nem megfelelő értékeléséből adódóan - rejtve marad.

A gyermekkori és fiatalkori erőszakos bűnözés sajátos okai¹²

A fiatalok erőszakos magatartásaira ugyanúgy hatással vannak a makro- és a mikrostrukturális elemek, mint ahogy az életkorból adódó sajátosságok. Mégis, kiemelten nedvesíthetőek olyan körülmények, melyek épp ezen reakció-típussal összefüggésben, sokkal erőteljesebben vagy közvetlenebbül befolyásolhatja a fiatal döntését, mint más felsorolt okok.

Tény: a társadalom egészét áthatja az erőszak jelenléte, s annak elfogadása.

Ez részben természetes. Az ölés, a harc ősidők óta az emberi faj megmaradásának, fejlődésének záloga. A sokmillió éve genetikailag belénk ívódott ösztön mellé egyfajta gát is került. Bár a fajfenntartás érdekében a hímek folyamatosan harcolnak egymással is, hogy biztosítsák a legellenállóbb örökítő anyag továbbadását, ezek azonban igen ritkán vezethetnek a másik fél elpusztulásához. Hisz az egész folyamat célja épp a faj fennmaradásának garantálása. S bár minden eszköz adott lenne hozzá, halálos sérülés - sőt, gyakran sérülés - okozására sem kerül sor. Ezt a gátat lépte át az ember, aki kezdetben olyan isteneket (Jahve, Allah) vagy isteni erőt birtokló lényeket (Zeusz) teremtett magának, akik isteni hatalmuk birtoklásának bizonyítékául képesek - a célok függvényében, vagy épp haragjukban - emberéleteket elvenni.

Az erőszak kultusza sok szempontból azóta is jelen van a társadalmakban - függetlenül attól, hogy milyen elv vagy eszme mentén dicsőíttem meg az agresszort és cselekedetét.

Ez különösen veszélyes az olyan gyerekek szemszögéből nézve, akik érettségük vagy a megfelelő felnőtt-mediátor híján csak a cselekmény lényegi részét értik és élik meg.

Számukra elveszik a történetek morális üzenete, s csak az agresszív cselekmény marad.

A látott minta meghatározó, s ha a „büntetés” – azaz a nem helyeslés közvetítése – elmarad, ez erősítőleg hat a fiatalra.

Meghatározó tehát a család, mély képes segíteni a látottak értelmezésében, értéket adni, s a helyén kezelni az egyes információkat, mintákat.

A család szerepe ezen túl is jelentős. A családon belüli erőszak élménye még akkor is negatívan befolyásolja a gyermek további életvitelét, ha annak nem ő a közvetlen sértettje. Így, aki gyermekkorában megéle, elszenvetője vagy szemtanúja volt anyja bántalmazásának, később maga is nagyobb eséllyel válik bántalmazóvá, mint társai.¹³ E körben az is elegendő, ha – bár a gyermek nem látja, de a másik szobából hallja – tudja – mi történik.

Az erőszak számos formában jelen lehet a gyermek életében, s ez hatással van arra, a későbbiekben mennyire fogadja majd el az erőszakot, mint konfliktusfeloldó eszközt. Már évtizedekkel ezelőtt igazolást nyert, hogy az erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények felnőtt elkövetői körében a legmagasabb a családi devianciák előfordulásának aránya.¹⁴ E személyek gyermekeiket nem csak az apa illetve a testvérek bűnözői életvitelére, a család alkohelizálása, hanem az önagressziót megjelenítő – apai, testvéri - öngyilkossági kísérletek kiugróan magas száma is meghatározta. A kilátástalanság, a szociális és társadalmi hátrányok, az iskolai kudarcélmények felhalmozódása feszültséghez és erőszakcselekményekhez, akár utcai zavargásokhoz vezethetnek¹⁵.

Természetesen az erőszakos, garázda jellegű cselekmények elszaporodottságában egyéb tényezők is szerepet játszanak. A társadalom értékvilágának átalakulása, a győztes-vesztes típusú kultúra, a pénz, mint általános – és egyetlen – érték mérővé válása, a média erőszak-kultusza (a férfi-szerep) és a társadalom elnéző hozzáállása az erőszak különféle – például családon belüli – alkalmazása esetén egyértelműen az erőszak, mint eszköz elfogadottabbá válásához vezet.

Ebben jelentős szerepe van a magyar fiatalok elmagányosodásának, vagy legalábbis az érzés felerősödésének.

Ezen nem csodálkozhatunk, ha figyelembe vesszük, hogy a 2011-es népszámlálás adatai szerint egy átlag magyar állampolgár, a számára rendelkezésre álló szabadidős időkeretből (összesen 275 perc) kifejezetten családi tevékenységre 4 percet fordít naponta¹⁶. (Természetesen ennél többször van együtt a család. Nem számítható azonban ugyanolyan értékű és tartalmú együttlétnek, amikor a szülő főz, takarít, s a gyermek is a szobában van, vagy a közös vacsora alkalmával egymás mellett ülve mindenki a TV-t nézi, mintha egymás felé fordulva, csak egymásra figyelve töltenék együtt az időt.)

A magányos gyermek a rossz mintákkal szemben védtelenné, az előretörő érzelmeivel, indulataival szemben tehetetlenné válik – s úgy tűnik, hazánkban sok a magányos gyermek¹⁷. A sok problémával küzdő fiatalok 12,5 százaléka sem az iskolában, sem otthon nem talál támaszt jelentő felnőttet¹⁸. Más kutatások szerint a vidéki fiatalok 41 százalékának egyáltalán nincs barátja. A 13-19 éves magyar városi fiatalok is – noha az országon belül itt a legtöbb a kikapcsolódási, kulturálódási, szórakozási lehetőség – a legpasszívabb 30 ország fiataljai közt; inkább otthonülő, intenzív internethasználó. Sokan közülük nem valódi, hanem virtuális kapcsolatokban élnek (chatelés, msn-ezés, fórumozás); a legtöbb virtuális,

azaz még soha nem látott ismerőssel is a vizsgált magyar fiatalok rendelkeznek¹⁹.

A reklámok, a piac uralta média azonban nem csak az értékek befolyásolásával, az ideális megjelenés, életvitel közvetítésével, a boldoggá válás egyedüli lehetséges formájának sulykolásával befolyásolja a felnövekvő generációk érték- és normarendjét. Legalább ennyire fontos annak a közvetítése, hogy a siker bármi áron elérhető. Minden megengedett, semminek, még az erőszaknak sincs (valódi) következménye, ha győzelem kíséri. Csak a végeredmény számít, s ha azt eléri az egyén, már senki nem kérdez vissza a „hogyan?”-ra.

Az erőszak nem csak ilyen összefüggésben van azonban jelen a médiában. A híradások, filmek, sorozatok többsége mind a verbális, mind a fizikai agresszió igen széles tárházát vetíti elénk, a rajzfilmeket keresztül nem kímélve még a legfiatalabb korosztályt sem. Az erőszak a mindennapok részévé vált, a gyerekek toleránsak, s ingerküszöbük – részben a már gyermekfilmekben látottakhoz hozzászokva – magas. Az erőszak már a kisliskolások között is sok esetben egyfajta szórakozási forma, illetve a dicsőség jelzőivel párosuló elfogadott magatartás²⁰.

A média adta speciális szemüvegen keresztül elrettentő kép tárul egy gyerek, fiatal elé a körülötte lévő világról – legalábbis az Európai Unió egy kutatásából ez derül ki²¹. Eszerint mire egy gyerek eléri a 18. évét, átlagos TV-nézési szokás mellett 200.000 erőszakos cselekményt lát, beleértve 40.000 emberölést. A 8 és 18 év közötti gyerekek több időt töltenek a számítógép, a TV és a játékgépek előtt (44,5 órát hetente, azaz 6,5 órát naponként), mint bármely más tevékenységgel ebben az életszakaszban – kivéve természetesen az alvást. Az 50'-es évek óta több mint 1.000 tanulmány igazolja, hogy a TV-ben és a filmekben jelenlévő erőszaknak van hatása. A tanulmányok többsége szerint azok a gyerekek, akik túl sok erőszakot látnak a TV-ben és a filmekben, maguk is erőszakosabb viselkedésűek, beállítottságuk lesznek, s értékrendjükben is megjelenik az erőszak.

Bár a gyerekeket minden életkorban, de legerőteljesebben kisgyermekkorban érinti meg a média erőszakos tartalmának a hatása. A kisgyerekek ugyanis a legkönnyebben befolyásolhatók, nagyon nehezen tudnak különbséget tenni a valóság és a fantázia között, még nehezen ismerik fel az erőszakra irányuló motívumokat és általában megfigyelés alapján tanulnak.

Hasonlóan komoly veszélyt jelentenek az egyes számítógépes, internetes játékok. Az erőszakot is tartalmazó játékok többségében az ellenfelet likvidálni kell, mely az erőszak és brutalitás számtalan példáját adja. Ez sokszor a játék célja, a felsőbb szintre lépés feltétele, máskor pedig a cél elérésének eszköze. A néhány éve – akár ingyen is – elérhető játékok²² pedig már a szexualitás és az erőszak ötvözetét kínálják használatjának.

Az erőszak ilyen fokú (túl)hangsúlyozása könnyen széleskörű elfogadásához vezethet. Ha mindez azzal párosul, hogy a siker egyik formája az ismertté válás, a figyelem középpontjába kerülés, amelynek egyik legkönnyebb módja a világhálón való megjelenés – új, eddig nem ismert elkövetési magatartás-formák alakulnak ki.

A fogvatartotti erőszak speciális okai

A fogvatartott fiatalok hozzák magukkal azokat a viselkedési formákat és erőszak-atti-

tűdőt, mely a kinti világban sajátjukévá vált. Ez jelentősen befolyásolja benti viselkedésüket is.

A fogvatartottak körében zajló nemzetközi kutatás²³ azonban a már ismerteken kívül egyéb okokat is nevesített.

Ilyen speciális okok között a következőket határozták meg:

- unalom,
- a mindennapi rutin egyhangúsága,
- a szigorú, a szabályok megsértésének veszélyét jelentő, az állandó alárendelti pozícióból és kiszolgáltatottság érzéséből eredő nyomás,
- a bizonytalanságból és abból eredő stressz, hogy mikor sodródik valami „bajba”,
- az elzártság miatti frusztráció,
- annak elviselése, hogy szűk helyre vagyok összezárva olyanokkal, akiket nem kedvelek, nem választanám haveromnak, s akiktől adott esetben a benti lét minősége függ,
- az erőszakos szituációk kialakulásának váratlansága és állandó veszélye.

A belső világ hierarchiája, a bandák és a személyek közötti láthatatlan kapcsolatok szövevénye és a rossz döntés lehetséges következményeinek Damoklész kardja állandó éberséget kíván. Márpedig ez – eredeti funkcióját tekintve – a szervezet különleges állapota, rövid, veszélyhelyzetekhez kapcsolódó túlélést biztosító képessége, a harcolj vagy menekülj parancsával.

Hasonló tényekről számolnak be a hazai kutatások is, noha az intézmény jellegének igen meghatározó szerepe van a prizonizáló hatás felerősítésében vagy enyhítésében.

A javítóintézetekben lévő fiatalok²⁴ elsősorban a feszültségre, a kiszolgáltatottságra utaltak, és arra, hogy nem tudják megbeszélni egymással a problémáikat, hanem rögtön nekimennek a másiknak. Ez elsősorban az otthoni mintákból, az agresszió, mint kommunikációs csatorna elfogadásából ered. Így a kommunikációs és a konfliktus-megoldási képességek hiánya tovább fokozza a szabadság elvonásából eredő feszültséget.

Fontos ugyanakkor arra is utalni, hogy a fiatalok törekednek valahogy átvészelni a bent töltött időt anélkül, hogy bajba keverednének.

Ezért akár önagressziós cselekedeteket produkálhatnak: „Nézze most is dagadt a kezem. Tegnap nagyon ideg voltam, inkább beleütöttem a falba. De nem ütöttem meg mást. Nekem egyik liba sem ér meg annyit, hogy megvonják tőlem az eltávot.”²⁵

A vitákból való kimaradás azonban nem igazán belső elhatározás, az erőszak elvetésének elvével való azonosulásból ered. Sokkal inkább félelemből. Félelem a büntetéstől, az eltávozás elvételétől vagy például a cigaretta-megvonástól, stb. A cél az lenne, hogy ne a külső félelem, hanem a belső elhatározás juttassa el a fiatalokat a megfelelő döntésig.

Megelőzési lehetőségek – falakon innen és túl

A nemzetközi kutatás során a megkérdezett fogvatartottak abban hisznek, hogy a terápia és a tréningek, (pl.: agressziókezelő tréning) kifizetődőek és hasznosak mind a fogvatartottak, mind a személyzet számára.

Fontosnak tartották azt is hangsúlyozni, hogy a velük foglalkozó rendőröknek és bör-

tönöröknek – a szabályok, előírások egységes értelmezésén, betartásán, illetve a fair, mindenkivel azonos hozzáálláson túl - fontos lenne meghallgatni őket, problémáik egy része ugyanis már így is megoldódna.

Mínthogy a frusztráció és az unalom két olyan jelenség, mely a benti viselkedésüket jelentősen befolyásolja, így fontos lenne minél több aktív, a bevonásukra építő tevékenység.

A büntető-igazságszolgáltatás, mint kezelési eszköz önmagában csak csekély esetben – s akkor sem a meggyőzés erejével - képes eredményes fellépésre a gyermek- és fiatalkori erőszak, illetve az erőszakos magatartások ellen. Az erőszakos cselekmények jogi megítélése – épp fokozott társadalomra veszélyességük miatt – súlyos, és ennek megfelelő büntetőjogi szankciót von maga után. Az előzetes letartóztatáson túl szabadságelvonással járó jogkövetkezmény követi a tettet.

A zárt intézeti elhelyezés azonban számos olyan negatív problémát is fel vet.

Legveszélyesebbként épp az a speciális értékrendet, azokat a sajátos szokásokat, a belső hierarchiában való helykeresés és előrejutás elfogadott eszközeit, a beavatási mechanizmusokat kell kiemelni, amelyek a fiatalok egymás közötti viszonyrendszerében, mikro-társadalmában megjelennek (s amelyek egyik központi eleme maga az erőszak).

Az intézmény jellegéből, felépítéséből és működéséből adódik a prizonizáció megjelenése.²⁶ Noha a nemzetközi szervezetek illetve a nemzetközi dokumentumok számos formában rögzítik az elvárásokat és az ajánlásokat, a rácsokon belüli élet – különösen egyes fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben – lényeges elemeit tekintve érdemben nem változott. Az illegális erőszak, mint eszköz elfogadása, az agresszió különféle formáinak állandó jelenléte megmaradt, s mindenképpen rossz üzenet egy olyan fiatal számára, aki épp erőszakos, agresszív megnyilvánulása miatt kapta a büntetést.

Más jellegű, de az elzárás sajátosságaival összefüggő problémát jelent az az évtizedek óta igazolt tény, hogy e szigorú büntetési formák – egyéb megoldásokhoz képest - rosszabb visszaesési statisztikával rendelkeznek.

Mind általánosságban a prizonizáló hatás visszaszorítása, mind célzottan az erőszakkal szembeni fellépés szükségessé teszi tehát egyéb módszerek alkalmazását. Ezek közül több olyan is van, mely mellé már hosszabb szakmai tapasztalat és eredmények tehető (pl. agresszióellenes képzések, szociális készségfejlesztő és konfliktuskezelő tréningek).

A fogvatartottak erőszakos magatartásának megelőzése komplex feladat. Ismerve azonban a probléma lényegét és látva az egyes speciális programok komoly, több évtizedes sikerét, a továbblépés iránya adott.

Ezen programok kipróbálásnak egyik színtere volt a TAMOP 5.6.1.-11/3-2011 „LÉPÉSVÁLTÁS” program.

Ennek egyik jelentős lépését biztosíthatja továbbá például a TÁMOP-5.6.3-12/1, „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci integrációja és az intenzív utógondozás” modellje, melynek megvalósítása jelenleg is zajlik.

Csemáné Dr. Váradi Erika PhD egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi kar Bűnügyi Tudományok Intézete elnök, Miskolci Egyetem ÁJK Alternatív Konfliktuskezelési és Vitarendezési Interdiszciplináris Kutatóközpont (AKIK) 3515 Miskolc- Egyetemváros

1 Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó Bp. 1972. 10.o

2 Magyar Értelmező Kéziszótár - 332.o

3 Az erőszakos bűnözéssel kapcsolatos legfontosabb alapfogalmakat, jellemzőket foglalja össze például: Kerezi K.: Az erőszakos bűnözés; in: Gönczöl-Korinek-Lévay: Kriminológia ismeretek, bűnözés, bűnözéskezelés; Corvina, Budapest, 2001.155-171.o.; Korinek: Erőszak és bűnözés. In: Korinek L.: Kriminológia II. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 63-137.o.

4 „Ending Violence against Children in Custody” projekt, melyet a „Children’s Rights Alliance for England (CRAE)” koordinálta, és az Európai Bizottság Daphne III. programja támogatott. Lásd részletesebben: „speaking freely. Children and young people in Europe take action on ending violence against children in custody. Campaign report” és „speaking freely. Children and young people in Europe talk about ending violence against children in custody. Research report” A beszámolókat a „Children’s Rights Alliance for England (CRAE)” jelentette meg 2013 januárjában.

5 Hegedűs Judit: Fiatalok bűnelkövetők gyermekkorára és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2007. 156-158.o.

6 „speaking freely. Children and young people in Europe talk about ending violence against children in custody. Research report” „Children’s Rights Alliance for England (CRAE)”, UK, London, 2013 felhasználásával.

7 Hegedűs Judit: Fiatalok bűnelkövetők gyermekkorára és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2007. 159-160.o.

8 Hegedűs Judit: Fiatalok bűnelkövetők gyermekkorára és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2007. 159.o.

9 lásd erről részletesebben: Kerezi Klára-Parti Katalin (szerk): Látens fiatalok devianciái. Fiatalok devianciái egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében - ISRD-2. ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék - OKRI, Budapest, 2008.

10 Csemáné Váradi Erika: A Janus-arcú kriminálpolitika - avagy a fiatalok bűnözésével szembeni fellépés aktuális kérdései. In: Collegium Doctorum Konferencia elektronikus megjelentetése, Bibo Kiadó, Miskolc 2012. pp. 1-14 felhasználásával

11 Forrás: Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről. Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, Budapest, 2012. 3.o.

12 Részletesebben erről olvashatunk: Csemáné Dr. Váradi Erika: A gyermek- és fiatalok bűnözés – tendenciák, eleméletek, okok; in: Kriminológiai Közlemények 59.sz.; Magyar Kriminológiai Társaság, 2001, Budapest

13 WHO: World report on violence and health (2002); www.who.int/violence_injury_prevention/media/en/582.pdf

14 Münnich I.-Vágh A.: A férfi bűnelkövetők gyermekkorára és a P.F.T. teszt; KKT 26.k., Bp. 1989. 389.o.

15 lásd erről részletesebben: Csemáné Váradi Erika: Konfliktusok örvényében – a drunkorexiától a kollektív erőszakig. In: Németh Zsolt (szerk.): Írások Tauber István emlékére. ELTE ÁJTK, MKT, RTF, Budapest, 2009. 84-95.o.

16 Magyarország 2012. KSH, Budapest, 2013.17.o.

17 lásd erről részletesebben: Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalok bűnözés általános kérdései. In: Borbíró A.-Kerezi K. (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I-II. IRM, Budapest, 2009. 247-272.o.

18 Tót Éva: A hátrányos helyzetű tanulók családi körülményei, Educatio, 1997/6(1). 8-23.o.

19 GFK NOP Ropert-jelentés (2008), SG.hu, on-line: 2008.03.08.

http://www.sg.hu/cikkek/58697/a_magyar_fiataloknak_van_a_legjobb_virtualis_baratja

20 Lásd erről részletesebben: Kerezi K.-Parti K. (szerk) (2008): Látens fiatalok devianciái. Fiatalok devianciái egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében – „ISRD-2”. ELTE ÁJK - Országos Kriminológiai Intézet, Budapest

21 Cugler M.-Mateescu O. (2007): Mobbing und Gewalt an der Schule: Die Rolle der Medien. In: R. Ortega- J. A. Mora-Merchán- T. Jäger (Hrsg.): Gewalt, Mobbing und Bullying in der Schule. Die Rolle der Medien, Kommunen und des Internet. Verlag Empirische Pädagogik, Landau S. 109.

22 Vajda G. (2008): Nemi erőszak orgazmusmétrrel. On-line: <http://index.hu/tech/szoftver/rape0329> 2008.02.17.

23 „speaking freely. Children and young people in Europe talk about ending violence against children in custody. Research report” „Children’s Rights Alliance for England (CRAE)”, UK, London, 2013 felhasználásával.

24 Hegedűs Judit: Fiatalok bűnelkövetők gyermekkorára és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2007. 160-161.o.

25 Hegedűs Judit: Fiatalok bűnelkövetők gyermekkorára és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2007. 159.o.

26 A börtön prizonizáló hatásainak komplex következményeiről Fliegauf Gergely évek óta tudósít.

Pl.: <http://bvpszichologiahirek.blogspot.hu/2007/02/prizonizaci-knyv.html>

Dr. Fliegauf Gergely

Pszichológiai megfontolások a fiatalok zárt intézményi elhelyezésével kapcsolatban

1. A fiatalok fogvatartottak személyisége formálható

A zárt intézményi reszocializációs munkának több megközelítése van. Az egyik szerint az intézetben belül a fogvatartottak személyiségét formálni, javítani lehet, és ez reális célkitűzés. Ezen belül el kell érni az adaptációt, azaz azt, hogy a fogvatartott alkalmazkodjon az intézeti körülményekhez. Különösen fontos ez a fiatalok fogvatartottaknál.

Pszichológiai szempontból azonban az adaptációnak teljesen más értelme van: a helyzethez történő optimális alkalmazkodást értjük alatta, egy olyan képességet, amely hatékonyra teszi a személyt az adott közösségben. Az ilyen adaptáció fő elve a túlélés. A zárt intézményi ártalmak széles tárháza, a zárt lét realitása, és a környezet rivalizáció és elrettentésen alapuló jellege miatt a pszichológiai adaptáció nemhogy hasznos, hanem káros. A fiatalok fogvatartottak rendkívül könnyen sajátítja el az intézet nem hivatalos normáit, ugyanakkor még nem képes a hivatalos normákhoz úgy igazodni, ahogy a felnőtt korú fogvatartottak. A hivatalos normák elsajátítása tanulási folyamat eredménye, ami simulékonyságot, bölcsességet, kitartást és fegyelmet követel. Ez a simulékonyság lehet képmutatás is, ami morális szempontból nem kifejezetten pozitív, szociálpszichológiai szempontból azonban kényszer, aminek az egyén engedelmessé válik.

Egy ilyen összetett motivációs környezetben a fiatalok fogvatartottak rövid távú megérősítéseknek engedelmessé válik, azaz számára sokkal fontosabb lesz a társak elismerése, mint a hosszabb távú cél, azaz a hivatalos elvárásokhoz történő alkalmazkodás.

Ebben a helyzetben pszichológiai szempontból az lenne a legfontosabb, hogy a fiatalok fogvatartottak lehető legkevesebbet érintkezzen a bűnözői mentalitással, ahogy az egyébként a differenciált asszociációs elméletből következik. Edwin Sutherland elmélete szerint a bűnözés oka az, hogy a fiatal deviáns és/vagy marginalizálódott személyek jóval többet érintkeznek a bűnöző mentalitású személyekkel.

Ennek értelmében is teljesen logikus, hogy a fiatalok szabadságelvonása ultima ratio.

2. Változó agyi kapacitások az adolezcens korban és a média

A legújabb neurofiziológiai kutatások szerint az agyi fejlődési folyamatok nem állnak meg gyermekkorban, hanem folytatódnak később is. Az adolezcens kor a pubertás időszakában beálló hormonális változásokkal kezdődik, és egészen addig tart, amíg az egyén képes lesz önálló, független szerepet játszani a társadalomban. Láthatjuk, hogy ez az időszak nem esik egybe a büntetőjogi kategóriával. Funkcionális MRI vizsgálatokkal Sarah-Jayne Blakemore kutatócsoportja feltárta, hogy a kamaszkorban a prefrontális (homlok) lebenyi aktivitások visszaszorulnak. A prefrontális lebeny felelős a döntéshozatalért, a nem megfelelő társas cselekvési minták gátlásáért, a társas érintkezésért, a tervezésért és az öntudatért. A homloklebenyi aktivitás élettani csökkenése is lehet annak a magyarázata, hogy a fiatalokú fogvatartottak miért annyira impulzívok, és miért csökken az öntudatuk. Fejlődési kriminológiai szempontból rendkívüli jelentősége van az újabb neurofiziológiai felfedezésnek, hiszen több magyarázatot kaphatunk az iskolai bullyingre, a kábítószer-használatra, a fiatalokú agresszióra, kegyetlenségre vagy a rossz empátiás készségre. Ez utóbbiak a bűnözői életmód kialakulásának csirái, amennyiben azokat a társas közeg megerősíti. Zártintézeti problémákkal foglalkozó kutatóként nehezen lehet elmenni Blakemore eredményei mellett, aki kimutatta azt is, hogy a kamaszok nehezen képzelik bele magukat mások helyzetébe, és ennek a sajátosságának neurológiai okai vannak. Így képzelhető el, hogy a fiatalokú fogvatartottak annyira kegyetlenek egymással. Talán ez is magyarázatot ad arra, hogy hogyan fordulhatott elő az utóbbi években a magyar börtönökben két súlyos rendkívüli esemény is, amelyet fiatalokúak idéztek elő. Mindkét esetben a társaikat akasztották fel a fogvatartottak, és a második alkalommal az áldozat meg is halt. A közvélemény a média sajátos közvetítő kommunikációjának hatására képtelen volt megérteni ezt és más fiatalokú kegyetlenséget, és többen a halálbüntetés visszaállítása mellett kezdtek kampányolni. Fontosnak tartom itt a média sajátos szerepét hangsúlyozni, amely az ilyen eseményeket a szenzáció és rendkívüli nyomor mentén igyekszik interpretálni, és ezzel felháborodást kelt.

A média ugyanakkor nem csak torzítottan reprezentálja a zárt intézményi valóságot, hanem a másik irányban, a fogvatartottak felé, negatív előjelű kultuszt közvetít. Itt nem is a vitatott médiaerőszak témájára kell gondolnunk, hanem arra, hogy a média milyen szerepet játszik a fogvatartottak csoportos identitásának alakításában. Számos fiatalokú vagy fiatal felnőtt magyar fogvatartott a Mara Salvatrucha 13 (börtön)geng tagjaival azonosítja magát, vagy a Vér kötelez című filmben ábrázolt értékeket vallja magáénak, és ezzel sajátos módon erősíti roma és a kívülálló (outcast) identitását. Ezen kultuszok kialakulásának nyomát le lehet követni állomásról állomásra. A kérdésnek egyelőre csupán antropológiai jelentősége van, azonban a börtönökben a növekvő etnikai feszültség miatt aggasztó a jövőkép is.

3. Morális konfliktus a fogvatartottak és a személyzet tagjai között

Lawrence Kohlberg a morális fejlődés hat szakaszát állapította meg. Az első szakaszban az egyénre csak a büntetés hat, hogy elkerülje a nem kívánt magatartást. A második szakaszban csak azonnali jutalommal lehet elérni bármit. A harmadik szakaszban a gyermek a közvetlen környezetének normáit magáévá teszi, míg a negyedik szakaszt a min-

dent átható fegyelem jellemzi. A további két szakasz már az önálló erkölcsi elvek kialakulása felé vezet.

Sajnálatos módon, és elsősorban a szegregáció, a marginalizáció, a szegénység és a szubkulturális jellegzetességek miatt, a deviáns életvitelű fiatalok az első vagy a második morális fejlődési szakaszban rekednek meg. Ez azt jelenti, hogy ténylegesen csak a kemény büntetés vagy az azonnali jutalom képes őket megnyugtatni, vagy az esetleg elvárt irányba terelni. Az azonnali jutalomforrásnak még addiktológiai jelentősége lesz.

Ezzel szemben, jellemzően Kelet-Európában, a zárt intézményben dolgozó személyzet felé a fegyelem és a rend betarttatása a legfontosabb elvárás. Maga a rendszer az, ami a személyzetet egy bizonyos morális regresszusba kényszeríti.

A zárt intézményekben a személyzet és a fogvatartottak között alapvető morális konfliktus áll fenn, amit egyedül a személyzet folyamatos tréningjével (önismeret, következetesség, asszertivitás) lehetne orvosolni, a túlsúlyos lexikális és adminisztrációs tudásanyag súlykolása helyett. Érdekes módon a konfliktus nem a szerepekből adódik, mert azok kiegészítik egymást: a büntetéssel és a szigorral lehet a legjobban fegyelmet és rendet tartani az első vagy a második morális fejlődési szakaszban megrekedt fogvatartottak körében. A konfliktus inkább abban áll, hogy a ugyanazt a valóságot a személyzet és a fiatalok fogvatartott egészen más morális élménynek (igazságtalanságnak) éli meg.

4. A hosszú ítéletes fogvatartottak speciális esete

Az Európa Tanács Rec (2003) 23 számú ajánlása szerint az öt évig terjedő vagy azt meghaladó büntetés számít hosszú ítéletnek. A jelenlegi büntetés-végrehajtási statisztika szerint az ET ajánlás alapján a hazai fogvatartottak mintegy egyötöde rendelkezik hosszú ítélettel. Ez hatalmas arány. A büntetőpolitika szigorodásával a fiatalok fogvatartottak körében is emelkedik a hosszú ítéletes fogvatartottak száma. Ahogy a fenti 1-es számú pontban is kifejtettük, a fiatalok fogvatartottak személyisége nagyon formálható, és ha ez magától megy végbe a zárt intézményben, az mindenképpen káros. A hosszú ítélet a fiatalok fogvatartott számára egyenesen visszafordíthatatlan személyiségbeli torzulásokkal jár.

Mindezekon túl, pszichológiai szempontból azok az esetek adnak okot a legnagyobb aggodalomra, amikor a fiatalok fogvatartott például vagyon elleni bűncselekményért kerül az intézetbe, ahol személy elleni bűncselekményt követ el, börtönbe kerül, hosszú ítéletes lesz, és egyre kevesebb a reménye arra, hogy a börtönből belátható időn belül szabaduljon. Ez egy olyan rendkívüli élethelyzet, ami legtöbb fogvatartottat a radikalizálás útján indítja el. A legtöbb ilyen fogvatartott rendkívül renitens, nehezen kezelhető fogvatartott válik. Álljon itt egy esettanulmány e jellegzetesség ábrázolására.

A nem roma származású, intézeti múlttal rendelkező A.G. fogvatartott vagyon elleni bűncselekmény miatt került büntetés-végrehajtási intézetbe. Részt vett a korábban említett első akasztásos cselekményben, azonban a fogvatartott társa nem halt meg. A börtönben azzal kezdett foglalkozni, hogy verekedésre kényszerítette a rabtársait, és a mérkőzések eredményére fogadni lehetett, és G. gyűjtötte be a jövedelmet. Teljes mértékben kitanulta az epilepsziás roham tüneteit, és rutint szerzett reprodukálásukban. Kiütése-

ket is képes volt előidézni magán. Ezekkel a cselekményekkel manipulálta és zsarolta a személyzet tagjait. Mindemellett minden fogvatartott társát képes volt feljelenteni vagy elárulni. Egy hirhedt fogvatartott társának egy székkal eltörte az orrát, de önmagát öszszevagdosta, azt állította, hogy ezek az ellenfél által okozott sérülések, ezért az egyébként szintén renitens társát különítették el. A börtönben a G. Rivotrillal kereskedik, és önkényes, zsaroláson és fenyegetésen, valamint kínzáson alapuló rendszert működtet. Öngyilkossági kísérletei rendkívül véresek, agresszívek és manipulatívák. A fogvatartottat tavaly „felnőttkorúsították”. A jelenlegi folyamatban lévő ügyei miatt feltehetőleg még több ideig börtönben fog tartózkodni, mint eddig. Az egyik legzavaróbb normasértése az volt, hogy egy boxolásra használt párna egyik oldalára Jézus arcát festette, ezért ezt a tiltott tárgyat nem lehetett tőle elvenni, mert azt állította, hogy kegytárgy; holott a karjára arab írásjeleket tetováltatott, és muzulmán étrendet fogyaszt. Teljesen egyértelmű, hogy a fogvatartott ezeket a manipulatív magatartásmintákat a zárt intézményi mentalitás miatt sajátította el.

5. Azonosulás a fogvatartottal vagy az áldozatával

Amikor 2000-ben narratív interjúkat készítettem a tőköli intézetben, egy fiúval is beszélgettem, aki éppen akkor töltötte be a tizenötödik életévét, és gyermeki módon büszkélkedett, hogy neki éppen születésnapja van. A fiú az életkorához képest nagyon alacsony volt, hihetetlennek tűnt számomra, hogy elmúlt tíz éves. Ahogy beszélgettem vele, azt tapasztaltam, hogy rendkívül sok gyermeki gesztusa van, de ha a bűncselekményekről vagy a börtönről van szó, akkor úgy beszél, olyan szlenget használ, mint a nagyobb vagányok. Megosztottam ezt az élményemet az egyik a börtönben dolgozó pszichológussal, aki megnyugtatóan, hogy ő maga is sokszor szokta érezni, hogy néhány fogvatartott még igazi gyerek, semmi keresnivalója a börtönben. Ez nem csak a pszichológusokkal fordul elő, hanem a nevelőkkel, és a fogvatartottakkal közvetlen foglalkozó személyekkel is. Egy nem régen, Tökölön tartott konferencián arra lettem figyelmes, hogy az intézetben a leggyakoribb dekorációs elem a különböző, leginkább Disney mesefilmek adaptációja. A személyzet maga is nagyon gyakran gyerekeknek nevezi a fogvatartottakat, és nem azért, hogy degradálja őket, hanem mert egyszerűen így érzik, és ilyen módon a legmegfelelőbb a megnevezés. A tiszthelyettesek szokták mondani, hogy „ha az én gyerekem lett volna, nagyon megneveltem volna”.

Ebben a helyzetben a személyzet tagjai azonosulnak a saját szerepükkel (őrízni és nevelni a fogvatartottakat), és csoportközi szerepek generálódnak a rabok és a felügyelők viszonylatában. Henri Tajfel szerint azonban a csoportok közti interakció csak akkor teljes, ha a csoportok képviselői nem látják egymást (például az ellenségek a háborúban). Az őrk viszont a rabok mindennapi életében folytonosan jelen vannak. Ezért személyközi szerepek keletkeznek, és minél nagyobb az érzelmi bevonódás (pl. sajnálat, gyűlölet), annál nehezebb lesz az őri szerep kivitelezése. A fiatalkorú fogvatartottak karakterjegyei mindig erősebb ingert jelenetnek ilyen szempontból.

Ezzel gyökeresen ellentétes folyamat, amikor az őrk a fogvatartott áldozatának a szerepével azonosulnak, iránta éreznek sajnálatot, vagy esetleg őt gondolják felelősnek a bűncselekményért. Ez a tudattartalom is cselekvésre ösztökél, a személyzet tagja az ál-

dozat vagy annak hozzátartozói nevében küldetést érez arra, hogy a fogvatartott tettét megtorolja. Ez természetesen a legtöbbször lehetetlen, azonban igenis meglátszik és kiűtközik az örök hozzáállásán és mentalitásán.

Többen meséltek nekem egy fiatalkorú fogvatartottról, aki az édesanyjával együtt követte el a súlyos, különösen kegyetlen életellenes bűncselekményét, és az édesanya folyamatosan a saját gyermeke ellen vallott. A fogvatartott az anyjáról mindig semlegesen beszélt, és a keresztnevével emlegette, nem pedig úgy, hogy „az édesanyám”. A fogvatartott rendkívül renitens személyiséggé vált a börtönben, és a fentebb említett történet mintegy ráragadt, úgy beszéltek róla, hogy „tudod, aki a keresztnevén hívja az anyját”.

Az igazság valahol ott lehet, hogy minden fiatalkorú fogvatartott életében van egy ilyen démon, azonban a társadalom képtelen az ilyen esetek megelőzésére. Itt azzal a filozófikus paradoxonnal szembesülünk, hogy az adott bűncselekményért valakinek felelnie kell, mert ezen alapszik a jogbiztonság, és a társadalom maga is; azonban a büntetés itt sokkal inkább egy megállíthatatlan folyamat végpontja, mintsem valódi igazságszolgáltatás.

6. A börtönbeli szexuális erőszak tabu-jellege és démonizálása

Tagadhatatlan, hogy a fiatalkorú fogvatartottak körében gyakori az egymás elleni szexuális jellegű inzultus, sőt a szexuális erőszak sem ritka. Fiatalkorú lányok is hajlamosak erre, bár némivel finomabban. Egy fiatalkorú lány egy támadás miatt inkontinenssé vált gyermekkorában, később pedig életellenes bűncselekmény miatt került a börtönbe, a társai rendszeresen inzultálták, megszegyénítették, ellopták a pelenkáját, dobálták egymás között, arra kényszerítve a lányt, hogy fedetlen alsó testtel rohanjon az egyik társától a másikig. Ez is szexuális jellegű bántalmazás. A fiúk körében ennél elrettentőbb történeteket lehet hallani.

Ezek a történetek megszegyénítik az áldozatot, de az elkövetőt is. A szexuális erőszak után egyikük sem marad teljes értékű emberi lény a többi ember szemében. Ez a tény mélyen a személyiségükbe ivódik. Egy idő után ezek a fiatalok inkább azonosulnak a szerepeikkel annak érdekében, hogy viszonylagosan ép ésszel túléljék azt a közeget, ahova kerültek. A börtönbeli szexuális erőszak látenciája éppen ezért is nagyon magas, nem pedig csak azért, amit a naiv szemlélő gondol, miszerint a feljelentés további megtorlást von maga után.

E történések magát a börtönt, a börtönrendszert és a büntető igazságszolgáltatást is megszegyénítik, azonban nem lehet megfeledezni arról, hogy a mindez a társadalom része, és a börtönbeli szexuális erőszak is a társadalom szeme láttára, vagy a szemhunyása által kísérve történik. A jelenség ellen harcolni kell, de – nem tagadva a börtön felelősségét – ennek a harcnak lényegi eleme lehetne a társadalom szenzitizációja is. Mivel a kérdés tabu, a jelenség démonizálódik, azaz a társadalmi vélekedés valószínűleg sokkal roszzabb, mint a valóság.

7. Öngyilkosság, önkárosítás, Rivotril-probléma

Tragikus és felkavaró esemény, ha egy fiatalkorú fogvatartott önkezével vet véget az életének. A probléma rendkívül sokrétű, ahogy a szuicid prevenciós stratégiai érvek is széles skálán mozognak, egészen onnan, hogy az igazán elhatározott öngyilkossági szán-

déket sehogyan sem lehet megakadályozni, odáig, hogy minden elkövetett öngyilkosság a zárt intézményi személyzet megbocsáthatatlan kudarca.

Az önkárosítás pszichológia szempontból kommunikáció, azaz valamilyen információ közlése, szociálpszichológiai szempontból a csoportnyomásnak való engedelmség (menekülés, utánzás), szociológiai szempontból mobilizáció (fenyegetett környezetből biztonságosabbba kerül a fogvatartott az öndestrukciónál), míg emberi jogi szempontból pedig azt mondhatnánk, hogy az önkárosítás a legsúlyosabb zárt intézeti ártalom.

Az öngyilkossági kísérletet bizonyos esetekben nagyon nehéz elhatárolni az önkárosítástól, azonban szinte minden esetben igaz, hogy az öngyilkossági kísérlet célja a halál, míg az önkárosítás célja éppen az ellenkezője: az életben maradás, a túlélés. Ezen valóság belátásához érett személyiségre van szükség. A mindennapi életben az ilyen eseményeket a hozzátartozók vagy a fiatalokúakkal fogalkozók nem tudják alaposan feldolgozni. A hozzátartozókon akkora érzelmi nyomás, hogy elvakítja őket, míg a dolgozóknak a fiatalokú öngyilkossága a kívülállók számára elképzelhetetlen érzelmi és fizikális teher.

A helyzetet rontja a magyar börtönökben évtizedek óta jelenlévő Rivotril. A Rivotril egy benzodiazepin, amivel a fogvatartottak rendre túladagolják magukat. A benzodiazepin intoxikáció, függőség vagy elvonás bizonyíthatóan hiperagresszív cselekvésmintákat generál. Az ilyen hiperagresszió gyakran a pszichopata személyiség tombolására emlékeztet. Azaz az intoxikált személy torelálja a fájdalmat; és kegyetlen, gonosz, bestiális a másik személlyel. Az elkövető nagyon gyakran nem emlékszik vissza kegyetlen tettének mozzanataira.

A Rivotril-intoxikáció ugyanakkor minden esetben extrém felelőtlen önkárosítás, önmérgezés is, azaz olyan szempontból is értelmezhető, mint az egyéb önkárosítás.

8. Mit tegyünk?

A fentebb kitértünk arra, hogy a fiatalokú fogvatartottak személyisége formálható. Ha elfogadjuk ezt az állítást, akkor azt is beláthatjuk, hogy a fiatalokkal foglalkozó személyi állomány számára lényegi kérdés a képzések és a továbbképzések megszervezése. A frontális oktatási metódus helyett sokkal inkább érdemes tréning jellegű, esetfeldolgozó vagy problémaorientált képzési tervet kialakítani. Ebbe a képzésbe érdemes bevonni azokat a civil szervezeteket és segítőköt, akik a fiatalokkal az utcán vagy egyéb más természetes életkörünyezetben találkoznak.

A zárt intézmények önmaguktól képtelenek a reszocializációs/reintegrációs feladatok ellátására, hiszen ehhez társadalmi együttműködés kell. Éppen ezért a pozitív szervezeti önkép megőrzése érdekében tudatosítani kell a dolgozóknak, hogy nem ők egyedül a felelősök az esetleges visszaesésért, sőt néhány zárt intézményi ártalom elkerülhetetlen, szinte önmagától bekövetkezik. Persze nem szabad átesni a ló másik oldalára sem, és cinikusan hirdetni, hogy a munkánknak nincsen semmi értelme – de van, hiszen a zárt intézményi körülmények között talán megvalósítható, hogy a kliens legalább olyan állapotban kerüljön ki, mint ahogy bekerült (ez a rehabilitáció). Ez a gondolat egyébként Popper Pétertől származik.

A nyugat-európai gyakorlathoz hasonlóan egyre inkább hazánkban is teret nyernek az úgynevezett kognitív tréningek, amelyeknek elsősorban az a célja, hogy a fogvatartottakban tudatosítsák, hogy miért kerültek zárt intézményi körülmények közé. Ez a tudatosítás leírva – vagy akár elolvasva – nagyon egyszerűnek tűnik, de korántsem az. Ezek a csoportok általában terápiás közösségként működnek, azaz a tagjaik felvételéről és elbocsátásáról a csoporttagok döntenek az egyéni motiváltság értékelésének eredményeképpen. Ehhez a klasszikus pszichológusi mentalitás nem elég, hanem szociális munkási, pedagógusi és jogászai segítség is kell.

A szexuális és a szerhasználati kérdésekben a fogvatartottakat – ezáltal akár frontális jellegű foglalkozások keretében – fel kell világosítani. Nem kell attól félni, hogy ez az általános iskolai gyakorlathoz emlékeztet. Gyakran előfordul, hogy ezeket a foglalkozásokat a fiatalok nem veszik komolyan, kinevetik az előadót, és megátsszák magukat, olyan képet mutatnak, hogy ők sokkal többet tudnak. Ez nagyon jellemző ezekre a közösségekre, amennyiben nem estek át valamilyen kognitív tréningen, ahol tudatosulhatott volna bennük, hogy miért viselkednek így (gyakran tényleg szánalmasan és nevetségesen).

Az igazságszolgáltatási szegmensek identitásának erősítéséhez egyre több szakmaközi konferenciát kellene szervezni. Tudnia kell például egy ülnöknek, hogy mit történik az intézetekben, de az sem árt, hogy egy dolgozó megismerkedik azokkal az ügyekkel, és az ügyek mennyiségével, amelyekkel egy bíróság foglalkozik.

A zárt intézményeken belül kiemelkedően fontos a kriminálprevenció, azaz az, hogy az intézetben kevesebb bűncselekmény forduljon elő. Nem szabad a sérülékeny fiatalok kiválasztásának formálisnak lennie, és az erőszaktevőkkel következetesnek kell lenni.

Végül talán a legfontosabb az lenne, hogy a személyzet számára az intézet fenntartója szakszerű szupervíziót tudjon szolgáltatni. A fiatalok elhanyagolásának legsúlyosabb oka a személyzet kiégése. A kiégés elősleges oka a másodlagos traumatizáció, azaz az, hogy a személyzet tagjai rendkívül sok traumatizált fiatallal találkoznak, és egyszerűen belefáradnak a munkájukba, képtelenek lesznek egy idő után a valódi empátiára.

1 elméleti börtönpszichológus, főiskolai docens, Nemzeti Közszerződési Egyetem

2 Edwin Hardin Sutherland, Donald Ray Cressey, David F. Luckenbill (1992): Principles of Criminology. Oxford: General Hall., 91-102. o.

3 Sarah-Jayne Blakemore (2012). Development of the social brain in adolescence.. J R Soc Med, 105(3), 111 - 116. old.

4 Lawrence Kohlberg, Lickona T., ed. (1976). „Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach”. Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues. Holt, NY: Rinehart and Winston.

5 ET Miniszteri Tanács: Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners

6 Nem valósnév

7 Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), Psychology of intergroup relations (pp. 7–24). Chicago, IL: Nelson-Hall.

8 Clonazepam

9 Anna Maria Daderman (2005): „Dr Jekyll and Mr Hyde?": Abuse of potent benzodiazepines, exemplified by flunitrazepam, in mentally disordered male offenders, Karolinska Institutet, Stockholm

10 A kérdést valójában az Alkalmazott pszichológia című könyv Popper Péter által írt fejezete tárgyalja: Popper Péter (1973): Kriminálpszichológia. In: Lénárd Ferenc (szerk.) (1973): Alkalmazott pszichológia. Budapest. Gondolat. 399. o.

Dr. Hegedûs Judit

Az iskola olyan, mint egy halottasház... Javítóintézet-i fiatalok iskolai élményei

A fiatalkori bûnelkövetés okait vizsgálva a család mellett az iskola felelõsségérõl is szólni kell. A szocializáció folyamatában a család mellett a gyermekekkel foglalkozó intézményeknek, az óvodának, az iskolának is fontos szerepe van. Nem mindegy, hogy milyen élményeket szerez a gyermek az iskolában, hiszen ezek nagyban befolyásolják azt, hogy mennyire lesznek motiváltak a tanulás iránt, milyen attitûddel fordulnak az iskola, a társadalom felé. A javítóintézetben élõ fiatalok iskolai végzettsége életkorukhoz viszonyítva jóval alacsonyabb.

A kutatásban részt vett 30 fiatal szüleire az aluliskolázottság volt jellemzõ: 14 szülõ 8, illetve annál kevesebb osztállyal, 10 szülõ szakmunkás, a többiek középfokú végzettséggel rendelkeztek. Két szülõ nyíltan vállalta, hogy teljesen analfabéta.

Nagyon fontos kiemelni a fiatalok iskolai pályafutásának alakulásában a családi szocializáció szerepét, hiszen a családi nevelés alakítja ki az iskolai tanulással szembeni elvárásokat, a gyerek a szülõ visszajelzései alapján fogja értékesnek, a jövõjét megalapozó tevékenységnek tartani a tanulást, vagy pedig – sajnos jelen esetben inkább ezzel találkozunk – felesleges idõtöltésnek. Nem mindegy, hogy a gyerek az iskolába belépve mennyire tudja összeegyeztetni a családjában tapasztalt normarendszert az iskola által közvetített értékekkel. Ha túl nagy szakadék van ezek között, a gyermek bizonytalanná válhat, mindez vezethet az iskolával szembeni félelmek kialakulásához. Az iskolában tapasztalt eredménytelenségek, kudarcok, a stigmák könnyen vezethetnek iskolakerüléshez, egy bandához való csatlakozáshoz, amely perspektívát mutat számukra, ahol jutalmazták, elismerik a fiatal tevékenységét.

A javítóintézeti növendékek iskolai elõmenetelét a „kudarcrá orientáltság” jellemzi: kivétel nélkül mindegyikük ismételt osztályt. A 30 fiatalból öt fiút vizsgált meg tanulási képességeket vizsgáló bizottság, õket mind speciális iskolába utalták, ahol fejlesztõ pedagógus foglalkozott velük. Több esetben (18 fõ) nem ismerték fel, hogy a fiatal valamilyen részképesség-zavarral küszködik (diszlexia, diszkalkulia stb.), erre az intézetben derült fény, ezt inkább magatartási problémaként minõsítették a pedagógiai jellemzések szerint.

Az általános iskolai vélemények elemzése során határozottan kirajzolódott „a fiatalkorú bûnelkövetõ prototípusa”: rossz, ártalmas, közösségre veszélyes, megbotránkozató, agresszív gyermek, aki nem fejleszthetõ, a közösségi normákat nem fogadja el, nevelõivel

tiszteletlen, sőt gyakran bántalmazza őket. A kollégák között volt olyan, akik teljesen „feladták” a fiattal való küzdelmet: „Reménytelen minden kísérlet, jó szándék a megváltoztatására, hiszen előbb vagy utóbb úgymis bűnözővé válik.” És reménykednek abba, hátha az intézet hátha fog tudni valamit kezdeni vele: „Hiába minden kísérletünk, mi már nem tudunk mit kezdeni egy ilyen elvetemült gyerekkel. Kívánjuk, hogy Önök sikeresebbek legyenek.” Egy másik kolléga – érthető módon – a kortárskapcsolat szemszögéből nézve adott igen negatív képet a fiatalról: „Durva, agresszív. Egy-egy gyereket már megpróbált arra kényszeríteni, hogy őt szolgálja. Amennyiben a gyerek nem tett eleget kérésének, akkor nagyon megverte, megfenyegette... Egyik társának kis macskáját az iskolában megkínozta. Élvezte, hogy a gyerek nagyon sír, a macska szenved.”¹

A fiatalok olyan iskolákba jártak, amelyek nem rendelkeztek a megfelelő infrastruktúrával. Azzal a növendékek is tisztában voltak, hogy „lerobbant, lepukkant putriban” (2. fiú) – ahogy egyik fiú az iskolát nevezte – a pedagógusnak és nekik is nehéz munkát végezni. Azonban az nem jutott eszükbe, hogy nagyon gyakran ők is hozzájárultak az iskola rossz állapotához: az interjú során négy esetben derült ki, hogy ők is készítették falfrókákat, rongálták környezetüket.

Az iskolával kapcsolatos fókuszcsoportos beszélgetés során arra kértem őket, hogy folytassák azt a mondatot, hogy „Az iskola olyan mint...”. A 25 fiú közül csak hat fő tudta befejezni a mondatot, a többiek nem is értették, hogy mit kérek tőlük. Ez magyarázható azzal, hogy a fiataloknak nyelvhasználatuk átlag alatti, a hasonlat, a metafora fogalmával egyáltalán nincsenek tisztában. Az iskola mint célfogalom igen szűk jelentéshorizonttal rendelkező helyként jelent meg a válaszokban. Két forrásfogalom körvonalázódott előtűnik: a börtön, illetve a sziget. A börtön forrásfogalomba soroltam azokat a metaforákat, mint például:

- az iskola olyan, mint a börtön
- az iskola olyan, mint a kínzókamra
- az iskola olyan, mint egy olyan hely, ahol az embert állandóan megalázzák
- az iskola olyan, mint egy halottasház, ahol az embernek már úgymis mindegy
- az iskola olyan, mint egy hajléktalanszálló

A hat fő közül egyetlenegy fiú volt, aki pozitív hasonlatot mondott az iskoláról: „az iskola olyan, mint egy békés sziget, ahová el lehetett menekülni otthonról” (1. fiú) Ez a fiú kiengesztelt anyja és alkoholista apja miatt valóban csak az iskolában érezte magát biztonságban, míg a többiek feltehetően környezetük véleményéből kiindulva az iskola intézményét – és általában minden intézményt (hivatalok, nevelési – oktatási intézmények, rendőrség, bíróság stb.) – elvetették.

A fókuszcsoportos beszélgetés során felmerült, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezzen egy tanár. A következőket sorolták fel: védi tanítványait; van humorérzéke; a diákokat is embernek tekinti; megértő; elismeri, ha téved; türelmes; ismeri a diákokat; igazságosan osztályoz; szívesen tanít; közvetlen. Amiket itt megfogalmaztak a fiatalok, nem új felfedezések: reális énkép, reális önismeret; önbizalom, önbecsülés; kongruencia; magas fokú elkötelezettség és felelősségtudat; nyitottság, nyíltság mások iránt; emberszeretet, gyermekszeretet; tolerancia; szociális érzékenység; szuggesztivitás; fegyelem, önfegyelem; kritikai, önkritikai érzék.

Az általam vizsgált esetekben a pedagógusok nem tudtak megfelelni ezeknek a feladatoknak, de ennek nem kizárólag ők az okai: a problémák megoldásában gyakran nem kértek segítséget a gyermekvédelmi jelzőrendszeri tagoktól, így egyedül maradtak egy olyan helyzetben, ahol megfelelő gyermekvédelmi tudás nélkül kellett helyt állniuk.

A fiatalok otthonról hozott hátrányait az iskolának nem sikerült csökkenteni, sőt inkább erősítette ezt, s ezzel is közvetve elősegítette a fiatal kriminalizálódását. A közoktatás alapvető feladatának tartjuk, hogy alkalmazkodjon „a gyermekpopuláció igen eltérő nevelhetőségéhez, és magának (t. i. iskolának – megjegyzés tőlem) kell a közoktatási rendszerén belül olyan fejlesztési feltételeket, nevelési, oktatási körülményeket biztosítania, amely az összes gyermek egyedi nevelhetőségéhez igazodik, és mindegyik gyermeknél képes megvalósítani az általános alapkövetelményeket.” (Illyés, 2000. 1. o.) Ez a javítóintézeti növendékek esetében nem valósult meg...

Az oktatásügy akarva-akaratlanul a társadalmi egyenlőtlenségeket erősíti fel. Az iskola-rendszer szelektivitása, a tanulók közötti egyenlőtlenségek növekedése, a közoktatás hátránykezelési stratégiáinak kidolgozatlansága és ebből adódó iskolai lemorzsolódás hozzájárul ahhoz, hogy társadalmunk tovább polarizálódjon, a társadalmi mobilitás lehetősége minimálissá váljon. Az alábbi tényezők nagyban valószínűsítik a kudarcorientált iskolai életutat és ennek következményeként a lemorzsolódást:

A korábbi iskolaévek történései, azaz:

- a tanuló húsz vagy ennél több alkalommal hiányzott az iskolából az előző tanév során;
- korábban legalább egy alkalommal osztályt kellett ismételnie;
- fegyelmi problémái voltak;
- gyakran változtatott iskolát.

Személyiségi és lélektani tényezők:

- alacsony önbizalom;
- ADHD-szindróma és tanulási nehézségek;
- az érzelmi működés problémái, például depresszió;
- korai szexuális érdeklődés és tevékenység;
- különféle abúzusok.

A családi háttérben meglévő, esetleg kohéziós problémák:

- egyszülős család;
- túlzott szülői engedékenység;
- nem megfelelő szülő-gyermek kapcsolat;
- a szülők segíyezettek;
- a szülőknek nincs munkájuk;
- otthon nem az adott állam nyelvén (azaz nem a többségi nyelven) beszélnek;
- már korábban is volt a családban olyan, aki kimaradt az iskolából;
- a szülők maguk sem iskolázottak.

Iskolai rizikófaktorok:

- nem megfelelő fegyvelmezési gyakorlat;
- túlterhelt tanszemélyzet, negatív iskolai klíma;
- a tanulók tanulási sajátosságait figyelembe nem vevő módszerek alkalmazása;
- „passzív” oktatás;
- nem megfelelően kialakított curriculum, alacsony elvárások;
- félelem az iskolai agresszió különféle megnyilvánulási formái miatt.

Az iskolai esélyegyenlőtlenségek csökkentése nem egyszerű feladat, erre már évtizedek óta többféle kísérlet történt. Hazánk is szembesült a rendszerváltás óta egyre erőteljesebben a hátrányos helyzetű gyermekek esélyegyenlőtlenségével. Ahogy arra a 2008-ban megjelent Zöld Könyv a magyar közoktatás megújításáról is rámutatott, hogy sok gyermek kiszorul(t) az óvodai nevelésből, az iskolák között szélsőséges különbségek alakultak ki, számos iskola szegregálódott, a szakiskolák a „problémás gyerekek” gyűjtőhelyévé vált. Az iskolarendszer nem tudott válaszolni a társadalmi kihívásokra, sok gyermek kiszorult az óvodai nevelésből, a tanulók között szélsőséges különbségek alakultak ki, az iskolai szegregáció mellett egyre jobban láthatóvá váltak az iskolák diszfunkcionális működése.

Joggal merül fel a kérdés: mit lehet tenni? Milyen válaszai vannak az iskolarendszerünknek e problémák kezelésére. A sok-sok megújulást szorgalmazó törekvések közül érdemes kiemelni a második esély iskoláinak megjelenését, amelyek azt tűzték ki célul, hogy megpróbálják elősegíteni a szociálisan hátrányos és veszélyeztetett helyzetben élő csoportok integrációját, illetve reintegrációját. Zömében a többségi oktatásból kiszoruló, újbóli iskolakezdőkre fókuszálnak, új utakat mutatva számukra. Ilyen iskolák például a Belvárosi Tanoda, Zöldkakas Líceum, a Burattino Iskola.

Összefoglalás

Az elmúlt években történt változások, mint például a tankötelezettség életkorának csökkentése nem az esélyegyenlőtlenség megszüntetését fogja elősegíteni, hanem a hátrányok további növekedését. Mindez pedig hozzájárulhatnak a társadalmi távolságok további növekedéséhez. Egyetértünk Nahalka István gondolatával, miszerint “a magyar iskolarendszer mind struktúráját, mind belső működését tekintve rendkívül távol van attól, hogy viszonylag rövid időn belül megoldhatók legyenek ezek a problémák. ... A magyar iskolarendszer jelenleg alkalmatlan arra, hogy bármilyen kisebbségi csoport oktatással kapcsolatos problémáit megoldja, s különösen alkalmatlan erre a romák esetében.” (Nahalka, évszám nélkül 5. o.) Ez pedig az elkövetkezendő évtizedekben komoly nehézségeket fog okozni.

Felhasznált szakirodalom

- Bábosik István – Torgyik Judit (szerk.): Az iskola szocializációs funkciói. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2009.
- Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia (szerk.): Zöld könyv a magyar oktatás megújításáért. ECOSTAT, Budapest, 2008.
- Fehérvári Anikó (szerk.): Szakképzés és lemorzsolódás. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2008.
- Fejes József Balázs: Miért (nem) fontosak a hátrányos helyzetű tanulók? Új Pedagógiai Szemle, 2006. 7-8. sz. 17-26. o.
- Halász Gábor: Az oktatási rendszer. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Mihály Ildikó: A „csendes járvány”. Új Pedagógiai Szemle, 1999. 4. sz. 112-118. o.
- Nahalka István: A roma gyermekek iskolai nevelésének helyzete. (Kézirat), é.n.
- 1 Az idézetek a növendékek iratanyagában található iskolai jellemzésből származnak.

dr. Hatvani Erzsébet

A „LÉPÉS-VÁLTÁS” pályázati program szakmai előzményei, a program célkitűzései és megvalósulása

A Nevelőotthonok Nemzetközi Szövetsége (FICE) Magyarországi Egyesülete konzorciumi partnerségben az EMMI Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthonnal és az EMMI Budapesti Javítóintézetével 2012. január 1-je és 2013. június 30-a között valósította meg a TÁMOP 5.6.1.A-11/3-2011-0004. számú „LÉPÉS-VÁLTÁS” című pályázati programját. A pályázati kiírás fő célkitűzése volt az „Elítéltek visszavezetése a társadalomba képzési és foglalkoztatási, valamint egyéb reintegrációs programokon keresztül”.

A pályázati kiírással összhangban, a konzorciumi partnerség programjával elő kívánta segíteni, hogy a javítóintézetben előzetes letartóztatásra, illetve javítóintézeti nevelésre befogadott fiatalok – az intézmények jogszabályban és szakmai programjában rögzített céljaihoz illeszkedve – minél hatékonyabb támogatást kapjanak ahhoz, hogy a kiszabott büntetés vagy intézkedés letöltése után ne kövessenek el ismételt bűncselekményt, növekedjen a foglalkoztathatóságuk, így nagyobb eséllyel be tudjanak lépni a munkaerő-piacra, a társadalom normakövető, felelős tagjává tudjanak válni.

A konzorciumi partnerek bemutatása

A FICE Magyarországi Egyesületéről

Nevelőotthonok Nemzetközi Szövetsége (FICE) Magyarországi Egyesülete 1989-ben alakult meg a különböző európai és tengeren túli országokat összefogó nemzetközi gyermekvédelmi szakmai szervezet magyar tagegyesületeként. Kezdetben, a gyermekotthonokban dolgozó szakemberek szakmai szervezeteként tevékenykedett, azonban érzékelve a gyermekek érdekeinek képviselője terén érzékelhető hiányt, kiterjesztette, és egyre bővíti a közvetlenül a gyerekekkel végzett tevékenységét. Jelenleg működése az egész ország területére kiterjed: a tagságot közel négyszáz egyéni tag, 86 jogi személyiségű tag-gyermekotthon, 68 lakásotthon és 27 hivatásos nevelőszülő alkotja, akiken keresztül mintegy 8.000 gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermek és fiatal felnőtt is aktív részese az egyesü-

let munkájának. Az egyesület közhasznú tevékenységet folytató szervezet.

Az egyesület célja, a gyermekvédelem hatókörébe tartozó fiatalok helyzetének javítása, érdekeik képviselete, segítség nyújtása - a Gyermek Jogairól szóló New York-i Egyezmény-nyel összhangban - fejlődésükhöz, nevelésükhöz, képzésükhöz, tehetségük kibontakoztatásához és a munka világába való beilleszkedésükhöz. Az Egyesület célja továbbá, hogy a hátrányos megkülönböztetés megszüntetése és az egyenlő esélyek biztosítása érdekében valós képet alakítson ki a közvéleményben a gyermekotthonokról, az ott élő gyermekekről.

Az Egyesület – szakmai és gyermekérdekeket képviselő szervezetként – mind a gyermekek, mind a velük foglalkozó szakemberek számára megalakulása óta nyújtja szolgáltatásait.

- Szolgáltatások és programok a gyermekek számára: kulturális és sportrendezvényeket szervez; létrehozta és működteti a gyermekotthoni gyermekparlamentet; környezetvédelmi tábort, nyaraltatást szervez; tehetséggondozó- és fejlesztő programot működtet.
- Szakmai programok a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek számára: szakmai konferenciákat szervez; akkreditált szakmai, szupervíziós és vezetőképző továbbképzéseket tart; önálló kutatásokat végez; nemzetközi tapasztalatcseréket, tanulmányutakat szervez, szakmai pályázatokat hirdet.
- A gyermekek jogainak érvényesítése érdekében létrehozta a FICE Ifjúsági Tagozatát.
- A szakmai munka fejlesztése érdekében elkészítette a gyermekotthoni munka etikai kódexét.
- Zöldszám szolgáltatás: ingyen hívható segélyvonalat működtet a gyermekek számára.
- Érdekképviseleti tevékenység: szakmai és gyermek érdekek képviselete, jogszabályok, koncepciók véleményezése, testületi munkákban való részvétel.
- Kiadói tevékenység: szakmai és egyesületi kiadványokat, valamint irodalmi és képzőművészeti tárgyú gyermek-alkotásokat közlő kiadványokat jelentet meg.
- Nemzetközi kapcsolatokat tart fenn, közvetíti a gyermekvédelmi szakma számára a korszerű ismereteket, gyakorlati tapasztalatokat.

A FICE feladatai között jelentős a szerepe a képzéseknek, a módszertani változások kidolgozásában való részvételnek, ennek érdekében szakmai tapasztalatcserék, pilot projektek megvalósításának. A projekt során kipróbált, szakembereket érintő képzések, célcsoportra irányuló tevékenységek, illetve ezek komplex, intézményi szintű kipróbálása jelentős segítséget nyújt a FICE számára a későbbiekben támogatott szakmai programokhoz.

A javítóintézetekről

A fiatalok bünelkövetővé válása esetén kettős cél fogalmazódik meg a társadalomban és a jogalkotóban egyaránt. Egyrészt a fiatalokra úgy tekintünk, mint akiknek az életkorukból fakadóan gondozásra és védelemre van szükségük, így ha bünelkövetővé válnak, akkor is oktatási, fejlesztési eszközök alkalmazásával szükséges a cselekmény elkövetéséhez vezető problémák lehetőség szerinti megoldása, kompenzálása. Másrészt a fiatalok bünelkövetése esetében is jelen van az a félelem, amely a társadalmat jellemzi, a cselekmények elszaporodása miatt, illetve a súlyosabb jellegű, főként erőszakos bünelkövetmények jellemzővé válásával kapcsolatban. A bünelkövetésre

adott reakciónak szolgálnia kell a fiatalok egészséges fejlődését és nevelkedését, de a bűnelkövetők megbüntetésére irányuló társadalmi elvárásnak is meg kell felelnie.

Ez a sajátos helyzet kívánja meg, hogy a gyermek, illetve fiatalkori bűnökre a büntető igazságszolgáltatás speciális választ adjon egy olyan eljárás keretében, amely lehetőség szerint nem stigmatizál, nem mélyíti el sem a fiatalkorúban, sem pedig a környezetében a bűnözöttséget.

A tett súlyával, a bűnösség mértékével arányos büntetést kell kiszabni, de el kell fogadni azt is, hogy ezzel az elvvel nem ellentétes az sem, mely szerint a bűnelkövetés nem mutatható be csak a cselekmény leírásával, hanem legalább ilyen fontos az elkövetők vizsgálata, az elkövető személyi adottságai, a bűncselekményt kiváltó motívumok, az azt lehetővé tévő körülmények.

A fiatalkorú büntetőjogi felelősségre vonásának alapja, mely egyben az eltérést is jelenti, a fiatalkorú fejlődésben lévő személyisége. A felnőtté válás pszichikai és szocializációs folyamat, bekapcsolódás a társadalomba, amely a szabályok elsajátításának szükségességét is jelenti.

A fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatásnak több szempontot kell figyelembe vennie, amely egyszerre érvényesíti a gyermekek védelme, a speciális prevenció, a jogbiztonság és a társadalom védelmének szempontjait.

Így:

- reagálni kell a bűncselekményre, és a tettel arányos szankciót kell kiszabni, miközben
- figyelembe kell venni, hogy az életkori sajátosságok eltérő választ igényelnek a büntető-hatóságtól, mint a felnőtt elkövetők esetében.

Elkövetelmények nem a XXI. század előírásai, hanem a XIX. században gyökereznek.

„A javító-intézetek igazgatója és felügyelő-személyzete tehát soha ne tévessze szem elől azt, hogy az intézet nem büntetés végrehajtásra rendelt hely s hogy ennél fogva az ifjak nem bűnhődés, hanem elhanyagolt vagy megromlott erkölceik megjavítása és fejlesztése végett vannak felügyeletükre és őrizetükre bízva. Azért ezek az ifjak nem is foglyoknak, hanem növendékeknek neveztetnek.” (Dr. Kun Béla és Dr. Láday István, 1905. A javítóintézetek rendtartásáról)

A fiatalkorúak büntetőjogának kialakulása hosszan tartó folyamat volt, melynek alapjait a XIX. század vége, illetve XX. század első évtizedeinek reformirányzatai teremtették meg, kialakítva a fiatalkorú bűnelkövetők eltérő megítélésének a lehetőségét, felismerve és elfogadva azt a tényt, hogy a felnőtté válás nem egyszerű biológiai folyamat, hanem lelki, tudati, erkölcsi kibontakozás ideje is. Átmenet a gyermekkorból a felnőttkorba, amely egyben átmeneti státuszt is jelent mind a család életében, mind a társadalmi környezetben.

A korszak két jelentős jogszabálya a fiatalkorúak büntetőjogában kialakuló specialitások meghatározására az 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi Kódex) és az 1908. évi XXXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella) volt.

Az 1880. szeptember 1-jén hatályba léptetett 1878. évi V. törvénycikk elrendelte a fiatalkorú büntetésekre részére a javítóintézetek felállítását, de a büntetés végrehajtására, az

intézetek szervezetére, felszereltségére, működésére nem tartalmazott rendelkezéseket. Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk sokkal részletesebb szabályokat vezetett be. Így „a megtorlás helyett nevelés eszméje” jegyében a szankció rendszer részévé vált az ún. próbára bocsátás intézménye, megalakultak a Patronázs Egyletek, melyek a próbát, illetve a javítóintézetből való kihelyezést felügyelték, létrejött a fiatalok önálló bírósága, illetve megerősödtek a nevelő jellegű szankciók, köztük a javítóintézetek szerepe. A javítóintézetek létrehozásánál olyan bekerített, de nem börtönszerűen körül zárt terület létrehozására törekedtek, amelyen belül megvalósíthatóvá vált a családi nevelés.

A javítóintézetek működési feltételei, a jogszabályi, intézményi keretek az eltelt közel 150 évben természetesen sokat változtak, de a legfőbb célkitűzés a nevelés eszméje és a hozzárendelt eszközök alapvetően azonos szakmai elveken alapulnak.

A javítóintézetek jelen korszakát jelentősen meghatározta az 1995. évi a büntetőtörvénykönyvet és a büntetőeljárás jelentősen módosító, a fiatalok javítóintézeti nevelésében fordulatot teremtő törvénycsomag, amely meghatározza a mai napig az ország javítóintézeteinek arculatát, feladatait.

Az 1995. évi törvénycsomag megváltoztatta a javítóintézetek helyzetét az igazságszolgáltatásban, és megváltoztatta az ítélkezési gyakorlatot. A módosítás szerint a javítóintézeti nevelés tartamát a bíróság állapítja meg egy és három év közötti időtartamban, az előzetes letartóztatás az elrendelt javítóintézeti nevelésbe be kell számítani. A módosítások 1995. szeptember 1. napjával váltak hatályossá, illetve az előzetes letartóztatás végrehajtási helyéül a javítóintézetek 1996. május 1. napjától váltak fogadó képessé. Javítóintézetben kell előzetes letartóztatásban elhelyezni azt, akinek a kiszabott intézkedés is várhatóan javítóintézeti nevelés lesz. De alkalmazhatja ezt az elhelyezési formát a bíróság súlyosabb bűncselekmények esetében is.

Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtásának lehetősége, a jogszabályi és az intézményi háttér megteremtése azt a célt szolgálta, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben végrehajtott – főként hosszabb időtartamú – előzetes letartóztatás alatt nagy eséllyel kialakuló börtönártalmak elkerülhetőek legyenek. A büntetés-végrehajtási intézmények a fiatalok előzetes letartóztatásának végrehajtása során – jogszabályi követelmény szerint – csak a felnőtt fogvatartottaktól való elkülönítésre kötelezettek. Emellett nem kötelezettség, sőt az előzetes letartóztatás végrehajtási feltételei mellett nem megszervezhető a fiatalok számára a tanulás, a képességek fejlesztése, a foglalkoztatás, a személyiség fejlesztés, a családi kapcsolatok fenntartása, a pszichológiai-mentálhigiénés támogatás. Figyelemmel az általában elhúzódó büntetőeljárásokra és így a hosszú időtartamú előzetes letartóztatásokra, a fiatalok esetében ez súlyos és visszafordíthatatlan károsodáshoz vezethet, illetve bizonyosan nehezíti a reintegrációs folyamatot, növelve ezzel a bűnisméltés kockázatát.

Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtási feltételeinek törvényi megteremtése azt a célt szolgálta, hogy a már működő javítóintézeti eszközrendszer alkalmazható legyen – az időbeli és a jogszabályi korlátokat figyelembe véve – az előzetes letartóztatás ideje alatt is.

Összhangban az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajthatóságával a határozott időtartamú javítóintézeti nevelés volt az, amely a beszámíthatóságot lehetővé tette. Ezzel Magyarország is – reflektálva a nemzetközi követelményekre – megszüntette az utolsó határozatlan időtartamú, igazságszolgáltatási rendszerben alkalmazott szankciót. A bíróságok, ügyészségek ismerve, megismerve a javítóintézetek szakmai lehetőségeit és a nagyobb jogbiztonságban alkalmazható szankciót, egyre gyakrabban éltek az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtásának elrendelésével, illetve újra szívesebben alkalmazták a javítóintézeti nevelést.

A jogi háttér változása ismét megerősítette a javítóintézetek eredeti célját, így az igazságszolgáltatási rendszerbe ágyazottan, a büntetőjogi eszközök keretei között a fiatalok részcivilizációját és reintegrációját hivatottak szolgálni.

2013. július 1-jétől lép hatályba a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (új Btk.), amely még nagyobb feladatot ró a javítóintézetekre, még hangsúlyosabbá teszi szerepüket a fiatalok igazságszolgáltatásában. 2013. július 1-jétől néhány, a Btk.-ban meghatározott súlyosabb bűncselekmény esetében a gyermekkorú elkövető már 12. életévétől felelősségre vonható. Esetében a cselekmény elkövetése után a bíróság élhet az előzetes letartóztatás jogintézményével, illetve büntetést vagy intézkedést szabhat ki. A szankciók körében nem alkalmazható szabadságvesztés és az egyéb büntetési, intézkedési nemek közül a javítóintézeti nevelés a preferált. A javítóintézeti nevelés kiszabható időtartama is változik, a továbbiakban a jelenlegi 3 év helyett már maximum 4 éves időtartamban is kiszabható. Ezzel összhangban a javítóintézeti nevelés már nem a 19. hanem, maximum a 21. életévig tarthat. Az új rendelkezések – amellett, hogy a fiatalabb korosztály büntethetőségét tartják szükségesnek a súlyosabb elkövetések esetében – a korábbinál még nagyobb hangsúlyt adnak a javítóintézeti nevelés lehetőségének és jelentőségének, nagymértékben szélesítve a befogadható korosztályt. Ez még inkább fokozza a javítóintézeteknek a fentiekben már meghatározott felelősségét a gyermekkorú, de már a fiatal felnőtt korosztály társadalmi reintegrációjának támogatásában a bűncselekmény elkövetése után.

Magyarországon – az Emberi Erőforrások Minisztériuma irányítása alatt – négy a fiatalok befogadására létesített javítóintézet működik: az Aszódi Javítóintézet (javítóintézeti nevelésre utalt fiúknak), a Debreceni Javítóintézet (előzetesen letartóztatott és javítóintézeti nevelésre utalt fiúknak), a Rákospalotai Javítóintézet (javítóintézeti nevelésre utalt, előzetesen letartóztatott lányoknak) és a Budapesti Javítóintézet (előzetesen letartóztatott fiúknak). Folyamatban van Nagykanizsán egy új javítóintézet létesítése előzetesen letartóztatott és javítóintézeti nevelésre utalt fiúknak.

A javítóintézetekből a Lépés-Váltás projektben a Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthon valamint a Budapesti Javítóintézet vett részt konzorciumi partnerként. A Rákospalotai Javítóintézet Alapító Okirata szerint 20 fő fiatalok lányt fogadhat előzetes letartóztatás végrehajtására, illetve 30 főt jogerős javítóintézeti nevelésre. Az intézmény emellett Speciális Gyermekotthon szakmai egységet is működtet, de a pályázatban – a kiírási feltételeket figyelembe véve – csak a javítóintézeti szakmai egységben elhelyezett gyermekek vehettek részt.

A Budapesti Javítóintézet Alapító Okirata szerint 100 fő előzetes letartóztatásba helyezett fiatalkorú fiú befogadására hivatott.

A fiatalok bűnelkövetésének főbb jellemzői, a lehetséges válaszok

Az elmúlt időszak társadalmi folyamatai, gazdasági nehézségei, értékválsága mellett egyre nagyobb az aránya a diszfunkcionálisan működő, társadalmi szerepének megfelelni nem tudó családoknak. A fiatalok elkövetők szülei között többségben vannak a foglalkoztatási hierarchia alacsonyabb szintjeire betagozódók, relatíve sok a nyugdíjas szülő, a munkanélküli szülővel bírók száma a többszörösére emelkedett.

A bűncselekményt elkövető fiatalok többsége közt igen magas a hátrányos, halmozottan hátrányos körülmények között nevelkedők aránya.

A fiatalok bűnözés súlypontja a 16. életév körül van, ennek betöltése előtt inkább tulajdon elleni, míg ezt követően elsősorban az erőszakos, garázda cselekmények elkövetése a jellemző. A javítóintézetben végrehajtandó előzetes letartóztatások esetében is egyre magasabb az erőszakos bűncselekményért, csoportban elkövetett cselekményért kényszerintézkedés hatálya alá kerülők aránya (pl. csoportosan elkövetett rablás büntette). Az agresszív viselkedést megvalósító fiatalok között jellemzően magasabb a családi devianciák, a családon belüli erőszak, az alkoholizmus, a drogfogyasztás, illetve a bűnelkövetés aránya. A deprivált, marginalizált helyzetű, már bűnelkövető fiatalok körében végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a bántalmazás, a terror, az elhanyagoló környezet kiugró gyakorisággal van jelen.

A fiatalokkal szembeni büntetőjogi felelősségre vonás elsődleges célja a nevelés, éppen ezért a szankciórendszerben központi helyet foglalnak el a nevelőintézkedések. A fiatalok ügyeiben eljáró igazságügyi szervek feladata nemcsak a büntetőjogi felelősség érvényesítése, hanem a megelőzés és a reszocializációban való közreműködés is.

A javítóintézetben elhelyezett fiatalokra a nagyfokú heterogenitás, a kortársaktól való lemaradás jellemző. Általában hosszabb, rövidebb időszak kihagyása után kerülnek ismét iskolapadba, a kinti iskolákban is, mint túlkoros tanulók voltak jelen. Tudásuk sokszor nem éri el a megszerzett bizonyítvány alapján elvárható szintet, az írás, az olvasás és a számolás alapműveletei még a felső tagozatos végzettséggel rendelkezőknek is komoly nehézségeket jelentenek. Tanulás iránti motivációjuk, kitartásuk alacsony szintű. Rossz kommunikáció, alacsony tolerancia szint, elégtelen, illetve nem megfelelő irányú érdekérvényesítés, nem megfelelő konfliktuskezelési képességek jellemzik őket.

Ezek a problémák azonban a legtöbb esetben nem a képességbeli problémákból, hanem az őket ért hatásokból fakadnak ezért azt is mondhatjuk, hogy saját képességeik megítélésében sem reálisak, alulértékelik magukat.

A javítóintézetben folyó nevelés célja a fiatalok társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottságának, szakmai képzettségének fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítés. Az intézetben olyan kompenzáló és korrigáló nevelést kell biztosítani, amely egyidejűleg törekszik a fiatalok megelőző életútja hiányainak pótlására és a bűnelkövetése háttérben rejlő hibás viszonyulási rendszer kijavítására.

A fejlesztési tevékenységet meghatározza, hogy fiatalok megelőző életútjukon a deviáns karrier milyen szintjére jutottak el, milyen mértékű személyiségük érzelmi – akaratí sérülése, személyiségükre milyen ártalmak hatottak, milyen az őket idebocsátó, majd a kikerülés utáni fogadó társadalmi környezet.

A munka középpontjában a re-szocializációs, re-integrációs tevékenység áll, mert a fiatalok esetében az elsődleges szocializációs folyamat részben, vagy egészen sikertelen volt, illetve sok esetben egy deviáns kultúrához való sikeres szocializációt jelent, és így ütközik a társadalom egészének elvárásaival.

Nevelési feladatok:

- Szocializációs szint emelése, szocializációs hiányok pótlása
- Kulturáltsági szint emelése
- Családi életre nevelés
- Munkavégzéshez szükséges készségek fejlesztése
- Tanulási elmaradások pótlása
- Az erkölcsi fejlődés segítése
- Egészséges életmódra nevelés
- Kommunikációs szint emelése
- Felelősség vállalás erősítése az elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatban
- Ún. harmadlagos, az ismételt elkövetés esélyét csökkentő bűnmegelőzés

Nevelési-gondozási feladatok szinterei:

- Javítóintézeti nevelésre utalt, előzetes letartóztatásba helyezett fiatalok csoportjai
- Növendékügyi és Szociális iroda
- Iskola
- Munkafoglalkozáshoz szükséges tanműhely, kertészet
- Szabadidős tevékenységek
- Egészségügyi ellátás
- Pszichológiai és mentálhigiénés ellátás
- Hitéleti tevékenység

A javítóintézetekben évek óta az egyik legfontosabb követelmény, hogy a törvényben megfogalmazott büntetési célok mellett megjelenő nevelési követelményeknek minél hatékonyabb eszközökkel tudjon megfelelni, illetve a minél célirányosabb tevékenységet tudjon folytatni, hogy az elbocsátott fiatalok re-integrációja sikeres legyen. Az elmúlt évek követelményei szerint ez a feladat egyre nehezebbé vált tekintettel arra, hogy a fiatalok iskolázottsági szintje alacsony, a befogadás előtti környezett deprivációs szintje – munkanélküliség, lakhatási problémák, egészségügyi és mentális deficiitek - emelkedett. Bizonyossá vált, hogy a hagyományos eszközök, egészségügyi gondozás, oktatás önmagában nem elegendők. A fiatalok más típusú képzésekkel a tudását alkalmazhatóbbá kell tenni, képessé kell tenni őket arra, hogy a munkaerő piacon megjelenő követelményeknek eleget tudjanak tenni. Legnehezebb azt a gátat áttörni, hogy évek óta munkanélküliségben élő családokból kikerült fiatalok dolgozni tudjanak, és ez nem csak a képzettségi szint függ-

vénye.

A javítóintézetek szakmai programjának egyik legfontosabb eleme, hogy a zárt intézeti jelleg helyett markánsan a gyermekvédelmi követelmények érvényesüljenek a javítóintézeti nevelés, de még az előzetes letartóztatás szigorú jogszabályi követelményrendszerrel együtt (pl. izoláció a külvilágtól).

Figyelemmel arra, hogy a javítóintézeti rendszerben a legnagyobb zártságot a „börtönrendszerhez” igazodó fegyelmi követelményeket az előzetes végrehajtás követeli meg, ezért fontos, hogy a prizonizációs ártalmak kiküszöbölésére minél speciálisabb és hatékonyabb eszközrendszer álljon az intézet rendelkezésére. A zárt ún. totális intézményrendszert jellemző legfőbb ártalom a prizonizáció a beilleszkedési nehézség mellett a bűnelkövetői attitűdöt, illetve a deviáns környezethez való szocializációt is elősegítheti. A prizonizáció a rehabilitáció, a re-integráció ellen ható tényező. A visszaailleszkedés esélye a readaptációs egyéni nevelési tervek függvénye. Minél szervezettebb, strukturáltabb, módszereiben gazdagabb tehát a zárt intézmény annál csekélyebb mértékben érvényesülhet a prizonizáció.

A Lépés-Váltás projekt céljai

A főpályázó és a konzorciumi partnerek a projekt megvalósítása során fejleszteni kívánták a javítóintézetek – ezen belül közvetlenül a Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthon és a Budapesti Javítóintézet – re-integrációs, re-szocializációs eszköztárát úgy, hogy az egyéniesítést támogató módszerek, így az egyéni esetkezelés és csoportmódszerek együttes alkalmazása az eddigiekhez képest magasabb színvonalon jelenjen meg ezen intézmények szakmai programjában. A fejlesztő tevékenységek tervezetbé váljanak, az egyéni fejlesztési terv segítségével professzionizálódnak, a mentori támogatással erősödjön az egyéni szociális munka jelenléte, illetve legfőbb cél, hogy a jelenleg folyó programok kiegészüljenek újabb speciális csoportmunkával. Cél volt, hogy a programba bevonásra kerülő összesen 72 fiatal munkaorientációs, kortárs mediációs és élménypedagógiai foglalkozásokon keresztül olyan tapasztalatokra, ismeretekre tegyen szert, amelyeket eredményesen tudnak használni konfliktus- és problémahelyzetekben. Olyan ismereteket szerezzenek, amelyek támogatják a foglalkoztatás esélyét akadályozó tényezők csökkentését, segítik a munkaerő-piaci megjelenésüket.

Cél volt az is, hogy, a pályázat során kipróbált programok a javítóintézeti nevelésbe beépüljenek, más javítóintézetek, illetve gyermekvédelmi szakellátási intézmények számára is bemutathatóak legyenek.

A program megvalósításának eredményeit, tapasztalatait a főpályázó a projekt disszeminációs szakaszában, illetve a projekt lezárása után hasznosítani kívánja a gyermekvédelmi rendszer azon területein, ahol az elsődleges, illetve a másodlagos bűnmegelőzés kiemelt jelentőségű.

A disszeminációs tevékenységekkel elérni kívánt hatások:

- A jó gyakorlatok közzé- és elérhetővé tétele a bűnmegelőzési tevékenységekben érintett intézmények és civil szervezetek számára.
- A jövőbeni bűnmegelőzési pályázatok potenciális pályázóinak feltérképezése, érzé-

kenyítése, ismeretátadás a tapasztalatokról.

A disszeminációs tevékenységek célcsoportját elsősorban az alábbiak képezik: javítóintézetek, pártfogó felügyelői szolgálatok, speciális gyermekotthonok, a gyermekvédelmi és szociális jelzőrendszer tagjai, büntetés- végrehajtási intézetek, bűnmegelőzési célú társulások, civil és egyházi szervezetek, jogalkalmazók (bírók, ügyészek, bv. bírúk).

A disszeminációs tevékenység eszközei:

- A javítóintézeti nevelés célját, módszereit, a programban kipróbált re-integrációs jó gyakorlatokat bemutató jelen kiadvány elkészítése a fiatalok közötti terjesztését, népszerűsítését, illetve hasonló céllal dolgozó intézményeknek való bemutatással a célok megerősítését szolgálja.
- A projekt eredményeit, hasznosságát bemutató, a fiatalok bevonásával elkészített dokumentumfilm, mely az eredmények hasonló korú, helyzetű fiatalok közötti terjesztését, népszerűsítését, illetve hasonló céllal dolgozó intézményeknek való bemutatással a célok megerősítését szolgálja.
- A főpályázó honlapján, projekt-aloldal segítségével a jó gyakorlatok bemutatásával a szervezeteken belüli és külső szakemberek számára mintát kíván nyújtani hasonló célú projektek összeállításához.
- A projekt záró-konferenciáján a szervezeteken belüli és külső szakemberek számára a projekt eredményeiről, érzékelhető hatásairól a főpályázó és a konzorciumi partnerek, a pályázatban részt vevő szakemberek beszámoltak.

A Lépés-váltás program elemei

A csoportprogramok

A javítóintézetek már évek óta hangsúlyt fektetnek arra, hogy a nevelési és oktatási programok keretein belül, illetve azokat kiegészítve különböző csoportban megvalósuló programokat alakítsanak ki.

Ebbe beletartozik a fiatalok szociális készségeinek fejlesztése, intenzív része a társas kapcsolatok erősítése, a közösségi aktivitás erősítése, a különböző kognitív-behaviorista programok, a humán tőke növelésére irányuló beavatkozások. Azok a programok számíthatnak nagyobb sikerre, amelyek komplex módon, egyidejűleg több kockázati tényezőt megcélözva kívánnak eredményt elérni.

Elmondható, hogy a kedvezőtlen környezeti tényezők, elsősorban a biztonság- hiányos családi kötetek, negatív énkép, szorongásra való hajlamot, akár impulzivitást, kontrollálatlan viselkedést, a késleltetés képességének hiányát eredményezheti, ami mind hajlamosít magatartási problémák kialakulására, bűncselekmény elkövetésére és közvetlen vagy közvetett módon vezethet az áldozati szerephez.

A gyermekkorúak/fiatalkorúak deviáns viselkedésének kialakulási folyamata és az ebben érvényesülő kockázati tényezők alapján a gyermekre irányuló programok alapvető célja az, hogy mérsékelje a kockázati és erősítse a proaktív tényezőket, illetve befolyásolja a fiatal fejlődésének folyamatát és gátolja a súlyosabb lépcsőfokra való továbblépést.

A proaktív tényezők hatásának erősítése lehet:

- szociális, együttműködési és kognitív képességek javítása,

- egyértelmű, de nem önkényes, hanem konszenzusos szabályrendszerek kialakítása,
- befogadó iskolai, jelen esetben „intézeti” szocializációs környezet kialakítása,
- közösségi kötődések javítása.

Cél, hogy a programokkal a fiatalok olyan tapasztalatokra, ismeretekre tegyenek szert, amelyeket eredményesen tudnak használni konfliktus- és problémahelyzetekben, illetve amikor negatív kortárshatásoknak vannak kitéve. A fiatalok azoknak az értékeknek és tulajdonságoknak az energiáit, amelyeket eddig normaszegő cselekvésekben mutatnak meg, képesek legyenek áthelyezni egy konstruktív viselkedési struktúrába. Ismerjék fel erősségeiket, képességeiket, lehetőségeiket, amelyekre építve pozitív célokat tudnak meghatározni.

Így lehetőség nyílik megtapasztalni a döntéseik következményeit, a helyzetekben megjelenő érzelmeket, és a cselekedeteiket irányító értékeket. Az eltérő értékek ütköztetése a csoporttagok között segíti az elfogadást, megértést, és a hatékony kommunikáció gyakorlását. Jó lehetőséget kínál a csoportkultúra alakítására.

Azokban a szituációkban, ahol konfliktus, kortársnyomás, kortárs és felnőtt kapcsolatok alakulnak, kipróbálhatóak viselkedési alternatívák, megélhető ezek következménye, és a fiatal dönthet, hogyan cselekszik, milyen viselkedési minta eredményes számára.

A megvalósult csoportprogramok

Munkaorientációs Képzés (60 óra – heti 1 alkalommal)

A képzés célja volt, hogy komplex álláskeresési technikák és munkaorientációs ismeretek átadásával a fiatalok munkavállalási esélyeit növeljük, képessé tegyük őket arra, hogy az állásinformációk forrásait alkalmazzák, sikeres önéletrajzot írjanak, megkeressék telefonon, illetve személyesen a munkaadókat, előnyös munkaszerződést kössenek, megszerzett munkahelyükön felmerült problémáikat sikeresen kezeljék, kollégáikkal megfelelően kommunikáljanak, állásukat hosszú ideig megtartsák. Az elméleti ismeretek átadása mellett, a gyakorlati ismeretekkel párhuzamosan megismerkedhettek a mindennapi életben használt álláskeresési dokumentumok (önéletrajz, motivációs levél, munkaszerződés minták) használatával, megfelelő alkalmazásával.

Kortárs mediációs képzés (30 óra – 3 alkalommal)

A kortárs mediációs program az egyre elharapódzó konfliktusok, agresszív megnyilvánulások kezelésére és megelőzésére irányult. A fiatalok által mediált konfliktusok alkalmassak arra, hogy a javítóintézetekben csökkentsék a durva megnyilvánulásokat, növeljék a felelősségérzetet, és modellül szolgáljanak a konfliktusok agressziómentes megoldására.

Az alternatív vitarendezési eszközökből, a mediációnak, mint egyik eszköznek a kipróbálása, különös jelentőséggel bír a javítóintézeti neveltekkel körében, figyelemmel arra, hogy alkalmuk volt megismerkedni a helyreállító igazságszolgáltatás elemeivel.

Élménypedagógiai foglalkozások - javítóintézeti nevelésre utaltak számára (40 óra)

(40 óra, 10 x 4 órás program hetente, 2 javítóintézeti csoport számára)

A módszerek gazdagítása érdekében a projekt keretén belül megvalósításra került a javítóintézeti neveltek számára, így a Rákospalotai Javítóintézetben megvalósított él-

ménypedagógiai program.

Az élménypedagógia legmarkánsabb hatótényezője a tapasztalati tanulás. Lényege, hogy a fiatalok az állandóan változó társadalmi körülményekre csak úgy lehet felkészíteni, ha a problémamegoldás képességét sajátítja el. Nem kész ismereteket nyújtunk ebben a formában, hanem az ismereteket a fiatal maga szerezte meg.

A konstruktív pedagógiai szemléletre épülő foglalkozások kihasználva a kamasz, fiatal felnőtt életkori sajátosságait, a csoportos élmény-, izgalom-, kalandkeresés szükségletére alapozták a beavatkozást. A fiatal a program során jól érzi magát, különös helyzeteket él át, észrevétlenül sajátít el egy sor készséget, képességet, amelyek a felelősségvállalás, a biztonságkeresés szempontjából nélkülözhetetlenek, például együttműködés, kölcsönös megértés, elfogadás, csoportnormák, értékrend, kölcsönös felelősségvállalás, segítségnyújtás, illetve önismeret, önbizalom fejlesztés a szociális tükrön keresztül, amit a csoporttársak nyújtanak a program során. A módszer célja volt, hogy az egyén képessé váljon saját erőforrásainak aktivizálására, felhasználására, döntések meghozatalára, a megfelelő és realisztikus pálya megtalálására.

Csoportos szabadidős-kreatív programok megvalósítása

A pályázatban a tréning jellegű programok mellett lehetőséget kaptak az intézmények arra, hogy a bevont fiatalok számár 12 hónapon keresztül szabadidős-kreatív foglalkozásokat „szakköröket” szervezhessenek.

A javítóintézetbe került fiatalok befogadás előtti életét nagymértékben jellemzi a strukturálatlanság. Ennek oka egyrészt az, hogy általában kimaradnak a más fiatalokat hagyományosan jellemző mindennapi tevékenységekből (iskola, munka), ugyanez jellemzi legtöbb esetben a szülőket is a családban előforduló nagyarányú munkanélküliség miatt. Az alapvető feladatok hiánya mellett jellemző ezekre a fiatalokra, az hogy szabadidős tevékenységük is általában egyenlő a strukturálatlan idő eltöltésével, mindent, ami nem kötelező tevékenységhez kötődik, kvázi program nélküli szabadidőként élik meg. A hagyományos szabadidős tevékenységek, mint pl. a sport, művészeti tevékenységek, kulturálódás, közös programok nem jelennek meg éltükben. A strukturálatlan szabadidő eltöltés is gyakran okai között szerepel a bűnelkövetésnek. Emiatt kiemelten fontosnak tartjuk, hogy a projekt alatt támogathatóak legyenek azok a tevékenységek, amelyek egyrészt az „időtlenesség” érzését, hasznos, számukra szerethető, sikerélményeket hozó programokkal váltják. Másrészt ezek a programok közösségi élményhez juttatják a fiatalokat, és a kognitív tanulási programok mellett a projektben megszerezhető tapasztalatokat elmélyíthetik.

Az volt a cél, hogy a javító és az előzetes csoportok tagjai megismerkedhessenek kézműves technikával, – fogással -, műhelytitkokkal. A tárgykészítési akciók nemcsak a birtoklási lehetőség miatt sikeresek (amit a növendék elkészít, az az övé), hanem lehetőség nyílik arra, hogy ízlésüket, szín- és formaérzéküket, kézügyességüket, fantáziájukat fejleszteni lehessen. A manuális tevékenység mindig megnyugtató hatású, tehát terápiás jellege miatt is fontos.

A programban megvalósult szakköri tevékenységek:

Rákospalotai Javítóintézet: népi mesterségek (kosárfonás, szövés, bőrtárgy-készítés, nemezelés, stb.) szakkör, bőrtárgy-készítő szakkör, fazekas szakkör, művészetterápiás

szakkör

Budapesti Javítóintézet: bábszakkör, képzőművészeti szakkör, táncszakkör

Egyéni esetkezelés, mentorálás

A program megvalósításának teljes időtartamában részt vettek a szakmai munkában a mentorok. A mentorálás a fiatalok társadalmi integrációjának elősegítése érdekében végzett személyes nevelést, egyéni esetkezelést, szociális munka eszköztárát is használó támogatást jelent. A mentorok többségében – egyéni jelentkezés és pályázat alapján – a javítóintézetek különböző munkakörben dolgozó kollégái közül kerültek ki (pl. nevelők, családgondozók).

A pályázatban kötelező elemként megvalósított mentori feladatok alapvetően a javítóintézetekben hagyományosan működő nevelői és családgondozói feladatokra építve, annak elemeit használva kerültek kialakításra. A munkafolyamatban a korábbi tevékenységekhez képest erősebbé vált az előzetes letartóztatásra befogadottak, illetve javítóintézeti nevelésre ítélt gyerekek korábbi gondozási helyeiről az előzmény iratok teljes bekérése, az igazságügyi folyamatban elkészült iratok (pl. pártfogói környezettanulmány, pártfogó felügyelői vélemény bekérése). A mentorok a javítóintézeti neveltek alapidokumentációjának megismerését, feldolgozását követően, a nevelőkkel, tanárokkal, pszichológusokkal együttműködve részt vettek a résztvevők kiválasztásában. A programban, az intézményekben hagyományosan jelen lévő nevelési fejlesztési tervek kiegészítésre kerültek újabb elemekkel, a mentorok közreműködésével egy szternderdizálási folyamatra volt lehetőség, megjelent a programban az egyéni szerződéskötés, a jövőterv készítés. A célcsoport tagjaival való együttműködő, partneri viszony kiépítésével törekedtek a fiatal megismerésére, szociokulturális háttérük, csoportközi viszonyaik feltárására, kognitív teljesítményeik kompetenciáik, attitűdjeik megismerésére, erősségeik kiemelésére, gyengeségek fejlesztésére, iskolai előmenetelük figyelemmel kísérésére, szociális kompetenciáik fejlesztésére.

Ezek mellett – amennyire előzetes letartóztatás esetében ezt az eljárás keretei lehetővé tették - szerepet vállaltak az elbocsátás előkészítésében, valamint a fiatal intézményen kívüli életútjának utánkövetésében az elbocsátás utáni fogadó környezet támogató intézményi hálózatának feltérképezésével, a programban tapasztaltak átadásával, a további rendelkezésre állással, illetve az időnként helyzetfelmérő, támogató telefonos vagy személyes megkereséssel. A program meghatározó eleme az utánkövetés, amelyet megalapozott az az adatvédelmi nyilatkozat, amelyet a növéndékek és törvényes képviselőik aláírtak, így a program befejezése után is megkereshetővé válnak. Új elemként jelent meg így a javítóintézeti munkában az elbocsátás utáni fogadó intézmények, pártfogó felügyelők tájékoztatásának, illetve a folyamatos visszajelzésnek rendszerszintű beépítése, amely reményeink szerint beépülhet a munkafolyamatokba.

A mentorok tevékenységét kiegészítette a pszichológusi és a fejlesztő pedagógusi munka.

A mentorok tevékenységét segítette még együttműködő szervezetként a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal Igazságügyi Szolgálat, Pártfogói Osztálya.

A pártfogó felügyelők feladataikat közvetlenül a megyei (fővárosi) kormányhivatalok igazságügyi szolgálatainak pártfogói szervezeti egységein (osztályain) látják el. A felada-

taik közé tartozik többek között a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás alatt a kötelezően elrendelt pártfogó felügyelet végrehajtása, a nem szabadságvesztéssel járó kiszabott büntetések és intézkedések végrehajtása, mely a fiatalok esetében mindig pártfogó felügyelettel jár. A végrehajtás során a pártfogó felügyelők kontroll és támogató tevékenységük során folyamatosan kapcsolatban állnak a fiatalokkal, segítik a re-integrációs folyamatokat. Ennek során a javítóintézetek és a pártfogó felügyelők – az egyedi esetek függvényében – kapcsolatban állnak, kölcsönösen tájékoztatják egymást. Jelen pályázat során ezt az együttműködést kívánjuk megerősíteni, az utánkövetési folyamatba építve.

A pályázat során való együttműködés arra irányult, hogy az elbocsátott és pártfogó felügyelet alá került fiatalok elbocsátás utáni élethelyzetéről közvetlenül a kijelölt pártfogó felügyelőtől időszakosan információt lehessen kérni.

Team-építő és stratégiakészítő tréning (40 óra)

A projektben résztvevő munkatársak (mentorok, projektvezető, szakmai vezető, illetve az intézmények vezetői számára (igazgató, igazgatóhelyettes) team-építő tréninget szerveztünk a program elején, közepén és végén. Célok voltak a stratégiai tervezés, változás menedzsment, team-építés. Kiemelten fontos volt a Lépés-Váltás program eleminek beillesztése az intézmény mindennapi munkájába, így a programelem célja volt, hogy a résztvevők a projektben meghatározott program elemekhez igazodva, azokat beépítve, kialakítsák a rövid és hosszú távú terveket, annak érdekében, hogy minél hatékonyabban beépíthetővé váljanak a hosszú távú célkitűzésekbe. Előkészítsék a program keretében megvalósuló tevékenységek konkrét lépéseit, kialakítsák és előkészítsék az intézményekben ehhez szükséges változásokat, illetve a projektet a záráskor értékeljék.

Munkatársaknak szóló képzések:

Cél volt, hogy a két javítóintézet munkatársai közül minél többen részt vehessenek olyan képzésben, amely a projekt céljait és eredményeit láthatóvá teszi a munkatársak számára, illetve garantálja, hogy az elért eredmények hosszú távon is hasznosíthatóak legyenek. Fontos, hogy amikor a fiatalok olyan programokban vesznek részt, amelyek jelentős változásokat indíthatnak el, ezek egy időben, a projekt keretein belül a velük közvetlenül foglalkozó szakemberek tudásszintje is növekedjen. A képzések integráltan kerülnek megvalósításra két intézményben, összesen 20-20, 40 fő számára.

Konfliktuskezelő módszerekről, mediációról szóló tréning (30 óra)

A program célja volt, hogy a javítóintézetekben megismerjék, és használják az alternatív konfliktuskezelési technikákat és a mediációt. Figyelemmel arra, hogy a fiatalok a pályázat során kortárs mediációs képzésen vettek részt, így fontos volt, hogy a velük foglalkozó munkatársak, különösen a nevelők közül minél több olyan szakember legyen, aki ismer alternatív kezelési technikákat. Ez alkalmassá teszi az intézményeket arra, hogy a pályázat befejezése után a fiatalok és a felnőttek által megismert módszert a mindennapi konfliktusok kezelése során is alkalmazzák. Ezzel hosszú távon működtethetővé válik az intézményben a mediáció használata, illetve szélesebb értelemben a helyreállító igazságszolgáltatás szemléletének megismerése, elterjesztése.

Krizisintervenciós képzés (30 óra)

A Krízisintervenció és agressziókezelés tréning saját gyakorlati tapasztalatot és alkalmazható elméleti tudást nyújtó készségfejlesztő tréning, melynek eredményeképpen a javítóintézetekben dolgozó, főként a fiatalokúakkal közvetlenül foglalkozó nevelők megismerték a krízisállapotok kialakulásának folyamatát, okait, a beavatkozás konkrét gyakorlati lehetőségeit. Megtanulták alkalmazni a felhangolt állapotok csillapításának technikáit. A képzés további célja volt, hogy elméleti és gyakorlati tapasztalatot szerezzenek abban, hogy a fiatalok számára sikeresen alkalmazható megküzdési stratégiákat tanítsanak. Képesé váljanak megtanítani a fiataloknak az érzéseik kezelését azokban a helyzetekben, amikor frusztrációt, szorongást, dühöt és haragot, csalódottságot élnek meg.

Esetmegbeszélő csoport a mentorok és a projektben résztvevő és a javítóintézetek más munkatársai számára

A program időszaka alatt mindkét javítóintézetben esetmegbeszélő csoport működött, amelyen részt vettek a programban dolgozó munkatársak, illetve az intézetekben dolgozó más munkatársak is. Az esetmegbeszélő csoportok hagyományosan részei a javítóintézeti munkának, de a programban szakértő vezető foglalkoztatása segítette a működést.

Szakmai konferenciák

A nyitó szakmai nap segítette a javítóintézeti munka, illetve a pályázati munka egyes elemeinek szakmai megalapozását, a záró-konferencia az átfogó értékelés mellett bemutatta a programokat, illetve lehetőséget adott a módszerek szélesebb körű bemutatására is.

Álláspontunk szerint egy sikeres programot zártunk, melynek többek között pozitív elemei voltak, hogy a fiatalok fejlesztésében a hagyományos képzési elemeket megerősítettük, illetve új képzési programokat építettünk be a reintegráció támogatására. A befogadás előtti és elbocsátás utáni intézményi kapcsolatok erősödtek, az utánkövetés folyamata rendszerszintűvé vált. A munkatársak képzésére volt lehetőség, melynek hozzáadéka volt a két javítóintézet szakmai munkaközösség kapcsolatának szorosabbá válása is.

Lovas Zsuzsa:

Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés” képzési program javítóintézetekben

Bevezetés

A felgyorsult élettempóban a családoknak, az iskoláknak egyre kevesebb idejük jut arra, hogy odafigyeljenek a gyerekekre, fiatalokra. A szülők vagy munkanélküliek, vagy komoly küzdelmet folytatnak a család megélhetéséért, míg a pedagógusok egyre inkább óraadó tanárokká válnak. A felnőtt társadalom problémamentes gyerekekre, az iskola problémamentes diákokra vágyik. Ha mégis adódnak konfliktusok, annak megoldására sem az iskolák, sem a pedagógusok nincsenek felkészülve. Jellegzetes reakció, hogy az iskola megpróbál megszabadulni a nehezen kezelhető gyerekektől. Vigyék másik iskolába, vigye el a rendőr, csak nekünk ne legyen tovább gondunk vele. Az iskolák pontosan tisztában vannak azzal, hogy a probléma ettől nem oldódik meg, de ők legalább fellélegezhetnek. Pedig akkor lélegezhetnének fel igazán, ha a konfliktusokat helyben tudnák kezelni, ha az iskolákban dolgoznának olyan tanárok, olyan képzett szakemberek és olyan diákok, akik képesek a konfliktusok érdemi kezelésére. És ez nem is olyan utópisztikus, mint első hallásra tűnik. A konfliktusok megnyugtató kezelése, az igazán jó megoldások megtalálása egyre inkább terjed, és komoly sikerekről hallani beszámolókat.

A képzés célja

A TÁMOP által támogatott képzés keretében négy csoportban, 72 fiatal (36 fiú és 36 lány) részére tartottunk konfliktuskezelési - mediációs tréninget, csoportonként 30 órában.

A kortárs mediátorok képzésének célja, hogy fiatal korban sajátítsák el azt a szemléletmódot, amelyben az érdekek érvényesítése nem a másik legyőzésén keresztül valósul meg, hogy mind a javítóintézetben, mind kinti életükben kortárs segítőként képesek legyenek egymásnak segíteni, képesek legyenek az agresszív cselekedetek megelőzésére, és elsajátítsák az erőszakmentes konfliktuskezelést. A cél nem csak az új ismeretek megszerzésére irányult, hanem azt is szem előtt tartottuk, hogy résztvevőink érzéseik, indulataik szabályozásában fejlődjenek, feszültségeiket, konfliktusaikat megfelelő módon kezeljék.

További célként merült fel, hogy ha a fiatalok esetében büntető mediációra kerül sor,

tisztában legyenek a mediáció adta lehetőségekkel.

A kortárs mediáció

A kortárs mediáció egy olyan alternatív vitarendezési eljárás, mely a fiatalok között kialakuló konfliktusok kezelésére szolgál. Alkalmas a viták, konfliktusok emberséges, vesztesmentes, agressziómentes megoldására, a szuverén gondolkodás kialakítására, a felelősségérzet megerősítésére. A módszer elterjedése jelentős mértékben csökkenti az agresszió előfordulását, segít az érdekek felszínre hozásában, megfogalmazásában és azoknak a konfliktusmegoldás szempontjából eredményes ütköztetésében.

A képzés eredményeképp várhatóan javul a javítóintézetek és gyermekotthon légköre, csökken az agresszív megnyilvánulások száma, a fiatalok bevonódnak saját ügyeik intézésébe, és nem utolsó sorban a nevelők energiáikat a fegyelmezés helyett a nevelésre, fejlesztésre fordíthatják.

A mediációról általában

A pszichológusok, pszichoterapeuták hajlamosak arra, hogy kizárólag a terápiás eljárásokat tartásák a segítség egyedüli formájának és lehetőségének. Nehezen fogadják el, hogy más típusú segítség hatékonyabb lehet. Felgyorsult és azonnali eredményekre töre világonkban azonban sokszor a gyors és kifejezetten gyakorlati segítségre van szükség. Konfliktusok esetén a leggyakoribb jelenség, hogy rendőrért vagy bíróért kiáltanak, és nem pszichológusért.

A kialakult helyzet olyan technikai és módszertani eljárások megismerését és alkalmazását indokolja, amelyek konfliktushelyzetben, a nehézségek felmerülésekor azonnali, kézzelfogható segítséget nyújtanak. A mediáció ilyen módszer.

A pszichológiában jól ismeret ábra, a Rubin serleg. A képet serlegnek vagy két profillal szembenező árnyképnek lehet látni, attól függően, hogy szemünk a két sötét foltot vagy a köztük lévő fehér foltot ragadja-e meg. A szemlélőt általában fogva tartja egy domináns látásmód, és csak az egyik ábrát látja, annak ellenére, hogy a másik is ott van a szeme előtt. A viták nagy részében is hasonlót tapasztalunk, az egyik résztvevő a profilt látja, a másik a serleget. Mindketten meg vannak győződve igazukról. Nem látják, - sajnos sok esetben nem akarják látni - a másik „ábráját”. A két ábra csak abban az esetben látható, ha feladjuk a domináns látásmódot, és szemléletet váltunk. Ez a szemléletváltás a mediációnak is elengedhetetlen feltétele. Ha nem jön létre, akkor megállapodás sem születik, vagy megszületik ugyan, de annyira rossz szájjal, telve veszteségérzéssel, hogy bizton állíthatjuk, nem marad hosszú életű, nem fogják betartani.

A mediációról tudni kell, hogy a folyamat szigorú szakaszokra oszlik, és a mediátornak fontos szerepe van abban, hogy ezeken a szakaszokon végigvezesse a résztvevőket. A pszichológus gyógyító tevékenysége során „csupán” katalizálja az egyének belső terápiás lehetőségeit. A mediátorok is a résztvevők belső energiáit használják, céljuk az energiák befogása és a szemléleti és gyakorlati változás szolgálatába állítása.

A résztvevők dilemmái a mediációban

Amire az emberek, a fiatalok végre mégis rászánják magukat a mediációra addigra már temérdek vitát, veszekedést és csalódottságot tudhatnak maguk mögött. A tapasztalat

azt mutatja, hogy bár a mediáció mellett döntenek, - mint a fuldokló, aki egy szalmaszálba is belekapaszkodik, - ennek ellenére tele vannak kételyekkel, félelmekkel és bizonytalansággal a mediáció sikerét illetően. Vajon mitől fog most másként viselkedni a partnerem, mitől lesz megértőbb, elfogadóbb, rugalmasabb? Hátha csak időt akar nyerni, hátha látszólag mindenbe belemegy, aztán majd, ha megint kettesben leszünk, felrúgja az egészszet, megint agresszív lesz velem szemben, míg a mediációban játssza a jó fiút.

A mediáció lélektani folyamatai

„Azt hallgassák meg, hogy én mennyit szenvedtem!”

A mediáció első szakaszában a beszélő átéli, hogy végre valahára megszakitás nélkül elmondhatja, ahogyan ő látja a kialakult konfliktust, hogy ő mennyit szenvedett, mennyit gyöttrődött. Mindegyik fél azt szeretné elérni, hogy a mediátor álljon az ő pártjára, derüljön ki az ő igazsága, az ő ártatlansága, és a másik fél kapja meg jól megérdemelt büntetését.

„Valóban én voltam, aki behúzott neki egyet, de derüljön már végre ki, hogy három napja állandóan cukkol, mindenfélét mond a hátam mögött. Valahogy le kellett állítanom, és most még neki áll feljebb, mindenki őt sajnálja. Pedig, ha még egyszer azt mondja rám, hogy büdi, esküszöm, szétverem a pófáját.”

Sokszor a résztvevők elégedetlenek a szavakkal, úgy érzik, nem tudták elég jól kifejezni magukat, ezért nem derült ki egyértelműen a másik fél borzasztó, kegyetlen vagy csak egyszerűen tisztességtelen magatartása. Még azokban a résztvevőinkben is él ez a tudattalan vágy, akik tisztában vannak saját szerepükkel, akik belátták, hogy a másik félre is szükség van a konfliktus rendezés érdekében. Úgy tűnik, mintha saját verziójuk ecsetelése közben elragadná őket a hév, egyre jobban belelovalják magukat igazuk bizonyításába, és egyre jobban el is hiszik, hogy minden szóról-szóra úgy történt, ahogy ezt most ők leírják.

Félreértés ne essék, nem gonoszszágból teszik ezt, sőt nem is elsősorban a másik befejezése vezérli őket. Önmaguk védelme mondatja ezt velük. Egy elmérgesedett konfliktus ugyanis nagymértékben gyengíti az emberek önértékelését és önbizalmát. Hiszen mindannyian szeretnénk azt hinni, hogy képesek vagyunk megbirkózni nehézségeinkkel, hogy képesek vagyunk megoldani problémáinkat. Amikor ebben csalódunk, kudarcot élünk át, és kénytelenek vagyunk szembesülni azzal, hogy hibákat követtünk el, hogy tévedtünk, hogy nem voltunk elég ügyesek, elég körültekintőek. Ha azonban sikerül bizonyítanunk önmagunk és mások előtt, hogy minden a másik hibájából történt, hogy mindenért ő a felelős, akkor felmenthetjük magunkat a bűntudat, a lelkiismeret furdolás, a kudarc kellemetlen érzéseinek átélése alól.

Alapvetően fontos számunkra, hogy az önmagunkról kialakított kép, az énkép stabil legyen. Az énkép bármiféle sérelme fenyegeti biztonságunkat, ezért minden olyan kísérletet visszautasítunk, amely énképünk megváltoztatására irányul. Énképünk védelme érdekében hajlamosak vagyunk a körülményeket, más embereket, a véletlent hibáztatni, csak lehetőleg ne kelljen kialakított véleményünkön változtatni.

Ha a mediátor a saját verzió elmondása után is megőrzi pártatlanságát, és a résztvevők

megtapasztalják, hogy nem állást foglal kettejük vitájában, hanem a megoldást segíti elő, akkor pártatlansága a biztonságos légkör alapfeltételévé válik. Ez megnyugtatja a résztvevőket, és a továbbiakban energiáikat a konfliktus kezelésére és nem a mediátor megnyerésére fordítják.

A helyzetkép kirakása

A mediáció további folyamatában a témák megtárgyalása során a másik iránti viszonyulás ingadozóvá válik. Ha a másik gesztusokat ad, akkor a hangulat enyhül, és a remény újra feltámad. Ez azonban nagyon törekeny állapot, kicsit olyan, mintha az éppen befagyott tó jegén járnánk, bármely pillanatban beszakadhat alattunk. Elég egy rosszul fogalmazott mondat, elég egy régi sérelem felhánytorgatása, máris mindegyik fél visszahúzódik lövészáraiba. Ha ezen a ponton az indulatok öntik el a mediációs helyzetet, akkor elszabadul a pokol. Nincs megállás, nincs megállapodás, sőt sokszor még a kialakult helyzet kezelése is nehézségekbe ütközik. Ha a résztvevők az indulataik foglyává válnak, akkor nem a konfliktus megoldására, hanem a másik megsértésére, megverésére tesznek erőfeszítést.

Ha azonban a beszélgetés során felszínre kerülnek olyan adatok, amelyekből az derül ki, hogy a másik cselekedetei nem a helyzet elmérgesedését célozták, hogy a felek nem egymás bosszantására törekszenek, ha világossá és átélhetővé válik, hogy a másik félnek is vannak érdekei és érzelmei, ez lehűti a vehemens indulatokat. A belátás a gondolkodás, a racionalitás felé visz, és az indulatok elszabadulása ellen dolgozik.

Mit értünk belátás alatt? Azt a folyamatot, amelyben a felek jobban megértik a konfliktust, amibe kerültek, vagy amit előidéztek. Olyan ez, mintha meghatározott számú puzzle darabka lenne a kezükben, és ezekből próbálnák kirakni a teljes képet. Ha valaki csak a nála lévő darabokból próbálja összeállítani a képet, az gyakran torz lesz, hiszen a hiányzó darabokat feltételezésekből, előítéletekből, haragból és indulatból pótolják ki. Ha a mediáció során a másik fél is rendelkezésre bocsátja a nála lévő puzzle darabokat, akkor lesz teljes a kép. A másik fél álláspontjának megismerése nagyon sok fontos és új információt tartalmaz. Sokszor a közösen kirakott kép alig hasonlít az elképzeltre, vagy ha hasonlít is rá, az együttműködési készség, a másik iránti bizalom átszínezi a sötét tónusokat. A másik fél szempontjainak megértésével a konfliktust értem meg jobban. Ez vezet aztán új ötletek felmerüléséhez és kidolgozásához, végső soron a konfliktus megoldásához.

Módszertan

A kortárs mediáció elsajátítása a fiatalok között elharapódzó konfliktusok, erőszakos megnyilvánulások megelőzésére és kezelésére szolgál. A módszer használata alkalmas arra, hogy csökkentse a konfliktusok számát, a durva, gyakran tettlegességig fajuló megnyilvánulásokat, növeljék a felelősségérzetet, és modellül szolgáljanak a konfliktusok agressziómentes megoldására. A módszer segít az érdekek felszínre hozásában, a másik fél szempontjainak megértésében.

A korosztályi sajátosságok miatt a hangsúlyt az elméleti részről a mozgalmasabb, játékos feladatokra, helyzetgyakorlatokra helyeztük. Rendkívül fontosnak tartjuk a résztvevők aktivizálását, bevonását a tréning folyamatába. A fiatalok a tréning egésze során le-

hetőséget kaptak kérdések feltevésére, közösen megbeszéltük az általuk kitöltött tesztek eredményeit és kiscsoportokban önállóan dolgozták fel és mutatták be a többieknek a számukra korábban ismeretlen fogalmakat.

A módszer segítségével elsajátítandó ismeretek, készségek, kompetenciák

- **Kommunikációs készség** - A program során nagy hangsúlyt helyezünk a fiatalok egymás közti kommunikációjára, mert tapasztalataink szerint sok konfliktus kiváltó oka a hibás kommunikáció, a félreértés, az indulatok elszabadulása.
- **Önismeret** – az önismeret fejlesztése segít a fiataloknak viselkedésük szabályozásában, céljaik és szándékaik pontosabb megismerésében.
- **Konfliktuskezelési készség** - A tréningen a fiatalok megtanulják a konfliktusok megértésének technikáját, a versengés helyett az együttműködés alapelemeit.
- **Indulatkezelés** – Az elszabadult indulatok megfékezése csak megbeszélés révén oldható meg. A megbeszélések célja az érzések és indulatok pontosabb megértése, mert csak ez képes az érzelmekről a kognitív folyamatok felé terelni a fiatalok viselkedését.
- **Érdekvényesítés** – A fizikai erő alkalmazása helyett megtanulják a résztvevők, hogy más eszközökkel is elérhetik céljait. Az érdekvényesítés során megtanulják valódi érdekeik felismerését, megfogalmazását, ütköztetését és egyeztetését.

A kortárs mediációs képzési program tartalma

1. Első nap

Önismereti és kommunikációs modul

Célja, hogy a fiatalok megértsék, hogy az önismeret és az önmagunkról való tudás milyen nagy segítséget jelenthet a konfliktusok megelőzésében és megoldásában egyaránt. A kommunikációs blokk célja a résztvevő fiatalok kommunikációs készségeinek fejlesztése, a kommunikációval kapcsolatos, hasznos elméleti ismeretek átadása. A verbális és nem verbális kommunikáció jelentőségének megismerése. A fiatalok játékos feladatokon keresztül saját élményekkel gazdagodva tapasztalhatják meg a kommunikáció hiányosságainak és hibáinak a konfliktusok kialakulásában betöltött szerepét, a torzított információk, a félreértések és a visszajelzések hiányából fakadó tévedések jelentőségét.

2. Második nap

Konfliktuskezelés, mediáció elmélet

Célja, hogy a fiatalok megismerjék saját konfliktuskezelési típusukat, és képet kapjanak arról, hogy bánnak felmerülő konfliktusaikkal. Fontos megismertetni a különböző konfliktus megoldási típusok előnyeit, veszélyeit, melyiket milyen körülmények között ajánlott alkalmazni. Megtanulják az érdekek felismerését, megfogalmazását, képviselését, ütköztetését és a különböző érdekek egyeztetését.

A résztvevők megismerkedtek a mediáció elméleti alapismereteivel. Ez a program magába foglalta a mediáció folyamatát, a mediáció hét szakaszát, a mediátor feladatait és a mediációs technikákat.

3. Harmadik nap

Mediációs gyakorlat

Gyakorolják a mediációs eljárás lefolytatásának szabályait és menetét, kipróbálják magukat a mediátori szerepben, gyakorolják a konfliktuskezelés alternatív módját előkészített szituatív esetek kis csoportokban történő lejátszásával.

Eddig használt területek, tapasztalatok

Kortárs mediációs tréningeket 2008 óta tartunk iskolákban. Képzéseinken több mint 200 diák vett részt. Kezdetben arra gondoltunk, hogy diák önkormányzatos fiatalokat képzünk, akiket társaik elfogadnak, véleményükre hallgatnak. Egy négy középiskolát és 80 diákot érintő képzés és vizsgálat során azonban kiderült, hogy azoknak a fiataloknak is változott konfliktuskezelési attitűdje, akik korábban verekedéssel oldották meg konfliktusaikat.

Kortárs mediációs tréningen a diákok lelkesen, motiváltan vettek részt.

Közösen oldották meg az egyes feladatokat, együtt gondolkoztak a trénerekkel, rendkívül motiváltak és nyitottak voltak az új ismeretek befogadására.

Az esetlejátszások során is számos fontos tanulság fogalmazódott meg. A tanulságok között a mediátor-szerepet vállaló diákok kiemelték, milyen nagyon nehéz elfogulatlan maradni.

A képzést követően a diákok közül sokan arról számoltak be, hogy nagyon sokat jelentett számukra, hogy a konfliktusokról tanulhattak, s az első három tréningnap óta eltelt időben sokkal többet és hatékonyabban tudtak konfliktusokat megoldani. A mediációs képzés során tapasztaltakat úgyesen hasznosították mindennapi életükben.

A javítóintézetekben való alkalmazás tapasztalatai

A résztvevők magas száma miatt (18 fő/csoport) két tréner bevonását tartottuk szükségesnek, annak érdekében, hogy minden résztvevő megfelelő figyelemben részesüljön. A tavasszal tartott tréning tapasztalatait beépítettük az őszi képzésbe, annak érdekében, hogy a résztvevők még többet profitáljanak a konfliktuskezelés gyakorlati és elméleti ismereteiből. Legfontosabb tapasztalat az volt, hogy az első képzésen másfél óránként tartottunk szüneteket, ezt a második képzésben egy órára rövidítettük le. A fiatalok képtelenek voltak másfél órán keresztül folyamatosan figyelni. A másfél órás foglalkozások vége felé figyelmük lankadt, beszélgettek, rajzolgattak. Egy órán keresztül azonban képesek voltak az éber figyelemre, aktivitásuk nem csökkent a nap végére sem. A konfliktuskezelés elengedhetetlen feltétele a jó önismeret. Mindenkinek ismernie kell saját korlátait, érzékeny pontjait, és azokat a területeket, amelyek feszültséget, agressziót váltanak ki belőle. A képzésen egyértelművé vált, hogy a fiatalok rendkívül érzékenyen reagálnak a frusztrációra, mely legtöbb esetben türelmetlenséget, feszültséget, agressziót vált ki belőlük. Agresszív késztetéseiket nem képesek kontroll alatt tartani, ezek nyílt agresszió formájában törnek ki viselkedésükben. A fiúk fegyelmezettebben viselkedtek. A lányok többet konfrontálódtak egymással, de ezek a helyzetek kezelhetőek voltak. Mivel a fő cél az agresszív megoldások helyett szelídebb konfliktuskezelési módok megismerése volt, ezért a mediációs módszer átadása előtt konfliktuskezelési tech-

nikák gyakorlataival bővítettük résztvevőink ismereteit, tapasztalatait. A feladatok megbeszélése során célzott kérdéseket tettünk fel a résztvevőknek, hogy a dominánsabb fiatalok ne nyomják el a félénkebb csoporttagokat. Ügyeltünk arra, hogy mindenki szóhoz juthasson. Rendkívül fontosnak tartottuk a résztvevők aktivizálását, bevonását a tréning folyamatába, de sosem volt kötelező részt venni a feladatok megoldásában, a szituációs játékokban. Azt tapasztaltuk, hogy a vonakodó résztvevők fokozatosan aktivizálódtak, és végül ők maguk is meg akarták beszélni a tesztek eredményeit vagy részt akartak venni a játékos feladatokban. A fiatalok a tréning egésze során lehetőséget kaptak kérdések feltevésére, közösen megbeszéltük az általuk kitöltött tesztek eredményeit. Nagyon mohón vágytak a visszajelzésre, hogy a trénerek milyennek látják őket, legtöbbjük számára fontos volt, hogy pozitív visszajelzést, elismerést kapjanak,

Javítóintézeti fiatalok visszajelzései

A fiatalok a képzés végén anonim záró kérdésekre válaszolva értékelték a trénerek munkáját. A pozitív visszajelzések egyértelműen igazolják a képzés sikerességét. A fiatalok értékelték az előadók felkészültségét, a témák egymásra épülését és a szituációs játékok érdekességét, tanulságosságát. A tesztek és feladatokat nagyon szerették, az elmélet kicsit távolabb állt tőlük, de többszöri ismétlés hatására azzal is megbarátkoztak. Szóban és írásban egyaránt az idő rövidségét említették, szerették volna, ha a képzés tovább tart.

A javítóintézetekben való alkalmazás eredményei

Komoly eredménynek tartjuk, hogy a résztvevők nagyfokú érdeklődését és aktivitását a tréning során.

A képzés eredményeként a fiatalok

- kommunikációja javult, kerülik a provokatív beszólásokat, kijelentéseket
- képesek pontosabban kifejezni érzéseiket, a másik viselkedésének rájuk gyakorolt hatását
- képesek felismerni és elkerülni a konfliktusok rossz, agresszív megoldását
- felelősségérzete megnőtt a konfliktusban játszott szerepüket illetően
- páran közülük képesek lesznek kortárs segítőként részt venni a kialakuló konfliktusok kezelésében

Bevont trénerek

Lovas Zsuzsa és Virág András több mint 10 éve foglalkoznak mediációval, képeznek mediátorokat a pedagógusok, gyermekvédelmi szakemberek, szociális szféra, rendőrség munkatársai közül. Kortárs mediációs tréningjeiken 200-nál több diák vett részt az ország különböző területén.

Összefoglalás

Mindkét csoport nagyfokú aktivitásról tett tanúbizonyságot. A fiúk csoportjában néhány résztvevő pontosan megértette a konfliktusokban az egyeztetés lényegét és fontosságát, kortárs mediátorként is képesek lesznek helyt állni. A lányok csoportjából az egymás iránti segítőkészséget emelnék ki. Voltak olyan résztvevők, akik nem tudtak jól írni-olvasni, de a többiek sokat segítettek nekik, hogy ne maradjanak le a képzés anyagával, hogy ők is kitöltsék a tesztek. Ez a magatartás a csoport kohézióját jelentős mér-

tékben növelte.

A résztvevők együttműködése, érdeklődő figyelme a tréning tematikája és a trénerek szaktudása iránt azt jelzi, hogy igénylik a velük való törődést, és készek a tanulásra, változásra.

Gyergyói Ildikó

Állás – Pont Munkaorientációs és Képességfejlesztő Program

Néhány regionális különbségtől eltekintve, a globális ifjúsági munkanélküliségi ráta tovább emelkedik, és előrejelzések szerint 2018-ra eléri a 12,8 százalékos eredményeket - áll az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi Szervezete (International Labour Organization - ILO) „Globális ifjúsági foglalkoztatási trendek 2013” című jelentésében.

A romló adatok mögött egy még aggasztóbb jelenség húzódik meg, az elhúzódó munkanélküliség, az ideiglenes foglalkoztatási formák elterjedése, a fiatalok reményvesztése a fejlett gazdaságokban, valamint a rossz minőségű, informális, rendkívül alacsonyan fizetett állások a fejlődő országokban.

Az ILO jelentése szerint várhatóan körülbelül 73,4 millió fiatal - 12,6 százalék - lesz munkanélküli 2013-ban. Ez az arány közel áll a gazdasági válság csúcspontján, 2009-ben mért adatokhoz. Mindez azt jelenti, hogy a munkanélküliek száma 3,5 millió fővel növekedett 2007 és 2013 között.

Ezek az adatok aláhúzzák annak szükségességét, hogy a politikai intézkedések középpontjába a növekedést, az oktatási és képzési rendszerek jelentős fejlesztését és célzott ifjúsági foglalkoztatási programokat kell állítani.

A fiatalok, fiatal felnőtellek világában a hagyományos munkaerő - piaci nehézségek mellett a hátrányos helyzet további negatívan befolyásoló tényező. A hátrányos helyzet igen relatív fogalom, s ebből következően definíciója sokféle és rendkívül összetett. A foglalkoztatáspolitikai szempontjából röviden úgy lehet összefoglalni a hátrányos helyzet lényegét, hogy hátrányos helyzetűek azok, akiknek munkaerő-piaci esélyeik az átlagnál alacsonyabbak. Ezen belül az egyes csoportokat számtalan szempont szerint lehet szegmentálni. A szegmentáció általában a kialakult helyzet szerint történik, s kevésbé foglalkozik azzal, hogy az egyén önhibáján kívül került hátrányos helyzetbe, vagy milyen mértékben felelős azért. A hátrányos helyzet kialakulhat a munkaerőpiacon a hátrányos megkülönböztetés, a minden politikai, társadalmi törekvés ellenére jelen lévő negatív diszkrimináció miatt, mint faj, nem, kor, nemzetiség, vallás stb. szerinti megítélés, vagy piaci szempontból tényleges jellemzők alapján, mint például az egyén fogyatékosága, alacsony iskolai végzettség, szakképzettség hiánya, a gyakorlat hiánya pl. a pályakezdőknél és így tovább. Olyan hátrányos helyzetű csoportok is kialakulnak, ahol az egyén talán éppen az előbb említett hátrányokból fakadóan tartósan távol kerül a munka vilá-

gától, s már pszichésen is problémát jelent a munkavállalás. Az életminőség és a foglalkoztatottság szorosan összefüggő kategóriák társadalmi és egyéni szinten egyaránt. A munkaerőpiacon is versenyben uralikodik, s a versenyben számtalan tényező jelenthet előnyt, vagy hátrányt. A társadalmi kohézió, mint célkitűzés magában foglalja az esélyegyenlőséghez szükséges feltételek javítását, a társadalmi polarizálódás csökkentését.

A Nonprofit Alapítvány 2004-ben akkreditáltta első ízben azt a képzési programot, mely – több alkalmat megért tananyagfejlesztés nyomán – most ismeretanyagul szolgált a „Lépés-Váltás” programnak. A képzési anyagról, ha kategorikusan akarom jellemezni, elmondható, hogy munkaerő-piaci képzés, annak minden – a mögöttes szakirodalomból ismerhető – tehát akár evidensnek is tekinthető szakmai, tartalmi elemével, kellékével. A tréning anyag egyik sajátossága, amely elnevezésében is megjelenik a munkaorientáció.

Mindaddig, míg a pályaaorientáció fogalma teljesen egyértelmű tartalommal bír, s a fel-sőoktatás szaktantárgyként tartja számon, addig a munkaorientáció – a tréninganyag kidolgozóinak elképzelése szerint – egy olyan folyamat, amely a munkavégzés iránti el-köteleződést kívánja iniciálni, s azt sajátos tréningtechnikai eszközökkel megerősíteni.

Különös, a trénernek számára újszerű „terepet” kínált a Lépés-Váltás Program azzal, hogy lehetőséget adott két sajátos gyermekvédelmi intézmény, az EMMI Budapesti Ja-vítóintézete, valamint az EMMI Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthon növendékeivel való közös munkára. A fiatalok négy csoportot alkottak, intézményenként kétszer tizennyolc fővel zajlottak a tréningek.

Célcsoport bemutatása

Életkorukat tekintve mindkét intézmény növendékei 14-19 év közöttiek. Iskolai tanulmányokban való előrehaladásukat terén látható némi különbség a fiú illetve a lány csoport adataiban.

A két fiú csoport egyikében (18 főt vizsgálva) csupán egy fő volt, akinek életkorához megfelelő iskolai végzettség társult, azaz tanulmányai alatt nem mulasztott egy tanévet sem. Legnagyobb kilengés négy fő esetében volt tetten érhető, esetükben 4 évvel volt alacsonyabb az iskolai végzettségük a korukból adódóan elvárhatóhoz képest, vagyis gyermekként megélték négy olyan esztendőt, amikor nem ültek iskolapadban vagy nem tudták teljesíteni a követelményeket.

A lányok esetében (szintén 18 főt vizsgálva) mindenkinél megállapítható volt, hogy legalább egy iskolai évet kihagyott tanulmányai során – bár három fő esetében ezt a helyzet okozhatta év-vesztés is. A legkiugróbb adat 5 év volt - ez egy lány esetében mutatkozott - összevetve életkorát befejezett évfolyamainak számával.

Összességében tehát elmondható, hogy az ismeretanyag életkornak megfelelő megszerzése terén mindkét intézmény neveltjei elmaradnak az átlagtól. A lányok esetében voltak nagyobb számban tapasztalhatóak a funkcionális analfabetizmus jelei.

Elkövetett cselekmény

A fiúk esetében az elkövetett cselekmény, mely az intézményi fogvatartásukat eredményezte, többnyire rablás, lopás, betörés, zsarolás, súlyos testi sértés. (Egy esetben fordult elő a különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés bűntette. Bárminemű követke-

tetés levonása nélkül jegyzem meg, hogy csupán e fiatal esetében beszélhetünk az életkor és a befejezett iskolai osztályok számának egyensúlyáról.) A lányok esetében sem igen más a felsorolás, de a magam részéről érdekesnek találtam, hogy körükben felmerült a személyi szabadság korlátozása, valamint a kerítés. A kábítószerral való visszaélés büntette jelen – egyébként nem reprezentatív mérésben – csak a lányoknál vetődött fel, holott a függőség hatása a munkavégzésre „tananyag taglalásakor” saját élményként számos személyes vallomást hallhattunk mind a két különböző nemű csoport tagjainak esetében.

Célok, módszerek

A képzési anyagot alapvetően hátrányos helyzetű, többnyire hajléktalan személyek számára nyújtottuk a múltban számos alkalommal annak a reményében, hogy felvértezve ismeretekkel, készségekkel mihamarabb helyet találjanak a munka világában. A tréning, s az azt kiegészítő szolgáltatásrendszer egyfelől alapoz a hajléktalanok munkával kapcsolatos pozitív attitűdjeire, másfelől a negatív tényezők hatását csökkentve kívánja segíteni munkaerő-piaci re-integrációjukat. A tréninget ezt követően alkalmaztuk gyermekvédelmi gondoskodásban élt éppen utógondozotti státuszban lévő fiataloknál, illetve a jelen projekttel párhuzamosan büntetés-végrehajtási intézetben felnőttekkel. A jelenlegi projektben az újdonság a bevont célcsoport sajátosságából fakadt. Megismerve a fiatalok életkori sajátosságait, szociális háttérüket nyilvánvaló volt, hogy az eredményesség érdekében korábbi módszertanunkon változtatnunk kell. A csoporttagok együttműködésének erősítése érdekében növelni kellett a csoportkohéziót támogató situációs feladatokat. Csökkenteni kellett a frontális oktatás módszerével átadott információ arányát. Figyelembe kellett vennünk azt is, hogy a projektbe bevont fiatalok minimális vagy nulla munkatapasztalattal rendelkeztek.

A foglalkozást modulszerűen építettük fel, és egy-egy foglalkozás keretén belül, az egyéni és csoportos feladatok váltották egymást. Figyelembe kellett vennünk azt is, hogy a fiatalok koncentráció képessége, terhelhetősége igen alacsony szintű volt, ezért több játékos gyakorlatot, mozgásos tevékenységet iktattunk be a foglalkozások menetébe.

Álláskeresési technikák elsajátítását tűztük ki célul az első képzési blokkban.

A tréninget ismerkedéssel, és a célok motivációk megfogalmazásával kezdtük. Az eredményes működéshez ugyanis szükséges, hogy a csoporttagok és a tréning vezetői kölcsönösen megismerjék egymást. Fontos tisztázni azt is milyen elvárásai vannak a fiataloknak a tréninggel kapcsolatban. Jó, ha kiderül és megfogalmazzák, az ellenérzéseiket is. A tréninggel kapcsolatos negatív és pozitív elvárások kimondása, és megbeszélése után oldódik az ellenállásuk, amely különben a tanulási-folyamat hátráltató tényezőjévé válna. Az ezeket szolgáló feladatok szükségesek voltak ahhoz, hogy el tudjuk érni a résztvevők személyes bevonódását, aktivizálását.

A következő blokkot arra építettük, hogy tudatosodjon a résztvevőkben, hogy az álláskeresés egy szisztematikus tevékenység, melynél egyaránt fontos a munkaerő-piaci helyzet, a saját adottságok és munkaadók elvárásainak ismerete.

Ehhez az szükséges, hogy az álláskereső fiatal tisztában legyen azzal, hogy milyen képzettséggel, képességekkel rendelkezik, melyek az értékei, melyek az esetleges hiányos-

ságai. Gyakran tapasztaltuk, hogy a programban résztvevő fiatalok hiányos önismerettel rendelkeznek. Nem képesek saját helyzetüket reálisan értékelni, ezért elvárásaik, elképzeléseik is irreálisak. A programnak ezért fontos része az önismeret fejlesztése, hiszen az eredményes álláskereséshez nagyon fontos az egészséges önbizalom.

A következő blokk a célirányos tervekészítés megtanulását tűzte ki célul. Főleg a már hosszabb ideje munka nélkül lévő emberekre jellemző, hogy a munkanélküliség egyfajta életformává válik, a személy jövőképe egyre bizonytalanabb, ködösebb. Figyelmüket egyre inkább a mindennapi problémák megoldása köti le, így egyre kevesebb energia, idő marad magának a munkanélküliség problémájának megoldására. Ezért fektetünk hangsúlyt képzésünk során a tervekészítés tudatosítására, és az elérendő cél meghatározására. A kiscsoportban végzett játékos gyakorlatok segítségével /pl. közös toronyépítés, akcióterv készítése/ próbáltuk érzékeltetni és megértetni, hogy minden cselekvésnél a cél elérésének leghatékonyabb módja a tervezés és a tervezett lépések következetes végrehajtása. A tréning során nagy hangsúlyt fektetünk arra, hogy a különböző gyakorlatok segítségével a fiatalok egyénileg és csoportosan is többször végiggondolják, és megfogalmazzák céljaikat és terveiket.

Az álláskeresési technikák elsajátításának fontos része, hogy a munkahely keresésnél honnan lehet információt beszerezni, hogyan, kitől, mily módon tudhatjuk meg milyen állások vannak. Ennél a bloknál a foglalkozás bevezető kérdésfelvetése: „Ki honnan jut állásinformációhoz?”. Először közösen összegyűjtöttük az általuk ismert lehetőségeket, és az összegyűjtött sok ötletből kialakítottunk egy fontossági sorrendet, amit részletesen megbeszéltünk, számba vettük azok előnyeit, hátrányait.

Mivel az állások mintegy 80%-a személyes ismeretségek alapján kerül betöltésre, különösen fontos, hogy az álláskeresési technikák ismertetésénél a személyes kapcsolatok jelentőségére is kitérjünk. Sort kellett keríteni az ehhez kapcsolódó bizonytalanságok, félelmek megbeszélésére, feloldására is.

Az önéletrajz írásának elsajátítása is sarkalatos pontja a tréningnek. Megvilágítottuk, hogy az önéletrajz nemcsak a munkáltatónak fontos, hiszen az ebben összegyűjtött és megfogalmazott információk mindenképpen szóba kerülnek egy felvételi beszélgetés folyamán. Egy kidolgozott önéletrajz előnyt jelenthet akkor is, ha a munkáltató nem kéri annak leadását, ilyenkor is jó összeszedni gondolatainkat, és felkészülni a felvételi beszélgetésre.

Az önéletrajzírás különböző formáinak megtanulása után, sort kerítettünk arra is, hogy mindenki megírja saját önéletrajzát. Ezt követően megpróbáltunk egy álláshirdetést elemezni megadott szempontrendszer alapján. Ez azt a célt szolgálta, hogy az álláskeresők tanulják meg értékelni, értelmezni az álláshirdetések információtartalmát, és ismerjék meg azokat a potenciális buktatókat, amelyeket az álláshirdetésekre történő jelentkezés magában hordozhat.

Telefonon történő kapcsolatfelvételt is megtanulták a tréning résztvevői a potenciális munkáltatóval. A telefonálás – mint koncentrált beszédhelyzet – gyakran szükséges az első kapcsolatfelvételnél. A telefonálás az első kétirányú kommunikáció munkavállaló és munkáltató között, fontos szerepet játszik az első benyomás kialakításában, így nagymértékben elősegítheti, vagy éppen akadályozhatja az elhelyezkedést. A résztvevők rövid

telefonálási jelenetek eljátszásával érzékelhették a kommunikációs helyzetben felmerülő nehézségeket. Az elhangzott beszélgetéseket a csoporttagok és a tréner közösen értékelték, és a megadott szempontokat 1-5 skálán osztályozta. A különböző helyzetgyakorlatok azt a célt szolgálták, hogy a fiatalok álláskeresőként tanulják meg kiküszöbölni a beszélgetés azon lehetséges tényezőit, amelyek az információ torzulását okozhatják. Fontossá váljon a telefonon kapott információk helyes értelmezése, a pontosítás a visszakerdezés.

Személyes találkozó a munkáltatóval a felvételi beszélgetés az álláskeresés legintenzívebb, legmeghatározóbb szakasza, melynek során önmagunkról pozitív képet kialakítani.

A tréningen szituációs játék formájában gyakorolhatták a fiatalok az első interjú helyzetet. A beszélgetést a tréner irányítja, célzott kérdéseket tesz fel. A csoport többi tagjának az a feladata, hogy a beszélgetést megfigyelje és értékelje a párbeszédet. Közben felhívjuk a figyelmet a pontos megérkezés, ápoltság, érthető, pontos beszéd, a szemkontaktus fontosságára is.

Ezek a gyakorlatok egyébként nem csak az álláskeresés során fontos ismeretek, hanem a fiatalom számára mintát nyújthatnak bármilyen hivatalos ügyük intézése kapcsán. Egy iratkészítés, a kormányhivatalokkal, önkormányzatokkal való kapcsolatfelvétel során ugyancsak fontos a megjelenés, az öltözet, a problémánk összeszedett megfogalmazása, a beszélgetések indulatmentes kezelése.

Érintettük, de sajnos kevesebb idő jutott a munkaszerződés kérdésének megvitatásra, pedig a munkaviszony létrejöttének, fontos dokumentumának, az ismerete nagyban csökkenti a munkavállaló kiszolgáltatottságát. Azért beszélünk az írásbeli szerződés, a bejelentet munkaviszony fontosságáról, a próbaidőről. Ez még akkor is nagyon lényeges, ha tudjuk, hogy ezen fiatalok közül sokan még mindig inkább alkalmi munkát tudnak vállalni, ami az ő esetükben kiemelt kockázattal jár (pl. bér ki nem fizetése).

A tréning során érintettük az új közösségbe való beilleszkedés nehézségeit is. Hiszen egy munkahelyen állandóan szembesülnie kell a fiatalnak az együttműködés nehézségeivel és a mindennapokban megjelenő konfliktusos helyzetekkel. Ebben a blokkban érzékeltetni tudtuk a problémát és a szituációs gyakorlatokon keresztül a résztvevők megtapasztalhatták a közös munka során adódó nehézségeket. A tréningünknek ez csak kis szelete volt, holott mi is tudjuk, hogy a közösségekbe való bekapcsolódás, a konfliktushelyzetek erőszak menté rendezése, a késleltetés, stb. az ő esetükben meghatározó. Hiányérzetünket enyhítette az a tény, hogy tudtuk, hogy a konfliktuskezelés gyakorlására más tréning keretében alkalma lesz a fiataloknak.

Összegzés

Az egyéb módon hátrányos, vagy krízis helyzetben lévő személyek csoportjához képest a 2012-ben két helyszínen megvalósított négy tréning – szubjektív megítélésem szerint, a teljesség igénye nélkül – az alábbi sajátosságokat mutatta:

A lányok

Mind gyakrabban az egyénre szabott, egyénhez szóló kommunikációval kell élni, a teljes csoportnak szánt kijelentések iránt hamar elvész az érdeklődésük.

A trénernek a kiscsoportos munka esetén is ügyelni kell a kiegyensúlyozott figyelemre a tagok között, mert a figyelem szempontjából „elhanyagolt” fiatal azonnali daccal, inaktivitással válaszol.

Az érdeklődés fenntartása érdekében a leíró, mesélő információ átadást fel kell váltania a képi anyaggal történő közlésnek, vagyis az adott témát feldolgozó kisfilmek gyakori közbeiktatásának.

A tréning folyamatot több alkalommal meg kell törni, több kiscsoportos, személyre szabott intenzív gyakorlat kell.

A fiúk

A lehető legtöbb időt kell hagyni számukra a csoport előtti személyes szereplésre, önkifejezésre – kedvelik a megmérettetést, s érdekes módon még kudarc esetén is meghálálják annak lehetőségét, vagyis az új kihívásba ismét kapaszkodnak, mely a csoportdinamika szempontjából igen hasznos.

Bárminemű következtetésre jutni saját empirikus ismereteik feltárása nyomán érdekes – egyébként „a messziről jött ember azt mond, amit akar” hozzáállással élnek.

Érdekes a növelni a jövővel, a tervezéssel, a személyes kompetenciák feltárásával kapcsolatos időt. Egyrészt mert az elérhetőnek vélt vágyak és a realitás között az átlagosnál nagyobb a szakadék, másrészt, mert reméljük

egyszer mindannyian beteljesítik vágyaikat...

Bona Dyssou, Fáklya Ágnes

Művészetterápia a Rákospalotai Javítóintézet előzetes fogva tartásban lévő növendékeivel

Művészetterápiás csoportunkat a Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthonban, előzetes fogva tartásban lévő kamaszlányok körében szerveztük, csoportfoglalkozásaink 2012 júniusától 2013 májusig tartottak, 12 hónapon keresztül. A programunk két részből tevődött össze: egy játékterápiás, illetve egy szocio- és művészetterápiás blokkból.

Foglalkozásaink célja, hogy a csoporttagjaink elveszett gyermekkorából „visszaadjunk” annyit, amennyi ahhoz szükséges, hogy életkoruknak megfelelő módon legyenek képesek kifejezni érzéseiket, ezáltal életkoruknak megfelelően tudjanak kapcsolódni a világhoz. Ezért a fejlődési szakaszokhoz illeszkedően, illetve azt követve, játékkal, rajzolással, meséléssel nyújtunk és élünk meg közösen olyan élményeket, amelyek hiányoztak eddigi életükből.

Az első – játékterápiás – szakaszt nyitott csoportként indítottuk azzal a szándékkal, hogy ezen keresztül alakítjuk ki a csoportkultúrát, egyben lehetőséget nyújtunk a résztvevőknek, hogy eldöntsék, kívánnak és képesek-e egy ilyen közegben közösen dolgozni egymással, illetve velünk. Ezt követően a különböző játékok megismerése után a csoporttal közösen elkészítettünk két társasjátékot, így az alkotás élményének megtapasztalásával vezettük be művészetterápiás programunkat. A második szakaszban már az volt a tervünk, hogy a játékcsoport stabil tagjaival, valamint további jelentkezőkkel zárt csoportban folytatjuk a munkát. Ez nem valósulhatott meg az előzetes fogva tartás sajátosságai miatt, hiszen voltak/vannak csoporttagok, akik szabadultak vagy más intézménybe helyezték át őket. Ezzel együtt a harmadik és negyedik negyedévben már zárt csoportban, elkötelezett csoporttagokkal dolgozunk/dolgozhattunk.

A módszer

játékterápia

Páros – azaz kétszemélyes – főleg absztrakt játékokkal kezdünk, majd egyszerűbb társasjátékokat tanítunk meg a csoporttagoknak, végül bonyolultabb, koncentráltabb figyelmet, együttműködést és tervezést igénylő társasjátékok kerülnek sorra.

A kétszemélyes játékokban különböző szempontok (képességek, ellen- és rokonszenvek, aktivitási szintek stb.) szerint választjuk ki a játékosokat, párokat. Egyszerre több táblán zajlik ugyanaz a játék, amit előtte bemutatunk, később azonban már több különböző absztrakt játékot viszünk, ezeket egyszerre játszunk, ugyancsak az igényeknek, aktivitásoknak és a képességeknek megfelelően. Mindig törekszünk a változatosságra, illetve arra, hogy minden játékos sikerélményhez juthasson. Tehát figyeljük, hogy kinek mely képességei jobbak, ezeket melyik játékban tudja kamatoztatni, és a párok kialakítása is a szerint történik, hogy mindenki megélhesse a nyertes és vesztes szerepet egyaránt. A foglalkozások alatt ezért folyamatosan cseréljük a párokat és a játékokat.

A több résztvevős társasjátékok akkor kerülnek elő, amikor már kialakult a csoporttagok játékkultúrája. Először egyszerűbb, könnyen érthető és nem túl hosszú időt igénylő játékokkal kezdünk. Ugyancsak figyelünk a nyertes–vesztes élményre, de az együttműködés, a csoportban való érvényesülés, viselkedés van már a fókuszban. Ezt követően nehezebb, nagyobb koncentrációt, kooperációt igénylő játékokat mutatunk be. Ebben a szakaszban már a második-harmadik alkalommal egyszerre több játékot is viszünk, így a csoporttagok érdeklődésüknek és képességeiknek megfelelően választhatnak, közben természetesen figyelünk arra is, hogy mindenki kipróbáljon minél több játékot. Ennek a szakasznak a vége felé már ismétlünk is játékokat, lehetőleg nehezebbeket, figyelembe véve természetesen a csoporttagok kérését, igényét. Minden alkalommal, minden játék-típus esetén részt vesznek a játékban a csoportvezetők is, amennyiben a résztvevői létszám miatt szükséges, akkor játékosként, de általában valamelyik gyengébb játékos mellett segítőként funkcionálnak. Természetesen minden esetben figyelemmel kell kísérni a többi táblán zajló eseményeket, akciókat is.

A játékerápiás szakasz végére kiválaszt a csoport egy „kedvenc” játékot, amelyet közösen elkészítünk. Ezzel vezetjük be tulajdonképpen a következő, művészetterápiás blokkot.

művészetterápia

„A művészetterápia, egyrésztől művészeti eszközök használata a kifejezésben, a megértésben, másrészt egy olyan szemléletmód és látás, ami újrateremti a résztvevő világhoz, egyénekhez, csoportokhoz való viszonyulását. A szemlélődő, befogadó, követő művészetterápiás viszonyulás megnyitja két ember között a mély megértés lehetőségét, valamint megteremt egy olyan minőségű emberi kapcsolatot, ahol minősítés és hierarchiák nélküli teljes odafigyelésen keresztül jön létre új kompetencia és érvényessége az egyéni megélésnek (...) Alapfeltevés, hogy a foglalkozások kreatív technikák által segítik az aktuális helyzetben a külső környezethez való kapcsolódást, az önismeret révén pedig a belső, pszichés szabályozást. A technikák indirekt módon irányítják a résztvevőket a belátás elérésére, önismeretre és a nehezen verbalizálható élményrétegek megfogalmazhatóságára. A törekvés egymás megértésére és elfogadására fejleszti az empátiás készséget, valamint lehetőséget biztosít a meglévő érzések, gondolatok ventillálására csoporthelyzetben. Kilépve a megszokott kommunikációs rendszerből, lehetőség nyílik új viselkedési minták begyakorlására, és az emberekben rejlő ambíciók mobilizálására. Az egyes technikákban megélt és a folyamat közben kialakuló, épülő önkifejezés képessége elősegíti a mindennapi életben való kongruensebb és árnyaltabb kifejezési mód elsajátí-

tását. A különböző technikákban való jártasság a későbbiekben lehetőségként kínálja az elaboráció változatosabb, az egyénnek kevesebb összeütközést jelentő megoldások választását. Nonverbális technikáktól a verbális technika felé haladás követi azt a csoportfejlődési szakaszosságot, amit az egyes tagok élhetnek meg a csoport folyamatában.” (Harmatta – 1986)

Terápiás csoportjainkon nem az alkotások művészi értékére, hanem az alkotás során keletkezett élmények, érzések megélésére, feldolgozására helyezük a hangsúlyt.

A művészetterápiás módszer lényege, hogy különböző művészeti technikákon, mint közegeken keresztül dolgozzuk fel azokat a – sokszor traumatikus – élményeket, amelyek meghatározzák személyiségünket, viselkedésünket – kapcsolódásunkat a világhoz. Egyúttal gyógyító ereje is ebben rejlik: az alkotás, illetve közös munka által keletkezett élmények hatására képessé válnak a csoporttagok más módon megélni és definiálni önmagukat, így lehetőség nyílik arra, hogy megváltozzon a közösséghez való viszonyulásuk, a csoportban való létezésük formája és minősége is.

Foglalkozásaink, a játékkerápiás szakaszt követően, alapvetően négy „technikára” épülnek: 1. képzőművészet, 2. zene, 3. mozgás, 4. biblioterápia. Tehát a művészetterápiás blokkban a nonverbális technikáktól jutunk el a verbális kifejezésig, amely folyamat során a résztvevőknek sikerül kimondani, akár feldolgozni olyan témákat, gondolatokat, amelyek bár dolgoznak bennünk, de nehéz beszélni róluk, vagy nem szívesen fejezik azt ki szavakkal.

Minden csoportfoglalkozást egy „kezdő/nyitó körrel” indítunk, ennek lényege, hogy minden résztvevő – a csoportvezetők is – választ adnak arra a kérdésre, hogy hogyan érezték, esetleg van-e valami, amire visszatérnének az előző alkalomról. A javítóintézetben is minden alkalomnak volt egy témája, de arra is nyitottak voltunk, ha valamelyik csoporttagot érte a megelőző héten olyan élmény, ami számára meghatározó volt, és foglalkozni szeretett volna vele, igyekeztünk azt kibontani, együtt a csoporttal úgy, hogy ez mindenki számára hasznos lehessen. Egyes témák az alkotásokon keresztül, illetve azok megbeszélése során kerültek felszínre. A foglalkozások programját az alkotás, illetve a zene- és mozgásterápiás szakaszban a különféle gyakorlatok strukturálták, az egyes foglalkozásokat pedig egy záró körrel fejeztük be, amely során az adott csoporton megélt élményeiket mondták el a csoporttagok.

1. képzőművészet

A nyitókört követően egy téma alapján készítettünk képeket különböző technikákkal. Könnyebb, egyszerűbb témáktól haladtunk a nehezebb, komolyabb élményülést igénylő témákig. Technikákban is követtük ezt az elgondolást: a tégés-ragasztással kezdtünk, majd zsírkrétával, pasztellkrétával, végül temperával dolgoztunk.

Az egyéni munkát követően páros feladatok következtek, amely során két-két csoporttag készített el közösen egy képet, majd az egész csoport együtt.

2. zene

A zeneterápia passzív és aktív részre különül el. A passzív résszel kezdtünk, amelynek menete a következő volt: minden alkalommal más valaki hozott zenét (első alkalommal

a csoportvezető, azután a csoporttagok), amit körbeülve közösen meghallgattunk, majd beszámoltak a csoporttagok a zenehallgatás során keletkezett, megélt érzéseikről, felszínre került emlékekről.

Ezután következett az aktív zenélés szakasza. Hangszereket vittünk magunkkal, többek között szájharmonikát, cintányért, dobot, csörgőt, dorombot, a teremben pedig szerencsére volt egy zongora is. Körbeültünk, mindenki kiválasztott magának egy hangszert, majd különféle gyakorlatok következtek, így lehetőség adódott az egyéni és a csoportos zenélésre egyaránt (az instrukciókban itt is említjük, hogy nem szükséges hangszeres tudás a gyakorlathoz). Ebben a szakaszban is megbeszéléssel zártuk az egyes gyakorlatokat.

A cél, hogy a csoporttagok új oldalát ismerjék meg maguknak a zene által, és új élményekben legyenek részesülők, valamint képesek legyenek megfogalmazni a zenehallgatás, illetve zenélés során keletkezett érzéseiket.

3. mozgás

A mozgásos foglalkozások egyéni és páros, illetve csoportos gyakorlatokra különíthetők el. Az gyakorlatok során érzéseket, hangulatokat mutattak be a csoporttagok, amit ugyancsak megbeszélés követett. Itt is az egyszerűbb érzések, hangulatok kifejezésétől/megjelenítésétől haladtunk az összetettebb, nehezebben megfogalmazható élmények, érzések kifejezéséig.

Ebben a szakaszban elsősorban a nonverbális kommunikáció tudatosításán volt a hangsúly, célunk saját érzéseik közvetítésének képességét elősegíteni, illetve mások érzéseinek felismerése a nonverbális kommunikáción keresztül.

4. biblioterápia

A zeneterápiás szakaszhoz hasonlóan itt is a csoportvezető olvas föl először egy (irodalmi) művet, mesét. Ezt követően a csoporttagok olvassák föl kedvenc meséjüket vagy akár egy verset, novellát. A fölolvadás során keletkezett érzések, élmények megbeszélésével folytatjuk az adott foglalkozást.

A biblioterápiás szakasz mindig az utolsó blokk. Ekkorra ugyanis már olyan mértékű bizalom alakul ki a csoporttagokban mind egymás, mind a csoportvezetők iránt, hogy az érzések megfogalmazása, szóbeli kifejezése jelentősen könnyebb, és a hozott témák is mélyülnek. A fájdalmas élmények elmondásában segítséget nyújt a csoporttagoknak, ha egy versen vagy történeten keresztül mondhatják/mesélhetik el saját élményeiket – más „bőrébe bújva” akár.

Játék- és művészetterápia az intézetben

1. negyedév

Nyitott csoportnak indultak foglalkozásaink, de hosszú távon zárt csoportot terveztünk. Az első hónapokat arra szántuk, hogy jobban megismerjük a lányokat, a játékos foglalkozásokon keresztül kialakuljon a csoportkultúra, illetve kiderüljön, kik szeretnének és képesek is csoportterápiás foglalkozásokon részt venni. A játékkészítéssel a művészeti foglalkozásokat kívántuk bevezetni, ugyancsak azt megfigyelve és felmérve, hogy mely csoporttagok számára kínáljuk fel hosszútávon a programunkat.

II. negyedév

Elkezdtek a művészetterápiás foglalkozásokat. Ebben a programban alaposabban át kellett gondolnunk, hogy ki az, aki részt tud, és részt szeretne venni, ki az, aki motivált. A művészetterápiás csoportok nagyobb elmélyülést és türelmet követelhetnek meg a résztvevőktől, más típusú képességekre van szükség, mint a játékcsoport esetében. Így volt néhány lány, akik a játékcsoporton is részt vettek, majd ebben a szakaszban is a csoportunk tagjai maradtak, voltak, akik nem, és helyettük új lányok csatlakoztak hozzánk. A létszám öt és hét fő között mozgott, változott. Az első negyedévben szó volt arról, hogy hosszú távon a csoportunk zárt lesz, azonban ez nem volt kivitelezhető, mivel az előzetes fogva tartásban lévő lányoknál nem tudhattuk előre, hogy mikor szabadulnak, mikor kerülnek át más intézménybe. Így többször előfordult, hogy elment tőlünk valaki, majd csatlakozott hozzánk új személy. Eleinte azt gondoltuk, hogy ez problémás lehet a lányok számára, hiszen ez egy intim közeg, de meglepően rugalmasan álltak a változásokhoz, hiszen ez az életük része az intézetben is, hogy időnként elbúcsúznak valakitől, aki közel áll hozzájuk, majd megismernek és befogadnak valaki újat. Így nyitott csoportként működünk.

III. negyedév

Csoportunk december végére elkezdett összeszokni, a lányok megértették, hogy hogyan használhatják az itt nyert élményeiket a saját maguk gazdagítására. Ebben az időszakban festéssel, majd zeneterápiával foglalkoztunk. A csoportjaink menete egyre inkább abba az irányba tolódott el, hogy mik azok az ingerek, élmények, témák, amelyeket a lányok megajánlanak és mi ehhez próbáltunk kapcsolódni a kiválasztott eszközeinkkel.

IV. negyedév

Ebben a szakaszban a zeneterápiát a mozgás, majd biblioterápia követte. A mozgásos gyakorlatok során jelentősen kevesebb ellenállást tapasztaltunk, mint korábban, aminek a csoportkultúra és az elköteleződés megszilárdulása mellett az lehetett az oka, hogy a nonverbális kommunikációban sokkal felszabadultabbak a lányok. Ezek az alkalmakon már az őket ért traumák és az általuk elkövetett tettek összefüggései is szóba kerültek, többször megjelent a büntudat és az együttérzés, mint egész csoportfoglalkozást meghatározó téma.

Alkalmazási terület

A játékkerápia egy speciális formájával dolgozunk, amely elsősorban a szociális készségek, és csak másodsorban a kognitív képességek fejlesztését célozza. Bármilyen pedagógiai foglalkozás kiegészítéseként alkalmazható módszer, de olyan közösségekben is eredmények érhetők el vele, ahol a csoporttagok társas készségei és szociális kompetenciái sérültek, illetve kialakulásuk valamilyen okból hiányosnak ment végbe. Alapvetően háromféle játéktípust mutatunk és tanítunk meg foglalkozásaink során: az absztrakt és nimjátékoktól a kártyás és táblás játékokon keresztül jutunk el a speciális – együttműködést, illetve tervezést igénylő – társasjátékokig. Tehát követve a gyermekek kognitív fejlődését, az egyszerűbb játékoktól a bonyolultabbakig haladva jutunk el a korosztályuknak megfelelő és azt az értelmi szintet megcélzó játékokig.

A művészet- és szocioterápiás foglalkozások ugyancsak alkalmazhatók pedagógiai és szocializációs, de gyógyító céllal is. Elsősorban ez utóbbi funkciója érvényesül a hosszabb távú, zárt csoportokban. Pszichiátriai betegeket kezelő intézményekben – kórházi osztályokon, rehabilitációs részlegeken – évtizedek óta elterjedt módszer, egyéni terápiák kiegészítéseként is alkalmazható. Önmagában is hatékony lehet a művészet-, illetve szocioterápia az önismeret fejlesztésének céljából, ezért is dolgoznak egyes elemével a segítőkzember-képzés területén is. Hatékony közösségfejlesztő módszer gyermekcsoportokban, továbbá traumatizáltak és/vagy személyiségzavarral küzdő, egyéni terápiába nehezen bevonható személyek/klienek esetében, önszorgító csoportokban.

A módszer helye a javítóintézetben

Hipotézisünk, hogy a fiatalok bűnelkövetők – így csoporttagjaink is – jelentős része (de inkább 100%-a) egyben áldozat is, tehát valamilyen feldolgozatlan trauma mind-egyikük életét, szocializációját, így viselkedését is meghatározza. A művészet- és szocioterápiás csoportok, foglalkozások során annak az élménynek a megtapasztalásával, hogy mások is hasonló, sokszor azonos problémákkal küzdenek, akár az önszorgító csoportok, segítik a csoporttagok számára a traumafeldolgozást.

Tapasztalatunk, hogy csoporttagjaink alapvető élménye: magukra hagyták őket, és senki nem vállalt felelősséget értük, illetve azokért a tettekért, amiket velük szemben elkövettek. Gyakori, hogy azokat a felnőtteket, akik súlyosan elhanyagolták, bántalmazták, szexuálisan abuzálták őket – és akikhez többé-kevésbé szorosan kötődtek, de legalábbis függő viszonyban voltak velük – nem vonták felelősségre, nem szabtak ki rájuk büntetést. Az áldozattá vált gyermekek kiszolgáltatott helyzetükben senkitől nem kaptak segítséget, nem számíthattak más felnőttekre sem. A világot kizárólag áldozatokra és elkövetőkre bontják, ennek árnyalására rövid ideig és csak bizonyos helyzetekben képesek. Nem értik, miért kéne nekik felelősséget vállalni tetteikért, továbbá csoporttagjaink közül sokan azt gondolják, amit velük tettek, azt nekik is joguk van másokkal megtenni.

Terápiás csoportjainkon a csoporttagok, megtapasztalván az elfogadást, valamint az önértékelésük javulása révén létre tud jönni egy olyan biztonságos közeg, amelyben nem a folytonos veszélyérzet és kiszolgáltatottság a meghatározó, így lehetőség nyílik az empátiás készségek fejlődésére, a felnőttek iránti bizalom visszanyerésére. Ehhez természetesen elhanyagolhatatlan az intézményi közeg, amelyben dolgozunk. Egyrészt az intézet által képviselt értékrenddel azonos értékeket közvetítünk a csoporttagok felé, másrészt hasonló problémákkal küzdő társaik közt önmaguk elfogadtatása és elfogadása könnyebb folyamat, mint „odakint” a többségi társadalomban, ahol sokszor áldozatként a szegény, a megvetettség és a kirekesztés volt az alapélményük a kortárs iskolai közegben. Fontos, hogy az intézményben dolgozó, nagy tapasztalattal rendelkező pedagógusokkal kapcsolatban is jelentősen pozitívabb élményeket fogalmaztak meg csoporttagjaink, mint a szabad életükben, iskolájukban tanító tanárokkal kapcsolatban. (Egyik csoporttagunk a következőképpen definiálta az SNI rövidítést: „azt jelenti, hogy a tanároknak nincs kedvük bajlódni velünk”). Körkérdésünkre válaszolva elmondták, hogy Rákospalotán, az intézetben ez nem így van, mert „itt másnyelven a tanárok, ne-

velők”. Többször megfogalmazták azt a felismerést is, hogy az intézetben jelenleg jobb nekik, mint odakint. Végül a nevelők irántunk és tevékenységünk iránti bizalma is meghatározó volt. (Korábban dolgoztunk olyan intézményben, ahol gyanakvással és fenntartással fogadták a munkánkat, ami megnehezítette mind a bizalom kialakulását a csoporttagokban, mind az együttműködést.)

Másik hipotézisünk, hogy a traumák és/vagy a hiányos szocializáció következtében kimaradtak, megakadtak bizonyos fejlődési szakaszok csoporttagjaink gyermekkorában, többségük korán parentifikálódott (pl.: kisebb testvérekről való gondoskodás, anyai szerepek átvétele, bűnelkövetés családfenntartási célból stb.), így gyermekkoruk úgymond elvesztett. A játékerápiás foglalkozásokon keresztül ezt próbáljuk „visszaadni nekik” – összhangban az intézet módszereivel, ki nem mondott filozófiájával. Így a csoportunkra járó növendékek megtapasztalhatnak olyan élményeket, amik szükségesek ahhoz, hogy kifejlődhessenek azon alapvető készségeik, amelyekkel nem rendelkeznek, de korosztályuk számára természetesen, és személyiségük alkalmassá válik ezen élményeken keresztül arra, hogy beépüljenek más/újabb minták, értékek. Programunk során a játéktól, a kimaradt gyermekkor legelemibb tevékenységétől jutunk el a rajzon, kézműves alkotásokon, zenén és mozgáson keresztül a verbalitásig: végigkövetve azokat a fejlődési szakaszokat, amelyek egy egészséges kamasz keresztül megy egy egészséges fejlődési folyamat során.

Általános célként az önismeret és az ennek kapcsán létrejövő változás fogalmazható meg, itt az intézetben célunk a traumák feldolgozásán keresztül egészségesebb kapcsolódási módok kialakulása, kialakítása, illetve a csoportélmény által közvetített értékek interiorizálása.

Nehézségek

Csoportunk alapvetően demokratikus elvek szerint működik, ezért az előzetes fogva tartásban lévő, az autoriter irányítást frissen megszokó gyermekek körében eleinte több időt kell szánni a fegyelmezésre, a csoportkultúra kialakítására. Ez a probléma részben az önkéntesség kérdéséből is eredeztethető. Az intézetben különböző foglalkozások, szakkörök közül választhatnak a növendékek, az ezeken a programokon való részvétel azonban kötelező. Így aztán nem egyértelmű, hogy a csoporttagjaink önként vesznek-e részt a foglalkozásokon. Igyekszünk azonban elérni, hogy lehetőségként tekintsenek erre a csoportra, és sajátjuknak érezzék. A legtöbb ember azért jelentkezik művészterápiára, mert változtatni szeretne valamin az életében. Itt, a javítóintézetben azonban nem a csoporttagok, hanem a nevelők (az intézmény) szeretné(k), ha változna valami a lányok életében. Tehát először el kell juttatnunk a csoporttagjainkat oda, hogy ők maguk akarják a változást, illetve felismerjék annak szükségességét, lehetőségét.

Nehézséget okozott továbbá, hogy a kimaradt gyermekkori élmények – akár a játékokon, akár a művészterápiás foglalkozások gyakorlatain keresztül – átélése felszínre hozott olyan érzéseket, amelyek nagyfokú ellenállást szültek. Ez gyakran úgy jelent meg, hogy a csoporttagok nem szívesen vettek részt egy-egy játékban, gyakorlatban, megfogalmazva azt az érzést, hogy ők már nem gyerekek. Úgy kell tehát képviselni és közvetíteni a felnőtt csoportvezetőkkel való egyenrangúságukat, hogy közben mégis meg tudják élni gyermeki mivoltukat – és ez pozitív érzéseket keltsen bennük.

Pozitívumok

Munkánk során folyamatorientáltak vagyunk, így a foglalkozásaink eredményessége leginkább a visszajelzésekből, és/vagy hosszú távú utánkövetéssel mérhető.

Sikernek/pozitívumnak tekintjük, hogy a legtöbb csoporttagnál beindult egyfajta lelkiismereti munka. Többen is beszámoltak álmaikról, amelyben megjelent az áldozat, de volt, aki konkrétan megfogalmazta büntudatát bűncselekménye miatt. Ez a folyamat általában akkor indult el, amikor megértették, hogy ami velük történt, az nem elfogadható, és senkinek nem volt joga úgy bánni velük, ahogyan azt tették akár a szüleik, akár más felnőttek. Ez a folyamat vezetett el oda, hogy maguk voltak képesek megválaszolni azt a kérdést: „ha velem megtehették, én miért nem tehetem meg mással?”

Számunkra, csoportvezetők számára a pozitívumokat elsősorban a csoporttagok visszajelzései, megerősítései jelentik. Több alkalommal elmondták a lányok, hogy várják a csoportjainkat, mert ezeken az alkalmakon megnyugszanak, kibeszélhetik magukat. Sokszor tapasztaltuk, hogy már csupán a koncentrált figyelem és elfogadás, amelyet a csoport nyújt egy-egy csoporttagnak, olyan élményt jelent, amelyben soha életükben nem volt részük – ez pedig már önmagában sikerélmény a lányok számára. Ezeken az alkalmakon a csoporttagok felismernek és kimondanak olyan dolgokat a saját életükkel kapcsolatosan, és olyan formában, ami több, más, mint egy „zárkabezélgetés”. Így megfigyelhettük, hogy a csoportélményeken keresztül viselkedési kultúrájuk, verbális kifejezési módjuk is fejlődik, a pozitív viselkedési formák mintát jelentenek a csoporton belül.

Itt hangsúlyoznám újra a rendkívül jó együttműködést az intézménnyel, amely nagymértékben hozzájárult foglalkozásaink sikeréhez. Mind az intézet vezetősége, mind a nevelők bizalommal fogadtak minket és a programunkat egyaránt, elősegítve ezzel a lányokkal való bizalmi kapcsolat kialakulását. Nehezebb helyzetekben segítséget kaptunk akár egy-egy növendékkel, akár egy kialakult konfliktus kezelésével kapcsolatban is. Rendszeresen megbeszélhettük az aktuális nehézségeket az intézet pszichológusaival és a vezetőkkel, a nevelők is igényelték a visszajelzéseinket. Azt éreztük, hogy komolyan veszik a foglalkozásainkat, és eredményességében is hisznek. Meggyőződésem, hogy egy ilyen közegben minden szempontból hatékonyabb munkát lehet végezni.

Korábbi tapasztalat a speciális gyermekotthoni részleg növendékeivel

A művészetterápiás foglalkozásainkat 2011-ben kezdtük az intézetben a speciális gyermekotthoni részleg hat növendékével. Mivel csoportunk jellege eléggé eltér a szakköri foglalkozásoktól, eleinte nehézséget okozott az integráció. A nevelőkkel el kellett fogadtatnunk, hogy egy-egy foglalkozásról kimaradni – nem többet és nem is kevesebbet, hanem – más jelent, mint szakkörrel hiányozni. Fontos volt elfogadtatni azt is, hogy vannak olyan alkalmak, amelyek megviselik egyik-másik csoporttagot, ezért ilyenkor a foglalkozásainkat követően ingerlékenyebbek, sérülékenyebbek. Az idei csoportindításkor azt tapasztaltuk, hogy mindezek már természetesebbek az intézetben, beépültek az intézmény kultúrájába.

A tavalyi csoportunk művészet- és szocioterápiával indult, tehát nem játékerápiával kezdtünk, bár az első, ismerkedő és az utolsó, lezáró csoportokon használtunk egy aszociációs társasjátékot. A csoporttagok elköteleződéséhez és a csoportkultúra kialaku-

lásához három hónapra volt szükség, a csoporttagok részvétele, aktivitása, bevonódása azonban nagyobb mértékű volt, mint az előzetes fogva tartásban lévőknél. Fegyelmezés-re is ritkábban került sor, és az ellenállás is kisebb volt a speciális nevelőotthoni részleg növendékeiből alakult csoportunkban.

Mindezek oka lehetett az is, hogy a speciális gyermekotthon növendékei szabadabban mozoghatnak, több az önállóságuk, így az önkéntesség elve is jobban érvényesülhet.

Előzet – idej tapasztalatok

Mint fentebb említettük, az előzetes fogva tartás sajátossága miatt nehezebb volt kialakítani azt a speciális működést, ami meghatározza csoportfoglalkozásainkat: a hierarchia nélküliség – vezetéssel. Emellett nyitott csoportként kezdtünk, a zárt csoporttá alakulás szándékával. Megfigyelésünk, hogy a zárt csoportban könnyebb megnyílniuk a csoporttagoknak, és az előzetes fogva tartásban lévő lányokból álló csoportunk számára fontosabb volt az állandóság, mint a tavalyi, speciális gyermekotthoni növendékek csoportjában. Ennek vélhetően az az oka, hogy alapvetően a bizonytalanság határozza meg a hangulatukat, mentális állapotukat. Várnak az ítéletükre, amitől egyben félnék is, csoporttársaik gyakrabban cserélődnek, mivel szabadulnak, vagy más intézménybe kerülnek át. Ezzel az – eleve ambivalens kötődéi mintázattal rendelkező – lányok nehezen tudnak mit kezdeni, folyamatos feszültségek forrása a társak elvesztése, újak befogadása, azzal együtt, hogy meglepően rugalmasan kezelik ezeket a helyzeteket, mégis megviseli őket. Ezek a feszültségek, félelmek rendszeresen megjelennek a csoportjainkon, amivel aztán dolgoznunk kell.

Tapasztalatunk, hogy három hónap alatt itt is kialakult az elköteleződés és a csoportkultúra. A több figyelmet és fegyelmezést igénylő csoporttagoknál is beindult az önszabályozás – ez azonban lassabban történt, mint az előző évi csoportunkban.

A csoportfolyamatokban és az aktuális történések során is meghatározóbbak a csoportjukban (E/1, E/2) kialakult viszonyok, események, hiszen sokkal több időt töltenek együtt, mint a speciális részleg növendékei, akik között vannak olyan lányok is, akik az intézetet kívül járnak iskolába. Az előzetesben lévő lányoknál főleg rövid távú célok, a közeljövő történései vannak a fókuszban, míg a speciális gyermekotthon növendékeit a jövőjük, tanulmányaik jobban foglalkoztatják.

Összegzés

Korábbi és idej tapasztalataink egyaránt azt mutatják, hogy körülbelül három hónap alatt alakul ki a csoporttagok elköteleződése, a csoportkultúra olyan foka, amelyben már jelentősen lecsökken a fegyelmezés szükségessége, illetve a lányok már inkább egymást figyelmeztetik a csoportszabályokra.

Csoportjainkon olyan közeget próbálunk teremteni, amelyben a csoporttagok megélhetik az egyenrangúságukat, megtanulva ezáltal azt, hogy minden más ember, így társaik is ugyanolyan értékűek, mint ők, és ők sem értéktelenebbek senkinél. Tapasztalataink szerint ez az élmény az önértékelést olyan mértékben javítja, amely által képes az egyén korábbi sérüléseinek feldolgozására, maladaptív viselkedésformák korrekciójára.

Mind a játékerápia, mind a művészet- és szocioterápia külön-külön és együtt, egymást kiegészítve is nagy hatékonysággal alkalmazható és beépíthető a javítóintézetek nevelési

programjába, akár készség-, illetve képességfejlesztés céljából, akár terápiais formaként.

Filmkészítő szakkör gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyerekeknek – Filmszakkör az EMI-Rákospalotai Javítóintézetében

A most következő leírás a Gyerekszem Közhasznú Művészeti Egyesület által gyermekotthonban működő filmkészítő szakköri projektek munkáját és felépítését jeleníti meg. A szakköri tagok többsége többszörösen traumatizált, magatartászavarokkal küszködő, szülei nélkül nevelkedő gyerek.

Filmszakkör definíciója, története, külső feltételrendszere

A filmszakkör egy olyan kreatív foglalkozás, ahol a gyerekek saját élményeik (múltbeli események, álmok, fantáziák), filmélményeik, videóklippek, szappanopera-részletek és mesei motívumok alapján rövidfilm terveket írnak, majd leforgatják a kb. 3-5 perces filmetűdöket. A forgatások során a gyerekek egymás filmjeiben végzik a filmstábokban szokásos feladatokat, a résztvevők belekóstolhatnak a filmezéssel kapcsolatos művészi és szervezési feladatokba. A filmkészítő szakkörökben megélt alkotási folyamat, a csoporthoz tartozás élménye szocioterápiás hatású a gyermekek számára.

Az első filmkészítő szakkört 2003-2004-ben Budapesten, a Hűvösvölgyi Gyermekotthonban tartottuk. A szakköri év végére kilenc kisfilm született.

Azóta a szakkörök az egyesületi munkánk keretében a Gyerekszem Közhasznú Művészeti Egyesület szervezésében folynak és az elmúlt 10 évben a szakkörök során csaknem 200 kisfilm (fikciós és dokumentumfilm) született. Az eddig elkészült filmek hitelesen beszélnek a gyerekek érzéseiről, gondolatairól, sorsáról.

A szakkörökön készített filmek adták számunkra azt az ötletet, hogy feltérképezzük az országban működő gyerekfilmkészítő műhelyekben, iskolákban, nyári táborokban és egyéni gyerekalkotók által készített filmtermést. 2007-ben megrendeztük a Millenárison az I. Gyerekszem Filmfesztivált, amelyre a gyerekek 200 filmet neveztek. Az elmúlt években már négy alkalommal rendeztük meg a Gyerekszem Filmfesztivált, a mustrá-

kon összesen 800 gyermekalkotás volt látható

A filmszakkör célja

A szakkör lehetőséget ad arra, hogy konkrét pszichoterápiás beavatkozás nélkül a gyerekek és fiatalok a filmkészítés során olyan traumákat, nyomasztó titkokat "játszanak ki" magukból, amelyek akadályozzák őket a lelki és fizikai fejlődésben. Különösen nagy segítséget jelent a filmszakkör a családjuktól részben vagy teljesen elszakadt, általában hospitalizálódott, alulmotivált, érzelmileg labilis és néha irreális énképpel rendelkező gyerekek és fiatalok számára.

Filmszakkör éves munkájának struktúrája

A gyerekek munkáját a különböző filmszakmai területeken jártas konzultánsok segítik.

Nagyon óvatos bánásmódot igényel a gyerekek - elsődlegesen nem filmes szándékú, tehát nem alkotói attitűdből táplálkozó - közlési vágya. A szakköri munkát pszichológus, illetve pszichodráma végzettségű társvezetők, Hegyi Nóra, Dr. Fecskó Edina és Megyesi Patrícia segítik.

A szakkörök során egyre nagyobb önállóságot próbálunk adni a gyerekeknek a munka minden fázisában, oly módon, hogy a korábban már említett kereteket megtartsuk, és arra törekszünk, hogy a filmtervek úgy kerüljenek a vászonra, ahogy azokat a filmeket kitaláló gyerekek valóban látják.

A filmkészítő szakköri projektek forrását különböző támogatók biztosítják projektorientált támogatásokkal. (pl.:TÁMOP, MOL, Raiffeisen Bank, Norvég Civil Alap, Visegrad Fund, NKA, NEA).

A Gyerekszem Egyesület filmalkotó programjainak tipológiája

1. GYEREKSZEM FILMC SOPORT (cél: személyiségfejlesztés, terápiás segítségnyújtás)

A filmscsoport alapvetően pszichológiai fókuszú, a filmkészítő tevékenységet a lélektani csoportmunkával ötvözi, és a résztvevők számára biztosítja a személyes élményeik feldolgozását, önismeretük fejlődését.

Sajátélményű filmscsoport

Gyermek-dramatikus filmscsoport

vezető: segítő foglalkozású szakember (pszichológus, szociálpedagógus, szociális munkás, mentálhigiénikus)

2. GYEREKSZEM FILMSZAKKÖR (FILMES FOGLALKOZÁS)

cél: ismeretterjesztés, képességfejlesztés

A filmszakkör alapvetően pedagógiai fókuszú, a filmkészítő tevékenységet más-más tanulási területeken, különböző nevelési célok érdekében alkalmazza, és ennek megfelelő témaválasztással működteti (pl.: példakép, környezetvédelem, honismeret).

Dramapedagógiai filmszakkör

Dokumentumfilmes filmszakkör

vezető: pedagógus

3. GYEREKSZEM FILMES ALKOTÓMŰHELY

cél: tehetséggondozás

A filmes alkotóműhely a résztvevők számára biztosítja a profi filmkészítéshez szükséges ismeretek elsajátítását, képességeik fejlődését.

játékfilm

filmes adaptáció

dokumentumfilm

vezető: profi filmkészítő

4. GYEREKSZEM CSAPATFILM (TEAM-FILM)

cél: csapatépítés, közösségfejlesztés

A csapatfilm a team önmagáról szóló rövidfilmjének elkészítésén keresztül biztosítja a közös alkotás együttes élménye köré szerveződő közösségfejlesztő tréningmunkát.

gyerek közösségeknek

felnőtt közösségeknek

vezető: segítő foglalkozású szakember (pszichológus, szociálpedagógus, szociális munkás, mentálhigiénikus)

A Gyerekszem filmkészítő szakköröket Dr. Fecskó Edina a Gyerekszem Egyesület szakmai vezetője és Grosch Nándor tipologizálta.

A Rákospalotai Javítóintézetben 2010-ben és 2012-ben tartottunk filmkészítő szakköröket. A fenti tematikából a gyerek- pszichodrámaival ötvözött filmszakköri módszert alkalmaztuk. A foglalkozásokat Hegyi Nóra és Grosch Nándor vezette.

A pszichodráma módszere

Az intézetbe kerülő növendékekre általában jellemző, hogy verbális kifejező képességükben súlyos elmaradások vannak. Másfelől, főleg a magatartás problémákkal küzdő fiataloknál, indulati kontrolljuk gyenge, érzéseiket, impulzusaikat hajlamosak azonnali cselekvésbe átvinni. A pszichodráma akció orientált módszer. Egy amerikai pszichodramatista szerint: „A pszichodráma a pszichológiai és a szociális problémák feltárásának az a módszere, amely **eljátszatja** a résztvevőkkel életük fontos eseményeit nem elégszik meg azzal, hogy csak beszéljenek róluk.” (Adam Blatner) Ily módon, a pszichodráma módszere különösen jól alkalmazható olyan fiataloknál, akik indulati kontroll problémákkal küszködnek, és a gyengébb szóbeli kifejező képesség sem jelent hátrányt e terápiás formánál.

A pszichodráma legfontosabb eleme a szerepcseré. E technikával a játékos belebújik a másik bőrébe, az ő szemszögéből próbál egy adott helyzetre reflektálni, reagálni. E technika erősíti az empátiát, csökkenti az egocentrikus gondolkodást.

Az intézetbe kerülő fiatalok szinte kivétel nélkül sérültek kötődésükben, mások felé bizalmatlanok, a világ felé is. Egy híres dramatiszt így fogalmaz: „A gyermek születésétől kezdve kölcsönhatásban van másokkal és mindenféle tanulási módszerrel él. Mindenképpen felteszi magának a kérdést: 'Barátságos-e az univerzum?' Sajnos a válasz sokuknál: nem az...” (In: Z. T. Moreno, 2000., 17.old). A pszichodráma csoport-élménye során a

csoportba, és így a másokba vetett bizalom erősödik, a magány-érzet csökken.

A kamaszoknak tartott pszichodráma

A pszichodramában használt technikák különböznek felnőtteknél illetve gyerekeknél. Magyarországon felnőtteknél jellemzően a J.L. Moreno által alkalmazott protagonista-centrikus pszichodramát használjuk, ahol az egyéni élettörténetek dramatikus megjelenítése van előtérben, Sokan képviselik azonban a Mérei Ferenc által használt csoportcentrikus pszichodramát, ahol rendkívül hangsúlyos a csoport-dinamika. A gyerekeknél jellemzően csoport játékok a gyakoriak, bár ott is kiemelkedhet egy-egy játékos főszerplőként. Fontos azonban, hogy a traumát, az élettörténeti eseményt itt, a gyermekek életkori sajátosságaiból adódóan, nem egy az egyben jelenítik meg, hanem játékban, szimbolikusan.

A kamaszoknál mindkét módszerből átvesszünk elemeket. A gyermek és a felnőttkor határán, ötvöződnek az egyéni és a csoportos játékok. Egyik gyakran használt technika a „buggyantás”, ami azt jelenti, hogy a csoportból „kibuggyanó”, legtöbbször foglalkoztató téma kerül játékba.

Többször érezhettük a lányok játékán, hogy fontos volt, nem egyikük valós, megtörtént traumáját játszották el, hanem egy közösen megalkotott témát. Még így is, többször hangsúlyozni kellett, ez játék, nem valóság.

Fontos elkülöníteni a valóság és a fantázia területét, hogy ne érezzék azt, ha valami traumatikusát játszottak, az az életben is úgy fog történni. Erre egyik eszköz, a gyerekdrámában is használt jelmez. Annak levétele jelzi, kiléptünk a játszott szerepből. Ezt –akárcsak a felnőtt pszichodramánál, szóban is megerősítjük. Ennek során a játékos elmondja, hogy ő nem bírónő például, hanem XY (mondja a saját nevét).

Gyakran használt módszer a szerepcsere mellett a szerep rotáció, amikor a csoportos játéknál mindenki egy másik szerepben folytatja tovább az adott jelenetet. Így mód van arra, hogy mások szemszögéből is megélje a játékos az adott helyzetet.

A Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Otthonban tartott foglalkozás keretei

Az intézet növendékei a Lépés-Váltás pályázati program keretein belül 3 hónapon keresztül jártak foglalkozásainkra. Összesen 10 alkalmat tartottunk. Havonta egyszer találkoztunk, 2 órában.

Az idő rövidsége miatt mélyebb, terápiás-jellegű változásokat nem tűzhattünk ki célként, így első sorban, személyiség fejlesztként, énképük formálását, terveik, jövőképük alakítását céloztuk.

A foglalkozásokat ketten tartottuk. Mindketten pszichodramatisták vagyunk, egyikünk emellett pedagógus és filmes szakember, másikunk pszichológus, így többféle rálátással tudtuk szakemberként segíteni, nyomonkövetni a lányok játékát. Férfi-nő párosként ugyanakkor egyfajta modellt is tudtunk mutatni mindkét nembeli szerepekben. A játékokban, különböző szerepekben mi is részt vettünk, a játék menetét, ha szükséges befolylásolni, motiválni a szerepekben a csoporttagokat.

Az intézet egy termében voltunk, kivéve egy alkalmat, amikor egy közeli áruház mellett készítettünk interjúkat járókelőkkel.

A részvétel önkéntes volt, de az elköteleződés után, már elvártuk a részvételt, ugyanakkor új tagot nem vettünk be, zárt csoportként működött. Ez a forma is erősíti a bizalmat.

A folyamat

2012. decemberétől-2013. márciusáig tartottak a filmes szakkörök, a film forgatása, ezután még a vágás, zenei betét választása. Az egyes filmszakköri foglalkozásokon a történet kibuggyantása után a vezetőkkal együtt mindenki szerepet vállalt, a történetet a lányok kamerával rögzítették, majd a zárókörben visszaneztük a felvételeket.

Az első alkalom, az interjú maga is, egyfajta játék volt. A lányok szinte "castingra" jöttek a "filmesekhez". Többeknek volt már előzetes statiszta tapasztalata. Így ez az alkalom egy közös kölcsönös ismerkedésre adott lehetőséget. Egyesével beszélünk a lányokkal, ők beszéltek magukról, életükről, mi is mondtunk néhány szót magunkról, illetve a pszichodramáról, eloszlátva a téves elképzeléseket.

Az interjúra még 10 lány jött el, közben volt, akiről kiderült, hogy nem tudná végigjárni a folyamatot, vagy az időpont nem lenne neki jó. Így végül 7-en köteleződtek el. Menet közben sajnos a foglalkozáson kívül az egyik lány konfliktusba keveredett társaival, így kimaradt, végül tehát 6-an járták végig a foglalkozásokat.

Az első három alkalommal ráhangolódtunk a történetre, illetve magára a pszichodramára. A lányok által hozott történeteket jelenítettük meg. Ismerkedtek a kamera használatával is. Az első történetben mintha próbálgatták volna, mennyire tudjuk mi elfogadni őket. Egy házaspárnak állítottak be, akihez betörtek, meg akartak szerezni egy rendkívül fontos chip-et tőlük, és meg is ölték őket. Az alkalom végén, átbeszélve a játékot, többen kifejezték, hogy megijedtek, amikor meghaltunk. Hogy valóban tragédia történt. Mintha még a valóság-fantázia határait, a pszichodráma játékterét is próbálgatták volna.

A második alkalom szinte egy „jutalom” volt mindenkinek. Fényűzés, csillogás, divatbemutató, szerelem, házasság. Persze itt volt, némi szerelmi bonyodalom, de korántsem olyan tragikus, komoly, mint az előző alkalommal. Ha előzőleg egy krimit játszottunk, akkor most egy brazil szappanoperát. Már itt megjelent ugyanakkor a gondoskodás iránti vágyunk, amint a két vezetőt apai illetve anyai szerepbe helyezték.

A harmadik alkalommal szedtük össze a forgatandó történet elemeit. Kik kerülnek be ide Rákospalotára? Mit követtek el? Milyen családból jönnek? Összeszedtük, hogy mindenképpen olyan lányok, akikkel nem foglalkoznak, vagy azért, mert alkoholisták a szülők, vagy azért mert meghaltak. Hogy fenntartsák a családot, lopnak, rabolnak, prostituálódnak. A lehetséges változatok közül a prostitúciót emelték ki, így erről szólt a film.

A történetet többször átbeszéltük, újratorgattuk, folyamatosan alakult az alkalmak során. Végül az kerekedett ki belőle, hogy egy kuplerájos férfi és nő, behálóz két fiatal lányt, mondván, hogy gondoskodnak róluk, biztonságot adnak nekik. Érdekes módon, a „madam” és férje nem erőszakkal, kényszerítve vitte el a lányokat, hanem hamis ígéretekkel. Kihasználva azok szeretet iránti vágyát. Sajnos tudjuk, hogy a való életben is ez így történik.

Egyre inkább eluralkodtak a történetben azonban a mesei elemek, és megmutatták, a lányok valódi vágyát. A gonosz megbűnhődött (megölték egymást), a kuplerájos nő is meg-

javult, és örökbe fogadta a lányokat, megígérve nekik, hogy többet nem kell ilyet csinálniuk. Járhatnak iskolába. Érdekes, ezen a ponton, hogy a történet teljesen az utolsó pillanatban hogyan alakult. Volt egy elképzelés, hogy intézetbe viszik őket, de aztán egyikük azt mondta, a többiek támogatásával, hogy inkább fogadja örökbe a lányokat. Erősen érződik tehát, az otthon iránti vágy, és hogy valóban, szeretnének még gyermekek lenni, iskolába járni, tanulni. Érdekes ugyanakkor, hogy az egykor őket kihasználó madamhoz mindennek ellenére ragaszkodtak.

A történet annyira mélyen érintette a lányokat, hogy volt, amikor már megbánták, hogy ezt választották. Még ha nem is egyikük konkrét története volt, érezhettük, hogy nehéz szembenézniük sok traumával. Folyamatosan hangsúlyoztuk nekik a valóság és fantázia különbségét, hogy valóban, nem kell azonosulniuk az eljátszott szereppel. Tartottak mások megítélésétől is.

A film felvétele után kimentünk egy közeli áruházhoz, hogy valóban megkérdezzük, ki hogyan viszonyul a „javítóintézetis” lányokhoz. Az interjú alanyokat a lányok taláломra választották (már aki belement). A fenti kérdéseket járták végig nyíltan, őszintén. Ezt a tiszta szándékot az interjú alanyok is érzékelhették, hasonló nyitottsággal reagáltak a legtöbben, ami a lányokat megerősítette.

Az utolsó alkalommal az intézetet jártuk körbe a csoporttal, meginterjúvolva az ott dolgozókat, illetve egymást.

S hogy miként hatott a lányokra a foglalkozás? Leghitelesebb, ha egyikük hozzánk írt leveléből idézzük: „Ha egy csapat készen áll ahhoz, hogy filmet forgassanak, az nagyon jó dolog,...mert összetartás van”.

A filmszakkörön mindenki megtalálhatta a hozzá legközelebb álló feladatot. A játszáson kívül volt, aki inkább forgatott, interjút készített, vagy forgatókönyvet írt. A forgatókönyv írója, a végéhez még hozzáírta: „Ezt a filmet ajánlom mindenkinek, aki ilyenén részt vett már az életében.” A lányok tehát szeretnék, ha társaik nem esnének bele hasonló csapdába. Ezért is lett a cím: Lányok, barackok, vigyázatok (egy híres sorozat címének az átírata).

A módszer alkalmazása Javítóintézetekben

A filmkészítő szakkör módszere hatékonyan alkalmazható javítóintézetekben. A gyerekek olyan elfoglaltságnak tekintik, amiben sokoldalú képességeiket bontakoztathatják ki a filmkészítés sokrétű feladatain keresztül (szereplés, riporteri munka, kamerázás, smink, jelmezekkel való munka, történetírás, szervezés, vágás). A bűnelkövető gyermekek a filmezés mintha terében olyan kitalált történeteket vihetnek filmvászonra, amelyek tőlük időben és képzeletbeli helyszínre, országra adaptálva, eltávolítva, biztonságos keretben, de mégis róluk szólva jeleníthetnek meg traumákat, olyan magatartásbeli kisiklásokat, amelyről direkt módon a kriminalizáltságuk és stigmatizáltságuk miatt képtelenek szabadon beszélni. A távolságvétel után lejátszott történetekkel kapcsolatban a traumaoldó játékos felszabadultság mellett a megjelenő devianciákról lehetőség nyílik hatékony beszélgetésre, korrektív interveniálásra.

A szakköri folyamat a fiatalokban megerősíti azt a tudatot, hogy van értelme egy cél érdekében folyamatos munkát végezni, erőfeszítéseket tenni. A projekt végén az ered-

mény egy közös vetítés számára mások számára is látható, az élmény megosztható és a kreatív eredményfolyamat eredményét, a szakkörökről készült fotókat és a filmet minden résztvevő megkapja. Ez emlékként és „átmeneti tárgyként” szolgál egy nehéz és remélhetőleg átmeneti életszakaszon, a javítóintézeti lét egyik pozitív, játékos és kreatív elemének lenyomata.

Felhasznált irodalom:

Adam Blatner: A pszichodráma alapjai- Történet, elmélet, gyakorlat, Animula, Budapest 2002.

Zerka T. Moreno, Leif Dag Blomkvist, Thomas Rützel: Beszélgetések Zerka Morenoval, Animula, Budapest, 2000.

Miklósi Balázs:

Élménypedagógiai Foglalkozások Javítóintézetben

Az előzetes letartóztatásba helyezett, illetve a bíróság által javítóintézeti nevelésre utalt fiatalok általános jellemzője, hogy hagyományos szocializációs csatornáik a társadalom egésze szempontjából sikertelennek bizonyultak. Családjaiktól, szűkebb és tágabb környezetüktől nem kapták meg azt a támogatást, ami a társadalom egésze számára is pozitív értékeket hordozó, érett viselkedésmódokat tesz lehetővé.

A javítóintézeti nevelésre utalt fiatalok meghatározó jellemzője, hogy fiatalok. A fiatalok különösen kamaszkorban nagyon fogékonyak az olyan hatásokra, melyek saját maguk meghatározásában segíthetik őket, mindez abból adódik, hogy ez a kor kitüntetett szereppel bír az identitás kialakításában. Ebben az életkorban az az egyén feladata, hogy kipróbáljon új viselkedésformákat, szerepeket, és kitapogassa azok határait. Ezek a próbálkozások jelenthetik az intézeti ellátások sikerességének egyik bázisát, ezért is fontos, hogy a javítóintézeti nevelésre utalt, illetve előzetes letartóztatásba helyezett fiatalok intézeti ellátása a gyermekvédelmi és nem a büntetés-végrehajtási rendszer része.

A szárnypróbálgatások fokozott érzelmi, értékrendbeli hullámzásokkal járnak, melyek során a fiatalok biztonságérzete könnyebben megrendül. A bíróság által elrendelt intézeti nevelés tovább erősíti az értékrendbeli különbségek okozta feszültséget ebben a természetesen is labilis állapotban, ezért meghatározó az ellátottak szempontjából, hogy milyen segítséget kapnak magatartásuk jobb megértéséhez, ezáltal életvezetési kompetenciáik erősítéséhez.

Ebben az életkorban és ebben az élethelyzetben kiemelten fontos, hogy tervezett körülmények között tanulhassanak a kommunikáció, problémamegoldás, bizalom, önbizalom, vezetés kérdéseiről. Segítséget jelenthet, ha lehetséges csoportbéli szerepeiket biztonságos körülmények között kipróbálhatják, azonosíthatják a nekik leginkább testhez állókat, és lehetőséget kapnak képességeik tudatos fejlesztésére.

Az e célcsoporttal foglalkozó szakemberek számára a tervezett, tudatos magatartásformálás lehetőségének megteremtésére egy megfelelő megoldás lehet az élménypedagógia eszközeinek alkalmazása.

Mit nevezünk élménypedagógiának?

Az élménypedagógia a tapasztalati tanulás egyik formája. A tapasztalati tanulás fogalmának kialakulása John Dewey nevéhez köthető. Az ő megfogalmazásával: „A tanulás nem felkészülés az életre; a tanulás maga az élet.” John Dewey munkássága kiindulópontjává vált sok új pedagógiai irányzatnak, a projektoktatástól az élménypedagógiáig.

fontos, a résztvevők által eddig meg nem jelenített tapasztalata van az adott feladat megoldásáról, azt megoszthatja ezen a szinten, hiszen megfigyelőként jelen volt.

A feldolgozás következő részében a tapasztalatokat a saját életükre vonatkoztatott kérdésekkel segítjük általánossá tenni, ehhez hasonló kérdésekkel: Volt-e már úgy az életben, hogy nem láttál meg egy akadályt és valaki mégis segített észrevenni és kikerülni? Mi kell ahhoz, hogy megbízzunk a másokban? A vezető feladata, hogy mindenkinek biztosítson lehetőséget tapasztalatainak elmondására és kérdésekkel segítsen minden résztvevőt általánosítható, önmagára vonatkoztatott megállapítások tételére. A megbeszélés lezárásával tekintünk egy feladatot lezártnak.

A foglalkozásokat követően a vezető értékeli a tevékenységeket, vizsgálva a csoport működését, aktuális fejlődési szakaszát, az egyének aktuális állapotát, fejlődését, majd ezek alapján meghatározza a következő alkalom feladatai milyen fejlesztési területet célozzanak, végül ennek megfelelő feladatokat tervez.

A program tervezett felépítése során szerzett saját tapasztalatok hitelesek, ezért hatékonyak a viselkedésszabályozás belső kontrolljának alakításában.

E sorok szerzője 2006 óta vezet élménypedagógiai foglalkozásokat intézeti gyermekvédelmi gondoskodásban élő kamaszok számára, több ellátási formában is. Gyermekotthoni ellátásban normál, speciális csoportban, speciális gyermekotthonban, illetve előzetes letartóztatásban élő és javítóintézeti nevelésre utalt fiatalok számára szervezett órákon szerzett tapasztalatai alátámasztják, hogy a magatartászavarokkal küzdő fiatalok számára szervezett élménypedagógiai foglalkozások érdemben tudják segíteni életvezetési kompetenciáik erősítését. A pedagógiai hatásokat erősíti, ha azok kongruensek, ezért kiemelt jelentőségű, hogy az élménypedagógia szervesen illeszkedjen az intézmény egyéb, hivatalosan is megfogalmazott pedagógiai eszköztárába. A megfelelőségnek ez a szintje nem képzelhető el a nélkül, hogy a vezető/vezetőség értse és támogassa e módszer alkalmazását intézményében.

Tapasztaljuk, hogy a „külsős” programok (jellemzőjük, hogy nem az intézmény alkalmazásában álló szakemberek vezetésével működnek) akkor lehetnek sikeresek az intézményi nevelésben, ha a programot intézményvezetői támogatáson túl, belső támogatás is kíséri. Általánosságban elmondhatjuk, hogy hosszabb távú fennmaradása, ebből következően meghatározó hatása akkor lesz egy újszerű pedagógiai megközelítésnek, ha a belső munkatársak közül fel- és elismerik páran a módszer hatékonyságát. Ajánlasként megfogalmazhatjuk, hogy érdemes az élménypedagógiai foglalkozások bevezetése köré alkalmas időpontban ún. facilitátor (élménypedagógiai foglalkozás vezető) képzést is szervezni az érdeklődő kollégák számára, így a képzést követően biztosított lehet általuk a foglalkozások továbbvitele a projekt lezárását követően. Lehetőséget a korszerű pedagógiák bevezetésére általában pályázati projektek keretében sikerül teremteni. Érdemesnek látszik úgy tervezni a projektet, hogy a foglalkozások vezetésén és a facilitátor képzésén túl, tartalmazzon az szupervíziós támogatási formát és az alapvető eszközök beszerzéséhez szükséges forrást is. A programok ilyen komplexitása teszi ténylegesen lehetővé ugyanis, hogy a projekt lezárását követően rendelkezésre álljanak a feltételek a foglalkozások folyamatosságához.

A Rákospalotai Javítóintézet és Speciális Gyermekotthonban több pályázati projekten keresztül, különböző szolgáltatók bevonásával sikerült megvalósítani az élménypedagógia folyamatos alkalmazásához szükséges fenti feltételeket. Az első keretében mindhárom (előzet, javító, speciális) ellátási formában fél éven keresztül foglalkozásokat vezettek, és párhuzamosan két kolléga részt vett facilitátor képzésen. Ezt követően a két képzett munkatárs hospitálásával a speciális szükségletű fiatalokkal Szovátán jártak élmény- és kalandpedagógia táborban. Harmadik lépésben jelen projekt keretében a javító nevelésre utalt leányok számára már e két belső szakember vezetett órákat szupervíziós támogatással. 10x4 órában 10 héten keresztül tartottak az órák.

Az előre tervezett folyamatcéljaink a következők voltak:

1. Szabályalkotás
2. Ismerkedés
3. Problémamegoldás
4. Együttműködés
5. Kommunikáció
6. Vezetés-vezetetttség
7. Bizalomfejlesztés
8. Önismeret fejlesztés
9. Önbizalom fejlesztés
10. Felelősségvállalás

Kitűzött folyamatcéljaink mindegyikében léptek előre a fiatalok, a bizalomfejlesztést sajnos csak egy esetben tudtuk pozitív tapasztalatokkal zárni. Okként azt a tényt tudtuk megragadni, hogy a csoportösszetétel folyamatosan változik az aktuális be- és kikerülések által meghatározottan, ezért a csoportfejlődési folyamatok minden változásnál újra kezdődnek, így nagyon nehéz a munkafázisba eljuttatni a csoportot, és még nehezebb (általában e külső, objektív körülmény miatt) ott is tartani. Ezt a jellemzőjét az intézményi nevelési formának tudomásul kell vennünk, folyamatosan újratervezve feladatellátásunkat.

A javítóintézeti programok ellátási formából fakadó meghatározottsága, hogy jellemzően intézményen belüli foglalkozásokon keresztül működnek. Ezt a sajátosságot az élménypedagógiai programok szervezésekor is figyelembe kell vennünk. Tapasztalataink azt mutatják, hogy a lakóközösségekben élő fiatalok számára különösen fontos, hogy amikor csak lehet a szabadban (pl: az intézmény udvarán) tartsuk a foglalkozásokat.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a magatartászavarral küzdő fiatalok számára szervezett élménypedagógiai foglalkozások érdemben tudják segíteni életvezetési kompetenciáik erősítését. A módszer eredményesen illeszthető az intézményes nevelési formákban alkalmazott tervezett pedagógiai hatások rendszerébe. Bevezetése több projekten keresztül is lehetséges, szükséges hozzá a külső szolgáltatók támogatása, de kialakítható a folyamatos belső működtetéshez szükséges feltételrendszer.

Agócs Attila Dánielné

Bábjátszás a Budapesti Javítóintézetben

A Budapesti Javítóintézetben dolgozom nevelőként, emellett több mint 30 éve foglalkozom a bábművészettel. A tevékenységemet, mint bábkészítő és bábjátékos kezdtem, majd „bábjátszás” vezetőként folytattam. Pályafutásom során dolgoztam kisiskolásokkal (5-8. osztályosok), tapasztalataimat hasznosítottam kamaszokkal, jelenleg a 14-19 éves, előzetes letartóztatásban lévő fiúkkal dolgozom. A Budapesti Javítóintézetben már évek óta foglalkozom a bábjátszás meghonosításával, most a Lépés-Váltás program keretében egy komplex munkafolyamat kialakítására volt lehetőség.

A bábjátszás egy kevésbé ismert műfaj, annak ellenére, hogy az ősi művészetek közé tartozik és szerencsére Magyarországon is jelentős hagyományai vannak. Szép előadásokat láthatunk pl. a Budapesti Bábszínházban, szerencsére egyre több gyermekekkel foglalkozó intézményben is próbálják meghonosítani. Ennek ellenére még mindig sokszor felmerül a kérdés mi is az a bábjátszás, hogyan kerül ez egy előzetes letartóztatásban lévő fiúkkal foglalkozó intézmény szakmai eszköztárába.

Az ember alapvető tulajdonsága a csodavárás. Ez kíséri végig a gyermekkorát, és ezt őrzi meg titkon felnőtt korára is. Erre épülnek a vallások, az ünnepek és a hétköznapiok reményei. Ebből a csodavárásból született meg valamikor a bábjátszás műfaja is.

A bábjátszás a legkomplexebb műfaj az előadó művészet területén. Komplex, mert sok művészeti ágat fog össze. Nézzük meg, melyek ezek.

Addig, amíg eljutunk ahhoz, hogy egy bábelőadást meg lehessen jeleníteni, nagyon sokféle alkotási folyamatra van szükség, amelyek tulajdonképpen önállóan is művészeti tevékenységek.

A bábjátszás nagyon szorosan kötődik a szépirodalomhoz. A darab kiválasztása, dramatisztizálása feltételezi azt, hogy a bábjátékkal foglalkozók olvasnak, búvárkodnak a szépirodalmi művek között és ezek közül választanak a bábjátszásra is alkalmas művet. Mint minden előadó művészetnél – ebből talán a színjátszás vagy a filmre történő adaptálás áll a legközelebb – a megtalált művet sokszor dramatisztizálni kell. Előfordul az is, hogy a bábjátszó saját önálló művet ad elő, a darabot maga írja.

A következő a bábjátszáshoz elengedhetetlen művészeti tevékenység a képzőművészet. Amíg egy jelenetet elképzelünk, esetleg le is rajzolunk, az olyan, mintha egy képet festénk. Kép is. Színpadkép. Gondoljunk a bábjaink arcára: a kétdimenziójú portréból háromdimenziójú „szobor” lesz. A díszletek pedig már konkrét képek, zárt világú festmények.

Majd elkövetkezik a nézők számára is látható eredmény, maga a színjátás. A bábjátásás műfajában éppen úgy jelen vannak a tragédiák és komédiák, mint az élő színpadon. Éppen úgy végbemegy a metamorfózis, egy másik személy alakjába bújás, a jelen és távollevés egyidejűsége.

Aztán a zene. Az aláfestő, vagy kísérő zenének fontos szerepe van a hangulat megteremtésében, a mondanivaló alátámasztásában. A zene ritmusa meghatározza az előadás ritmusát.

Végül a táncművészet. Először ugyan furcsa elképzelni, hogy mi köze a bábnak a bábmozgatásnak a tánchoz, de hamar meg lehet érteni, ha belegondolunk, hogy csak az a báb tud tökéletesen táncolni, melynek mozgatója szívében, agyában és testében is ott lüktet minden lépés. Ezt a lüktetést adja át a kezében lévő bábnak.

Megkoronázza mindezt a kézművesség, amely által létrejön, megvalósul az álom.

Természetesen, amíg egy bábdarab eljut a bemutatásig, a rendező, a bábkészítő, a díszlettervező, a bábjátékos nem gondolja végig tudatosan, hogy ő most éppen melyik művészeti ágban kalandozik. A feladatok szabják meg érdeklődési területeit, a mindennapi munkában célorientáltan, szinte automatikusan választ a lehetőségek közül. Az amatőr bábjátásban gyakran előfordul, hogy ugyanazok a személyek írják, dramaturgizálják a művet, készítik a bábokat, a díszletet, állítják vagy akár írják hozzá a zenét és végül ezt megkoronázva adják elő a bábjátékot.

A bábjátásás csodás misztérium. Tele van váratlan, meglepő történéssel. A legmeghökentőbb magának, a bábnak a születése. Holt, élettelen anyagból létrejön valami, ami egy óvatlan pillanatban valakivé válik. Megmozdul, gesztusai lesznek, és legfőképpen mondanivalója, amit feltétlenül közölni is akar. Egy jól sikerült darabnál elhisszük, hogy megtörtént a „teremtés”, lelket leheltünk a bábba, és nem csak egy előre megírt és bemutatott szöveget mond el, hanem ott és akkor, abban a pillanatban formálódik minden.

Ez a műfaj egész embert kíván, egyszerre hat minden érzekre. Ezért van az, hogy egyrészt ép, egészségesnek tartott felnőtteknek és gyermekeknek is nagyszerű lehetőség az önmegvalósításra, saját maguk megismerésére, az önkifejezésre, másrészt kiváló lehetőség a terápiára is. A paraván takarása, az „én vagyok, és mégsem én” attitűdje rengeteg gátlást szabadít fel az egyénben. Ugyanakkor a közös előadás figyelme, a figyelem tartósságának megkövetelése határozottan jól tesz a türelem fejlesztésének.

Nézzük végig, hogy amíg egy darab elkészül, a bábosokat milyen fejlesztő és terápiás hatások érik.

Szövegolvasás-szövegértés: A konkrét cél elérésének érdekében a bábosok rákényszerülnek, hogy nagyon sokszor olvassák el a szöveget. Ami az iskolában feladat, itt csak egy eszköz a szövegtanulás folyamatában. Amíg nem értik a szöveget, addig a tanulás is lehetetlen. Ezért segítséggel vagy a nélkül, el kell juttatni őket a megértés pillanatáig. Erre kiválóan alkalmasak a csoportos beszélgetések.

Memorizálás: Köztudott, hogy a memória javításának legjobb módszere a memoriterek megtanulása. Ebben a munkában a bábszöveg memoriterként való alkalmazása ismét könnyen felismerhető célként jelenik meg. Hiszen amíg nem tudja biztosan a szöveget, nem tud a bábjára koncentrálni, nem tudja megfelelően mozgatni.

Beszédkultúra: A biztos szövegtudás megalapozása közben már figyelmünket a beszédre irányítjuk. Nem ritka a hadaró, szavakat elharapó, motyogó gyermek. Hogy az elmondott szöveg érthető legyen nagyon sokat kell gyakorolni. Ráadásul a hangos beszédre is ügyelni kell, hiszen a paraván elnyeli a hangot. Ugyanerre az időre esik a szerep megformálása is. Eljutottunk a végére a szöveg biztos tudásához. De hol vannak még bábok?

Kézművesség: A rajzolás, festés, ollóhasználat, varrás által a kéz finom mozgásai csiszolódnak. S mivel ezek a munkák hetekig tartanak, a monotonia túrére is jótékony hatással vannak.

Mozgáskultúra: Az elkészült bábokat mozgatni kell. Minden báb a karakterének megfelelő mozgást igényel. S ezt sokszor nem csak a kézfej játékaival, hanem az egész test mozgásával lehet elérni.

Koncentráció: A darab előadásához hosszú, gyakran fél órát is meghaladó erős koncentráció szükséges. Azt hiszem, nem kell magyarázni, hogy ez milyen hatással van az egyébként dekoncentrált, rövidtávú figyelemmel bíró gyerekekre. És mindez ismét nem erőszak hatására, hanem a közös cél érdekében történik, ezért belülről motivál.

Tolerancia: A paraván mögött a bábosok sokszor képtelen helyzetben játszanak, hogy a színpadkép megfelelő legyen. Sokan zsúfolódnak össze nagyon kicsi helyen. Hamar meg kell tanulniuk a „békés egymás mellett élést” hiszen a tolakodásnak, lökdösődésnek nincs helye. Ugyanilyen megértéssel kell fogadniuk a lassabban tanuló, vagy ügyetlenebbül mozgó társaik hosszabb tanulási folyamatát. Gyorsan el kell fogadniuk, hogy mindez a közös eredmény, a siker előfeltétele.

Közösségi élmények: Az egy csoportba tartozó gyerekek óhatatlanul közelebb kerülnek egymáshoz. Megértőbbek, megbocsájtóbbak lesznek társaikhoz. Ugyanakkor kritikájuk egymás irányába megerősödik, és ez bizony sokszor javít a munka minőségén.

Sikerélmény: A jól befejezett munka eredménye a siker. Ezért dolgoztak, ezért törték magukat szabadidejükben is. Ez erősíti a lelküket, hogy megéri, hogy jót tegyenek.

A Szőlőszem Báb Együttes

Pillantsunk bele most a Szőlőszem Báb Együttes történetébe, munkájába.

A Budapesti „Szőlő utcai” Javítóintézetben vagyunk, előzetes letartóztatásban lévő 14-19 éves fiúk között. A Szőlőszem Báb Együttes története nem a jelen pályázati programmal kezdődött. Az első bábdarabunkat körülbelül két és fél évvel ezelőtt rendeztük meg az Intézetben, ezt követte még két előadás. Mind a három darab árnyjáték volt.

Ezek nagyon jó próbálkozások voltak, de nem jelentettek rendszeres munkát. A „Lépés-Váltás” program támogatásának pontosan azt a lényegi részt köszönhetjük, hogy egy éven keresztül heti rendszerességgel folyhatott a munka az Együttesben. Ez alatt az egy év alatt három darabot készítettünk el, és mutattunk be. Így visszatekintve az egy évre elmondhatom, hogy kemény munka folyt, és sokszor éreztük - jól esően - nagyon fáradtnak magunkat.

Furcsa dolog egy javítóintézetben dolgozni. Hozzánk különböző bűncselekményt elkövetett fiatalok kerülnek. Cél, hogy a bűncselekményt is figyelembe véve a fiatal fejlesztésére koncentráljunk és ezt minél differenciáltabb eszköztárral tegyük meg. A fejlesztés

tésnek, terápiáknak meghatározó része a különböző művészetterápiák, illetve az egyes művészeti tevékenységeket felhasználó foglalkozások, melyeknek terápiás jellegük is van.

A báb együttes is ezért jött létre. Az elmúlt egy évben a Lépés-Váltás programban részt vett fiatalok kerültek az Együttesbe, a 72 fiatalból kerültek kiválasztásra. Mivel a munka alapfeltétele a békés hangulat, ezért soha nem én döntök egy új tag felvételéről. A csoport közösen határoz, annál is inkább, mert ők jobban ismerik egymást. Kizáró ok még, hogy bűntársak nem lehetnek együtt. Többször is előfordult már, hogy ügyes, rátermett fiút azért kellett elutasítani, mert a bűntársa már a csoport tagja volt.

Az intézeti rend megszabja, hogy a csoporttagoknak a próbákon kötelező megjelenni. Így a kinti iskolával ellentétben hiányzásokkal nincsen gondom. A „kötelező” megjelenés könnyebbsége mellett természetesen itt viszont megjelenik az önkéntesség nem önkéntesség kérdése, a belső szándék megléte vagy hiánya, a bevonhatóság és a motiváció tartós fenntartása.

Az intézeti csoportoknak nehézsége még – mondhatni állandó rémálom – a váratlanul érkező rendőrségi kihallgatások, tárgyalások, „szabadítások”. Az előadások időpontját sokszor a tárgyaláshoz kell igazítanunk. Volt olyan előadásunk, amelynek dátumát azért kellett előbbre hoznunk, mert egyik szereplőnk másnap tárgyalásra ment, és szabadláb-ra is került.

A bábcsoportban lévők jellemzői: Javítóintézet lévén közös a fiatalokban, hogy valamilyen bűncselekményt követtek el és 14-19 éves kor között vannak. Ezen kívül nagyon ve-gyes képességű fiatalokkal találkozunk. Eltérőek az értelmi képességek, az iskolázottsági szint. Nem szabad elfelejteni, hogy hiába 14-19 éves fiúkról van szó, sokan még az 5. osztály követelményeit sem tudják teljesíteni. A csoportban feltételünk, hogy a tag megbízhatóan tudjon szöveget olvasni, és megtanulni.

Ezen belül nagyon tágan határozzuk meg a felvételi lehetőséget, hiszen vannak kisebb és nagyobb szerepek, a sokféle munkafolyamat okán a gyengébb képességű, de a manuális munkákban ügyesebb gyerek is aktívan részt tud venni, csak meg kell találni a neki való feladatot.

A fiúkkal együtt dolgozva elmondhatom, hogy köztük – ellentétben a kiskisiskolásokkal végzett munkával – a bábvezetői munka nem magányos. Sőt! Számptalan problémát közösen oldunk meg. Technikai megoldásoknál pedig egyenesen tőlük várom az ötleteket. Ma már az alaptagokkal gyakran vitatkozunk a megoldásokon, győzködjük egymást, és bizony sokszor előfordul, hogy az ő megoldásuk a jobb. Talán erre vagyok a legbüszkébb. Hiszen sikerült megtanítanom őket a „bábos látásmódra”.

A bábjátás alkotó művészet. Alkotni pedig nem lehet bármilyen lelki állapotban. Ezért az is feladatom, hogy ha valakinek tényleg rossz napja van, toleráljam. Az is, hogy észre-vegyem, ha csak hiszti, és kirángassam abból a lelki állapotból. Nagyon sokszor dicsérek, hiszek a pozitív megerősítés erejében. Ők pedig elviselik tőlem, ahogy közeledik az elő-adás pillanata én, aki egyébként nyugodt ember vagyok, egyre jobban kicserélődöm, kiba-bálok és izgága leszek. Ezek a kölcsönös megértések.

Most nézzük meg hogyan zajlott konkrétan az alkotói folyamat ez alatt az egy év alatt.

A munka a darab kiválasztásával kezdődik. Ez általában a bábvezető feladata. Az első darabunknál így is történt. **Tamási Áron: A szegény ördög** című darabját választottam. Ezt a darabot korábban már megrendeztem egy másik csoportomnál. Gyönyörű, de hosszú és nehéz darab. Itt a szöveg tanulással indult a dolog. Kesztyűsbábokkal játszottunk.

A kesztyűsbábok készítésénél a fiúk csak részfeladatokban tudtak segíteni. Pl.: Kezek, lábak, csizmák stb. varrása. De a két háttérdíszlet megfestése is az ő feladatuk volt.

Ennél a darabnál szembesültek először azzal a ténnyel, hogy a bábjátszás nehéz fizikai munka. Erejük teljében lévő, rendszeresen kondizó fiúkról lévén szó, nagy döbbenet volt számomra az a tény, hogy fél órán keresztül magas tartásban tartani a kezüket nagyon fárasztó dolog. Új feladat volt a bábmozgatás megtanulása is, hiszen a régi tagok sem dolgoztak még kesztyűs bábbal.

A második bemutatására szánt darabunk **Andersen: Az ólomkatona** című meséje volt. Árnyjátékban dolgoztuk fel. Ezt a darabot az elejétől a végéig közösen csináltuk. Ők választották a mesét, együtt dramatizáltuk, ők tervezték és készítették hozzá a bábokat. Együtt határoztuk meg a színpadképeket. Az egyetlen, amiben én döntöttem, az a zene volt. A zene időtartama határozta meg végül is a bábdarab hosszúságát. Szép, lírai darabá sikeredett.

Az első év utolsó hónapja a 3. előadás előkészítésével telt. A darabot én írtam, címe: **Az álom**. A két síkon játszódó történet feldolgozásához két különböző bábtechnikát alkalmaztunk. A jelenben történő dolgokat kesztyűs bábok, az álom történéseit marionett bábuk jelenítik meg. Ez a darab átlagon felül nehéz.

A kesztyűs bábót már ismerték páran a régiek közül. Így csak az újabbnak volt meglepetés a fárasztó kéztartás. Marionettel azonban még senki nem találkozott. Ráadásul a marionett báburól csak akkor derül ki, hogy mire képes, mikor már feldamilozva teljesen elkészül. Bizony javítottuk eleget őket, mire „hozták” a szerepüket. A marionett bábuk elkészítése talán a legnehezebb feladat, a munkafolyamatok nagy része rám hárult, de a részfeladatokban (kéz, kesztyű stb.) a fiúk is nagyon aktívan részt vettek. Ennek az alkotói folyamatnak a különlegessége, hogy az elkészült bábót mindenkinek magának kell életre kelteni. Amikor tulajdonosához kerül a báb, attól a pillanattól mindenki megpróbálja a maga képére formálni (damil újrakötése, rövidítés, toldás). A marionett számok apró kis jelenetekből állnak össze. Ezeket a bábmozgató fiúk 2-3 fős csoportja már önállóan tervezte meg, és adta elő. A jelenetekben nincs szöveg, a koreográfia megbeszélése és megtanulása volt az ő feladatuk. Mindenki megoldotta, bár eltérő minőségben.

Az én növendékeim nem képzett bábszínészek. Nem tanultak beszédtechnikát, bábmozgatást, zenét. Sokszor kell ezt eszembe juttatnom, amikor a türelmetlenségem vinne már tovább, de a produkció még mindig nem az igazi.

Mindhárom munka természetesen a darabok bemutatásával zárult, amelyen nem csak a programban részt vett növendékek voltak jelen, hanem láthatta az összes fiatal, a velük foglalkozó felnőttek, a vezetők, illetve több alkalommal külső meghívottak is voltak.

Láthattuk, hogy az amíg eljutottunk egy előadás megvalósíthatóságig, milyen hosszú, kitartó folyamaton kellett keresztül menni az Együttes tagjainak. Fontos volt, hogy az egyes fázisok, a részfeladatok (bábkészítés, díszletezés, stb.) egy teljes egésszé, egy alkotássá, egy művészi produkcióvá álljanak össze, amely a benne lévők mellett hatást gyakorol a nézőkre is.

A munka vezetése közben mi látjuk, hogy az egyes fiatalok képességei hogyan fejlődnek a tevékenységek közben, kinek a szövegértése, kinek a tanulása vagy éppen a kéz ügyessége. Számukra a közös munka öröme mellett meghatározó, hogy az előadás alatt megtapasztalhatják, közvetlen élményük van arról, hogy miért volt fontos a kitartás, a pontos munka, egymás segítése, a türelem. A nézők tapsa és elismerése biztos és egyértelmű visszajelzés, ami motivációt adhat a következő előadásra vagy más munka folyamatokban való hasonló részvételre.

Végig gondolva az elmúlt évet, úgy vélem, termékeny időszakot zártunk. Reméljük hogy egy kis pihenő után újra összejön a csapat, lesznek újabb lehetőségeink, hogy következő álmot megvalósíthassuk.

B. Aczél Anna

Esetmegbeszélő csoport zárt intézetben.

„Ha úgy gondolkodunk az esetmegbeszélésről, mint az igen összetett szociális segítő munka rendszeres szakmai felülvizsgálatáról, akkor az esetmegbeszélő a munka része, ezért kötelező. Az esetszituációk bonyolultsága, a kliensek kiszolgáltatott helyzete, és az a tény, hogy a legjobban felkészült szakembernek is vannak vakfoltjai, tévedései, igényli a szakmai beavatkozások kollektív áttekintését. Mindezek mellett arról sem feledkezhetünk meg, hogy szolgáltatást nyújtunk (tehát nem magánügy, hogy mit és hogyan cselekszünk), illetve egy szervezet tagjaként dolgozunk.” Pataki Éva: Szociális munka csoportokkal”

Milyen magától értetődőnek tűnnek ma már ezek a mondatok, holott hazánkban nem olyan régi annak az igénye, hogy ilyen csoportok működjenek az emberekkel foglalkozó munkahelyeken. Sok évnek kellett eltelni, amíg a hazai szakmákban is természetessé vált az igény, hogy aki emberekkel foglalkozik, annak, mint a jó munkaeszközt, a saját személyiségét is kötelező karbantartania. Aki rendelkezik önismerettel csak az képes tanítványai, kliensei, növendékei személyiségét is megismerni, megtalálni a segítség lehetőséges pontjait, és felismerni saját korlátait.

A gyermekvédelem és a szociális ellátások területein világossá vált az is, hogy a segítő is támogatni szükséges. Egyrészt segíteni abban, hogy ezeket a szükségszerűségeket felismerje, elismerje, másrészt, hogy támogatást kapjon az ilyen jellegű szolgáltatások elérésben.

A szupervízió, az esetmegbeszélő csoport igénye minden emberekkel foglalkozó szakma számára elengedhetetlen. Nemcsak a szakember számára, de a kliensek, a rászoruló, a gyerekek, növendékek számára is fontos, hogy a velük foglalkozó felnőttek igényesen foglalkozzanak magukkal is, hogy lássák, a felnőtt számára érték az önismeret, az önreflexió, a jó szakmai közérzet. Természetesen mára egyre több munkahely próbálja szakemberei számára biztosítani az esetmegbeszélő csoportokat, a szupervízió valamilyen formáját, vagy esetenként a célzott tréningeket, képzéseket.

Az intézetben élő gyerekek esetében még inkább igaz a csoportokban zajló pedagógiai munka alapvetően magányos jellege. Egy-egy csoporttal egy-két nevelő, gyermekfelügyelő dolgozik, felel az ott elhelyezett fiatalokért, a munkafolyamatok nagy része lényegében a gyerekközösség és a nevelő között zajlik, tulajdonképpen sok minden az ő „belső ügyük”. Ugyanakkor, ugyanazzal a gyerekközösséggel több pedagógus, tanár és nevelő, szociális munkás, pszichológus folytat magányos munkát, ezeknek a párhuzamosan folyó munkáknak kell azt az adott közösséget valamilyenné formálni.

Az intézmény szakmai célját, hitvallását a szakemberek, az intézmény nevelőtestületként közösen dolgozzák ki, ismerik az alapvető célokat és a hozzárendelt módszertani eszközo-

ket, vállalják az intézmény közös útját a munkában. Előfordul azonban az is, hogy a nevelőtestületben dolgozók csak formálisan vállalják a közös célokat, de azokat nem ismerik igazán, vagy nem tartják meghatározónak, csak teszik a dolgukat bármiféle közös platform nélkül. Még rosszabb esetben teszik a dolgukat, de egymás ellenében, egymás erejét elvéve.

Egy jól működő intézménynek meghatározó része a differenciált, személyes, de mégis hasonló elveken alapuló munka. Ez pedig nem lehetséges csak az egységes dokumentumok figyelembevételével, hanem meg kell teremteni a mindennapi együttgondolkodás alapjait is.

A gyermekotthonokban, a javítóintézetekben álláspontom szerint még fontosabb, hogy a fiatalokkal foglalkozók érezzék, hogy az adott pillanatban nincsenek egyedül, számíthatnak egymásra, számíthatnak mindazokra, akik a csoportjukkal, az egyes gyerekekkel foglalkoznak. Az esetmegbeszélő csoportoknak már nagy hagyománya van az alapellátási intézményekben (pl. gyermekjóléti szolgálatok), de a szakellátás egyes intézményeiben még ezek sok helyen kialakításra, stabilizálódásra várnak.

Pedig itt nem csak az egyes kliensek ügyeinek, az esetgazda feladatának megoldásában kell, hogy segítsünk, hanem ez az egyik lehetősége a szakemberek közötti együttműködés megteremtésének is.

Az intézményekben vagy azok egy-egy csoportjaiban a rosszul értelmezett zárás, a bezárkózás, a vélt presztízs védelme olyan gátakat teremt, ami a legjobb esetben is erősen megnehezíti a közös cél elérését.

Nagyon fontos szempontja az esetmegbeszélő csoportok szervezésének, „az alkalmas körülmények, az esetmegbeszélésre szánt idő biztosítása és elismerése a napi munkarendben.” (Pataki Éva id. mű)

A szakellátás mellett működő, az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán elhelyezkedő sajátos intézetekben, a javítóintézetekben különösen nagy nehézséget jelent az esetmegbeszélő csoportokhoz, képzésekhez való szükséges idő megtalálása.

Nincs olyan optimális idő, talán az éjszaka lehetne, amikor a gyerekek mellett ne kellene biztosítani a folyamatos nevelői/tanári jelenlétet, illetve a kieső felnőttek helyettesítését. Nehéz olyan időpontot találni, amikor egy-egy részleg, csoport dolgozói úgy tudnak 2-4 órára kiszakadni a munkából, hogy közben semmi zavaró nem történik. Ez gyakran csak a szabadidejük, a feltöltődésre, a gyerekek ügyeinek intézésére az adminisztrációra számítható időben történhet.

Az optimális idő és hely megtalálása után még fontosabb feladat, hogy elfogadtassuk és igényné formáljuk a kollégákban az esetmegbeszélő csoport, szupervízió szükségességét és hasznosságát.

El kell fogadtatni a kollegák nagy többségével, hogy az ilyen tematikus csoport mennyiben más, mint amikor egymás között, szünetekben, telefonon megbeszéljük az egyes gyerekeket, azok ügyeit az éppen aktuális problémákat. Remélni lehet, hogy az eltelt időben sikerült világossá tenni, hogy a napközbeni, a spontán beszélgetések, vagy akár a „teamek”, értekezletek utáni csoportokon belüli beszélgetések sok fontos információt adnak egymásnak, jók az aktuális feszültségek levezetésére, de nem tekinthetők esetmegbeszélésnek.

El kell fogadtatni azt is, hogy melyek az esetmegbeszélés előnyei, mit tud nyújtani a kollegáknak, hogy van értelme a részvételnek.

Mik lehetnek az előnyök:

- az elakadások megértése, és a szakmai folyamatok átdolgozásának lehetősége,
- a teher és a felelősség megosztása (nem eltüntetése),
- pozitív szakmai kontroll alkalmazása (nem hibáztatás, hanem feltárás és új lépések közös átgondolása),
- egymás szakmai munkájának megismerése,
- szakmai szervezeti beilleszkedés, integrálódás támogatása,
- szakmai elszigetelődéstől való védelem,
- kiegészés megelőzése,
- (szakmai) személyiség, a szakmai szocializáció fejlődése,
- a szakmai kultúra közvetítése.

(Szőnyi, 2005)

Természetesen a javítóintézetek hosszú évek óta tudatában vannak a munka nehézségeinek, hagyománya van a nyolcvanas évek óta az esetmegbeszélő csoportoknak. A Rákospalotai Javítóintézet például amikor csak lehetett szervezett esetmegbeszélő csoportokat, tematikus tréningeket. Az utóbbi években a csoportok feltételeit nem volt könnyű biztosítani, de mindig volt erre törekvés.

Most a „Lépés-Váltás” című pályázat keretében nyílt újra lehetőség esetmegbeszélő csoportok szervezésére.

Az esetmegbeszélő csoportok kialakításnak és működésének folyamata:

Közös megbeszéléssel alakítottuk ki a kereteket. A vezetőség biztosította a zavartalan időt a csoportok idejére azokon a napokon, amikor a legtöbb munkatárs részt tudott venni és biztosította a zavartalanságot is, ami a legfontosabb volt. Az esetmegbeszélő csoportok tagjai voltak a pályázatban mentorként dolgozó munkatársak (akik egyébként is olyan feladatokat látnak el, ami szerves része a fiatalokkal való munkának: nevelő, családgondozó, növendékügyi előadó), a csoportokkal dolgozó tanárok, nevelők, fejlesztő pedagógusok, a vezetők. Az esetmegbeszélő csoportokat havi rendszerességgel tudtuk megszervezni 2, illetve 4 órás időtartamokban. Tekintettel arra, hogy a Rákospalotai Javítóintézetben előzetes letartóztatásban és jogerős javítóintézeti nevelésben lévő lányok is vannak, így velük való munka mutat különbözőségeket és hasonlóságokat is. Így voltak közös, mindenki számára nyitott, hosszabb időtartamban szervezett csoportok a közös témákra és többnyire az egyes „részlegek” munkatársainak a specialitások miatt. A részlegeknek létrehozott csoportok segítették azt is, hogy minden résztvevő kellően motivált legyen, jusson idő mindenki véleményének meghallgatására.

A tanárok választásuk szerint jöttek az egyes csoportokra, de a megbeszélésre kiszemelt gyerekek osztályfőnökei mindenképpen ott voltak. Mindig részt vett az adott részleg családgondozója.

Az is közös megegyezés volt, hogy ne csak egy adott, éppen a problémát jelentő gyerekről beszéljünk, hanem egy-egy konkrét eset alapján legyen mindig egy általánosabb, mindenkit érintő téma is.

Abban is megállapodtunk, hogy az igazgató, általános igazgatóhelyettes, az otthonvezető, és az iskolai koordinátor, mint csoporttag vegyenek részt, részt vehetnek az üléseken. Vannak a vezetők nélkül és velük együtt működő gyakorlatok, de ebben az esetben fontos volt, hogy a megfogalmazott gondolatok, célok éppen a vezetői jelenlét miatt akár azonnal tovább vihetőek legyenek, illetve így lehetőség volt a kölcsönös reflexiókra.

A létszám 10-15 fő volt általában, ami optimális egy megbeszélésre.

A résztvevők bevonódása:

Voltak, akik nagy örömmel fogadták a lehetőséget, örültek, hogy van kerete a problémáik megbeszélésének. Volt, aki ilyenén még nem vett részt, ezért kezdetben szorongott, hogy hogyan kell „megfelelően viselkedni.” Voltak rutinos csoportozók, és volt, aki minden nyilvános megszólalást igyekezett elkerülni, akinek a számára egy eset bemutatása komoly problémát jelentett. Voltak nagyon régóta az intézetben dolgozók, és voltak újak. És persze voltak, akiknek a közös munka a hétköznapiakban sok problémát jelentett, így szorongva készültek a közös leülés élményére. Vagyis, nagyon vegyesek voltak a csoportok, de éppen ez volt, ami segített a közös hang keresésében.

A vezetőknek, akik szintén rutinos csoportozók, se volt könnyű a vezetői attitűd elkerülése, komoly erőfeszítéseket tettek, hogy ne essenek ki a csoporttag szerepükből.

És nem volt könnyű a csoportvezető feladata sem, hiszen pszichológusként sok olyan információval rendelkeztam, amit nem vihettem be a csoportba.

A résztvevőknek nem volt könnyű elfogadni, hogy a csoportok témája lehet az esetet hozó érzelme is, hogy része az esetnek a gyerekekkel kapcsolatos érzelmek, indulatok felszínre kerülése is. Hogy az esetmegbeszélő csoport is csoport, amelyik működésében sok hasonlóságot mutat más csoportokéval, hogy nem „ciki”, ha nem tudjuk a megoldást. De lassan kezdték elfogadni, hogy a gyerek problémái erősen érintik a velük foglalkozók érzéseit is, hogy gyakran egészen másképp látja két szakember ugyanazt a fiataalt, a problémáját, de mégis együtt kell megoldást találniuk!

A témaválasztás:

Egy-egy esetmegbeszélő alkalom előtt felkerestem a mentorokat, csoportnevelőket, tanárokat, van-e olyan probléma, vagy olyan fiatal, akinek a gondjairól, azok kezeléséről jó lenne együtt beszélni. A felmerülő esetekből igyekeztünk olyat választani, amely egyrészt a megjelölt lehetőségek közül a legaktuálisabbnak, legfeszítőbbnek tűnt, másrészt sokakat érintő problémákat is előre jelzett, így az esetből várhatóan általánosabb kérdésekre is kereshettük a választ.

A témáink többek között a következők voltak:

- a drogos állapot, illetve az elvonási tünetek kezelése,
- a csoportok közötti átmenetek, pl. előzetesből a javítóba, előkészítésük szempontjai, kezelésük,
- befogadás és elbocsájtás a csoportból egy másik csoportba, megvédhető-e az új növendék, milyen a nevelőnek az elengedés,
- van-e dolgunk a bekerülés előtt elkövetett cselekménnyel,
- kiemelkedő képességű gyerek a csoportban, hogyan lehet elérni, hogy ne veszítse el azt, amit esetleg kint már megszerzett,
- testvérek az intézetben, együtt vagy külön,
- érték-e a tanulás, mi az iskola és mi az „otthon rész” dolga a motiváció felkeltésében,
- hírek terjedése, pletykák, mi a felnőtt dolga, hogy érinti azt, akiről szól, és hogy, azt, aki meghallgatja,
- pszichiátriai problémák a csoportokban, kinek mi a felelőssége, kompetenciák,
- szexualitás megjelenése kamasz, bezárt lányok esetében, hogyan kezeljük ezt.

Kiemelve néhányat a témák közül:

- Talán a legtöbb érzelmet megmozgató téma a szexualitás kezelése, megjelenési formái zárt körülmények között. Dolga-e a nevelőnek minden jelzést értelmezni, nem lehet-e, hogy a tiltás, a jelenség nem jó kezelése teszi vonzóvá a lányok szemében a saját nemhez való vonzódást, illetve annak hangsúlyozását.
- Hasonlóan sok érzelmet mozgatott meg a csoportok közötti átmenet kérdése. Előkerült annak a kérdése is, hogy meddig terjed a munkája a nevelőnek, lehet-e, tudja-e követni növendékét a kinti világba, vagy hogyan segíti okosan, ha másik részlegbe kerül a házon belül. Az intézetből való elbocsátás esetében különösen fontos kérdésként merült fel, hogy hogyan lehet az intézetből elmenőket segíteni, hogyan lehet információkat átadni, milyen lehetőségei vannak ennek egy ilyen zárt világban, mint a javítóintézeteknek a világa. Hogyan nehezíti ezt pl. az előzetesben lévő bizonytalan idejű és váratlan kikerülése, a további nyitott kérdések (pl. le nem zárt büntető ügyek).
- Új jelenségként talákoztunk a fiatalok körében a felnőttekről szóló pletykák, hírek terjesztésével, ennek nem mindig a legcélszerűbb kezelésével. Itt az a döntés született, hogy az eseten túl a jóvátételi módszert is igénybe kell venni.
- Igazán mély indulatokat váltott ki a befogadás kérdése, mit tehetünk, hogy megfelelő legyen az újak fogadása. Nem mellékesen ennek a témának a keretében beszélünk arról is, hogy milyen új kollegának lenni az intézetben. Milyen az ő „beavatásuk”, miben lehet segíteni,
- Nagyon sok feszültséggel járt a látszólag egyszerű téma, a tanulás motiválás megbeszélése is, érzelmektől fűtött vita kerekedett arról, hogy mi a dolga a délelőtti dolgozóknak, és a délutániaknak abban, hogy a fiatal tanulni akarjon.

A témák sokfélék voltak, mindegyik mögött a fiatalok és a velük foglalkozó felnőttek problémái álltak, voltak gyorsan megbeszélhetőek, és volt, amikor biztosan tudtuk, még sok alkalom kellene a közös nyelv kialakításához. Voltak vitáink, tanulni kellett, kell, azt is, hogy nem az a baj, ha kimondunk dolgokat, csak jussunk a legfontosabb dolgokban kö-

zös nevezőre, és ne maradjon elvarratlan a téma.

Az esetmegbeszélő alkalmak felépítése:

Minden alkalommal egy rövid bevezetőben próbáltam mondani valamit az eset elméleti háttéréről, aztán az „esetgazda” a csoportnevelő mondta el, miért gondolt az adott esetre. Ismertette a tényeket, amit az intézménybe érkező dokumentumokból lehetett megtudni, és azt, ahogy ő megismerte a fiatal. Lehetőség szerint röviden összefoglalta a megoldásra váró kérdéseit. Nevelőtársa, valamint a gyerekekkel foglalkozók kiegészítettek mondanivalóját. Ezt követték a kérdések, valamint az, hogy mit lehet az egyedi eset alapján levonni tanulságként, mi lehet mindenki számára megfontolandó. Komoly buktatót jelentett néhány esetben, ha a hozzászólók főleg azt emelték ki, hogy nekik nincs gondjuk, a gyerekekkel, vagy a problémával. Ilyenkor előfordult, hogy az eset hozó azt élte meg a probléma az ő egyéni ügyetlensége, tehetetlensége. Ezek az esetek mutatják leginkább, hogy az esetmegbeszélő csoportokban is egy folyamat, hogy megtanulják a résztvevők, hogy a legfontosabb egymás kölcsönös segítése.

Arra is volt példa, hogy azt a következtetést vonták le a résztvevők, hogy a probléma, ez leggyakrabban a pszichiátriai problémáknál fordult elő, túlmutat azon, amit egy pedagógiai intézmény magára tud venni. Itt arra a következtetésre jutott a csoport, hogy szükséges lenne számukra egy nagyon gyakorlatorientált pszichiátriai segítség, illetve olyan terápiás háttérű kórházi osztály, amelyik fel tudja vállalni a mi magatartásproblémával is küzdő gyerekeinket.

Amire nincs egy rövid idejű csoportülésen mód, az a mélyebb érzések megbeszélése, a témák igazán alapos feldolgozása. Az egyes ülések után jó lett volna egy kis szünet, mielőtt vissza kell menni a csoportokba, mert sokan a megbeszélés után kezdték el az ott elhangzottak belső feldolgozását.

Fontos volt a lezárásra elég időt biztosítani, hiszen az esetről többen azonnal a csoportjukba mentek, amihez szükség volt a nyugodt lelkiállapotra.

A tanulságok:

A tanulságok levonása még korai, hiszen nemrég fejeződött be a program, de az máris biztos, hogy a pályázati rész befejezése nem jelenti az esetmegbeszélő csoportok befejezését. Fontos tanulság volt, hogy nemcsak a gyerekek kommunikációja hiányos, de néha mi felnőttek sem tudjuk megbeszélni a gondjainkat, az egyes gyerekekkel, eseményekkel kapcsolatos érzéseinket. Hogy mennyire elvisz minket is a gyerekek viharzó érzelmi állapotára, hogy gyakran sodródunk velük, ami nem segítség a fiatalnak sem.

Tanulság volt, hogy érdemes az adott problémát ott kezelni, ahol jelentkezik. Pl.: a felnőttekről szóló történeteket, csak az hallgassa meg, akinek dolga van ezzel, és főleg semmi esetre se kommentáljuk, amíg az érintettel, érintettekkel nem beszélünk.

Komoly haszna volt a csoportoknak, az új módszerek megismerésének igénylése. Így a jóvátételi, az élménypedagógiai módszeré.

Az egymással folytatott nyitottabb kommunikáció „hozádaka” volt a külsősök jobb elfogadása is. Önkéntesek, gyakornokok beengedése szintén segítséget jelenthet a nemcsak a gyerekeket érintő zártság oldásában.

A kollegák egyre inkább számon tartják, igénylik ezeket a lehetőségeket, fontos, hogy az egyre nehezedő körülmények között módjuk legyen érezni a csapat erősségét. Fontos következménye volt az esetmegbeszélésnek, hogy utána több esetben keresett meg kollega, továbbgondolni az eseten elhangzottakat.

Az esetmegbeszélő csoportok folytatásának igénye mellett ismét megerősödött az is, hogy a csoportos szupervízió mellett nagyon fontos lenne az is, hogy a munkatársaknak egyéni szupervízió lehetőségét is biztosítani tudjuk.

